

**TEXT CUT WITHIN
THE BOOK ONLY**

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204037

UNIVERSAL
LIBRARY

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

No. T923.2 Accession No. T4901

or L75A

చింతామణి శాస్త్రి, పెరవలి
అయ్యల గూడల వీధి.

This book should be returned on or before the date marked below.

ఆదర్శ భారతము

ఉభయభాషా ప్రవీణ,
పెరవలి లింగయ్య శాస్త్రి
సీనియర్ తెలుగు పండితుడు,
గవర్నమెంటు హైస్కూల్,
చాదర్‌ఘాట్, హైదరాబాద్-ద.

ప్రకాశకులు :
మూర్తి ఆంధ్ర కో.,
 కింగ్స్ వే, శికింద్రాబాదు-౪.

1952

ఆంధ్ర యుక్త హాస
మల్లాది బజార్, హైదరాబాద్

H. S. No 1-0-0

అంబాపాదములు

三、

100-443886-100

000000

శి వా జి పెన్,
 గంజ్ బజార్,
 సికింద్రాబాదు.

తొలి పలుకు

ఉధయభాషా ప్రవీణులలో శ్రీ పెరవలి లింగయ్యకాశ్రీగారు గురుముఖముగా సకాశ్రీయముగా అధ్యయనముచేసి దిట్టయైన సంస్కృతాంధ్ర పండితులు. నాసతీర్థులు. బహుసారస్వత పత్రికలం దుత్తమ రచనలను వెల్లడించిన విద్వాంసులు. వీరు అదర్శభారతము అను ప్రశస్త గ్రంథమును రచించినారు. పాఠకుల యాదర్శమునకు గొప్పవారిని నల్లరిని గురించి తెలిపినారు. యుధిష్ఠిరుడు పౌరాణిక మహాపురుషుడు. శ్రీకృష్ణుడుల నతులం దినవాడు. శత్రువులచేతను కీర్తింపబడినవాడు. రుద్రముదేవి భారతీయ చారిత్రక నారీమతల్లులలో నిస్సందేహముగా సగ్రస్తానమలంకరించినట్టి మహావీర. అనపోతనాయకుడు ఆంధ్రవీరులలో ప్రసిద్ధిగన్నవాడు.

కన్నమదాను అనాదృతజాతిలో పుట్టి ఉత్తమకులజాలమును గర్వించు వారిని తనగుణముచే, నీతిజ్ఞతచే, శౌర్యపరాక్రమములచే, అధిగమించి యసాధారణ మహాపురుషుడని చాటినట్టి జగజెట్టి

ఇట్టి యాదర్శ జీవితములను పాఠకులకు అందు ముఖ్యముగా విద్యా ర్థుల కందించుటయే సరియగు దేశసేవ.

“మహాజనో యేన గతస్సపంథాః” అన్నారు మనపెద్దలు.

“యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠః తత్తదేవేతరే జనః

సయత్ ప్రమాణం కురుతే లోక స్తదనువర్తతే”

అన్నాడు గీతాచార్యుడు. ఈభావాలనే ఆమెరికా కవిరాజగు లాంగ్ థెలో తన Psalm of life (జీవన గీతము)లో నిట్లు నుందరముగా గానముచేసెను.

Lives of great men all remind us
And departing leave behind them
Foot prints on the sands of time,

ఉత్తమ భావాలతో కూడిన విషయము రచన కాత్మ. దానికి తగిన శరీరము వైశి. భావానుగుణ్యము కాని వైశి భావములను వ్యక్తీకరింపజాలదు.

మిత్రులగు కీలింగయ్యకాశ్రిగారి వైశి పటుత్వము కలది. తట్టు కొనక ధారాళముగా గంభీరముగా సాగినది. పాఠకుల నాకర్షించునదై యున్నది. నుండర వర్ణనములు, చక్కని నుడికారములు, సంస్కృతాంధ్రరీతు లిందు విరివిగా కాననగును.

అన్ని విధముల నిది ప్రశస్తమగు ఉత్తమ రచన.

సురవరము ప్రతాపరెడ్డి,
హైద్రాబాద్.



నివేదనము

బహుకాలమునుండి నాకుఁగల బోధనానుభవమును ఋరస్కరించుకొని, ప్రాచీనార్వాచీన భారతాదర్శవీరుల చరిత్రలను 'ఆదర్శభారత' మను పేరుతో రచియించితిని.

శాంత్యహింసలతో శౌర్యసాహసములను జతగూర్చి చల్లగా సాగఁజెంచు నీస్వతంత్రభారత వీరుల కిట్టి యాదర్శ వర్తనుల వీరగాథ లాజ్ఞబంతులనఁ జెల్లును. ప్రాచీనాన్నత్య వైభవ, పరాక్రమ సంస్మరణము జాతికావేళోత్సాహములఁ బుట్టించి, జాతీయ పురోభివృద్ధికి, నాన్నత్యసంపాదనమునకుఁ గర్తవ్యనిర్వహణ దక్షతకు సాధనమగునుగదా?

రసజ్ఞపాఠకలోకము, ఇపుడిపుడే దేశభావలపైఁ బ్రేరేకశ్రద్ధను జూపుచున్న ప్రభుత్వమువారు, పఠన, పాఠనములలో సమాన భాగస్వామ్యము గల సోదరోపాధ్యాయ బృందమును బోధితహింపించుచో నాయీచిన్ని యుద్యమము చరితార్థమగును.

చరిత్రకథారచనమున నాకుఁ దోడ్పడిన 'యాంధ్ర చరిత్రకారులకు' నా సప్రశంస ప్రణతులు.

సర్వాంధ్రదేశమున సర్వతోమఖముగా లబ్ధప్రతిష్ఠలును, పూజ్యులును, సహృదయులును, మిత్రులు నగు సురవరము ప్రతాపరెడ్డిగారు కోరినంతనే తమ యమూల్యావకాశమును వినియోగించి యీచిన్ని ప్రాత్తమునుజదివి 'తొలిపలుకును' వ్రాసియిచ్చిరి. శ్రీవారికి నా సవినయ ప్రణతులు.

—రచయిత.

విషయ సూచిక

—:0:—

పేజీ.

1. యధిష్ఠిరుఁడు	...	...	1
2. రుద్రమదేవి	...	...	52
3. అనపోతనాయఁడు	...	...	68
4. కన్నమదాసుఁడు	...	...	81

శ్రీ రామాయనమః

ఆదర్శ భారతము

—:0:—

1. యుధిష్ఠిరుఁడు

భరతఖండము మహాపురుషులకు, త్యాగైకధనులకును, నిరవద్యశేముషీ విశేష వినిర్జిత సురాచార్యులగు పండితులకును జన్మభూమి.

సర్వ సర్వసహమండల మండనాయమానంబగు నీ భారతావని 'సూర్య' 'చంద్ర' వంశంబులను నభిధేయంబుల నొప్పురుక్షత్యయ వంశములు రెండు చెన్నారుచుండెను. అందు సూర్య వంశ్యులగు రాజపుంగవు లయోధ్య రాజధానిగా రాజ్యమేలిరి. సితశీతల కిరణపుంజ పృసారమునఁ బ్రపంచము నాహ్లాదవారాన్నిధి నొలలాడించు సుధాకరుఁడు చంద్ర వంశమునకుఁ గర్తయు, భర్తయునై యున్నాఁడు. చంద్రవంశ్యులగు రాజ చూడామణులకు మొదటి రాజధాని యధిష్ఠానపురము. తరువాతి రాజధాని హస్తినాపురము.

కువలయానంద సంధాయకులగు నీయిందు వంశ్యులలోఁ బురూరవసుఁడు, నహుసుఁడు, యయాతి, పూరుఁడు. దుష్యంతుఁడు, భరతుఁడు మున్నగు వారు దశదిశావశాశముల లబ్ధ ప్రతిష్ఠలై వెలసిరి.

ఇట్టి వాసియు, వన్నెయుంగల యీవంశమున జనించిన శంతనుఁడను బుడమితేఁడు కారణాంతరమున మానవవనితారూపధారిణియుగు గంగాదేవియందు, నవకృష్ణ విక్రమశాలియు,

నశేషధర్మా ధర్మవేదియు నగు దేవవృతుండను కుమారుం
గాంచెను.

పసిష్ట భార్గవరాములకడ నన్ని విద్యలం గఱచి యీదేవ
వృతుండు యౌవనమునఁ బితృర్థమై 'రాజ్య పరిత్యాగము' 'బహు
చర్యము'నను భీష్మప్రతిజ్ఞలంజేసి భీష్ముండనఁ బ్రసన్నుడయ్యె.

ఉద్వాహమాడిన సత్యవతియందు శంతనుండు 'చిత్రాం
గద, విచిత్రవీర్య'లను నిరువురు పుత్రులం బడసెను. వారికి
తైశవము గడవకమున్నె శంతనుండు దివంగతుడయ్యె. పసి
నిసుఁగులగు తమ్ముల దేవవృతుండు పెంచి పెద్దవారిం జేసి
యన్ని విద్యలం గఱపి వారిలో జ్యేష్ఠుండగు చిత్రాంగదునిఁగౌరవ
రాజ్యస్సంహారము నధిష్ఠింపఁజేసెను. ఉద్వృత్త సంచారుండగు
నాతండు తనకు సనాముండగు గంధర్వునిచేఁజంపఁబడియెను.
పిదప గాంగేయుండు విచిత్రవీర్యునిఁబట్టాభిషిక్తుంజేసి స్వయం
పరాగతులగు రాజపుత్రులనిర్జించి. కాశీరాజ దుహితల నంబి
కాంబాలికలందెచ్చి యాతనికిఁ బరిణయ మొనర్చెను. విచిత్ర
వీర్యుం డావనితల యనన్య కన్యకాజన సామాన్య రూపలావణ్య
ములకు వశుండై, యత్యాసక్తుడై యసువులంబాసెను.

పుత్ర మరణదుఃఖితయగు సత్యవతిని, భర్త మరణ
విషణ్ణులగు మఱదండను శోకాపనోదంబగున ట్లాశ్వానింపఁజేసి,
దేవవృతుం డరాజకంబగు రాజ్యంబు నకలంకంబుగాఁ బ్రతి
పాలించుచుండె. సత్యవతిచే వంశము విస్తరింపఁ జేయఁ బలు
విధములఁ బ్రబోధింపఁబడియు, సుద్వాహ మాడుటకు దేవ
వృతుండిచ్చగింపక "తల్లీ! నేనన్ని ధర్మంబుల నెఱుంగుదు.
పితృర్థము నాచేకొనిన సద్వృత్తంబు విడువనొల్లను. విచిత్ర వీర్య
క్షేత్రంబుల నిత్యసత్యవచనుండగు కృష్ణద్వైపాయనుండు నీనియో
గంబుచేఁ దన తపోవిహితప్రభావంబున సంతతిం బడయుఁ
గాక" యని వచియించె. సత్యవతి యమ్మహామహుండలంప
నాతండేతెంచె. ఆయమనియోగంబున, నాతని యమలినతపః

ప్రభావంబున నంబీకకు ధృతరాష్ట్రుండును, నంబాలికకుఁ బాండుఁడును ప్రభవంబంది యిందువంశ విస్తారకులైరి. అంబికాదాసి యందు యమునంశచే విదురుండు జననంబందె. ధృతష్ట్రుండు పుట్టండుడు. ఈ కుమారత్రయము రాజకుమారోచిత విద్యావిశేషముల నన్నిటిని నేర్చి, పెరిగి పెద్ద వారైరి.

ధర్మవేదియగు మందాకినీనందనుండు విచిత్రవీర్యనందనులు యౌవనప్రాదుర్భావము గలవారు కాగా జ్యేష్ఠుడగు ధృతరాష్ట్రునిఁ బట్టాభిషిక్తుంజేసి, పాండుభూపాలు సేనానాయకుంగాఁ జేసి మహాప్రజ్ఞాశాలియు రాజనీతి కోవిదుడగు విదురుని మహామాత్యునిగా నొనర్చెను. దేవప్రతుని యనుమతిని ధృతరాష్ట్రుండు గాంధారిని వివాహమాడెను. పాండు భూజానియు యాదవకుల విభుడగు శూరుని పుత్రియు, కుంతిభోజుని పెంపుడు బిడ్డయు వసుదేవుని చెలియలును నగు వృథయను జేరుగల కుంతిని, వినయాభిమాన వివేకసౌజన్యాది సదమల గుణరత్న జన్మభూమి యగు దానిని, స్వయంవరమున వివాహమయ్యెను. మఱియు మద్రరాజదుహితయు సౌందర్యరాశియు నగు మాద్రిని మహోత్సవమునఁబరిణయ మయ్యెను. విచ్చిన్నముకానున్న కురువంశ మిట్లు సర్వతోముఖాభివృద్ధి నందుచున్నదిగదా యని సత్యవతియు, గాంగేయుండును సంతసించు చుండిరి.

పాండుభూజాని పరిపాలనా విషయమున నన్నకుఁ గుడిభుజమై దిగ్విజయంబొనర్చి సమస్త ధరణీ నాథులనుండి కప్పములుగా ననంత సువర్ణరాశులఁ గొనివచ్చి ధృతరాష్ట్రునిచే ననేక వాజిమేధంబులం జేయించెను. మఱియు ననేక ధనరత్న సువర్ణ రాసుల బంధుల, హితుల, మహిసురులఁ దనిపెను. అందుఁ డగునన్నకు నందయై రాజ్యచక్రమునేలు పాండుభూవరుని పరిపాలనము పూరుభరతాదుల యేలుబడిం దలపించు చుండెను.

మృగయావ్యసనము, శాపము

వాసవ సన్నిభుండగు నా భూవరుండు ధర్మపత్నులు వెం

టరా హిమవన్నగ పార్వభూముల బాణాసన బాణభాసిత మహా భుజుండై యేగి సప్తవ్యసనములలో నొకటియగు మృగయావ్యసనంబునందగిలి క్రీడించుచు నొక్కనాఁ డొక్క మృగంబేని దృష్టి గోచరంబు గామి విసిగి వేసరి యొక్క చోట మృగరూపదారులై క్రీడించుచున్న ఋషిదంపతులఁ ద్రెళ్ళ నేసెను. అల్పావశిష్ట ప్రాణుండగు కిందముండను ముని, “వసుంధరా వల్లభా! కిరాతులు సైతము క్రీడించుచున్న మృగముల నేయరు. సర్వధర్మాధర్మ వేదివయ్యు నీవీ వ్యసనంబున, గ్రీడించుమమ్ము వధించితివి. అందుచే నీవును బిగ్గయాసమాగ మానుకొనంబున నే పంచత్వంబు నొందుదువుగాక” యనిశపించి యసువుల వీడెను. దుర్వ్యసనాసక్తుండగు వానికి సత్ఫలంబు గలుగదుగదా!

తపశ్చర్య

నిరంతర ధర్మనిరతుండగు తన కిట్టి దుర్వ్యసనము కర్మ వశముననే సంభవించెనని మిగుల వగచి, విరక్తుండై యహింసా వ్రతీయై, యయాచితో పస్థితములగు ఫలపర్ణాంబుల నాహారముగాఁ గొనుచుఁ దపశ్చర్య నుండెను. సాధ్వీ శిరోమణులగు కుంతీమాద్రులు భర్తచే నివారితులయ్యుండామును దపశ్చర్య నుండి, సేవించుచుండున ట్లతికష్టముపై నాతని నొప్పించిరి. తమకడ నుండు వస్త్రభూషణాదుల నచటి వారికి నిచ్చి తపస్విని వేషధారిణులై యాతని వెంటఁ దపశ్చర్య నుండి ధృతరాష్ట్రునకీ శాపవృత్తాంతము నెఱిగింపఁబించిరి. పాండుభూజాని మనోనిశ్చలత, తపానిష్ఠ మునిబృందంబులకును విస్మయావహంబై యుండెను. శతశృంగ పర్వతంబునఁ దపానిష్ఠునున్న పాండుభూవరేణ్యుం డనపత్యులకు స్వర్గద్వారము ప్రవేశార్హము గాదని యెఱింగి తనకుఁగలిగిన శాపంబునకు, ననపత్యతికు మిగుల వగచెను. పాండుభూజాని విచారమునకుఁ ద్రిశకారజ్ఞాన సంపన్నులగు మహర్షులు, “భూపాలా! నీవిద్ధానికి విచారింపకుము. మునుముందు దేవతా వరప్రసాదమున దేవాంశసంభూతులైన

సుపుత్రులంబడయంగలవు. అద్దానికి విచారింపకు” మనిరి. అయినను, బాండునరనాథుండు విచారపూరిత హృదయుండై యుండె. విదురునకు సంతతి గలిగెననియు గాంధారి యంత ర్వత్నియై యుండెననియు విని మిగులసంతసించెను.

ధవుని విచారంబెఱింగి, పృథయాశ్వాసింప నాంబాలికే యుండు “సాధ్వీ! సంతాన హీనులకుఁ బితృణము తీఱదు. ‘అపుత్రస్యగతిర్నాస్తి’ యను వేదవచనంబువినవే, కిందను మహర్షి శాపంబునఁ దనకట్టి భవిష్యత్తులేదు గదా” యని వాపో యెను. అద్దానికీఁ గుంతియు వగచి, “చిన్ననాఁడు దుర్వాసుం డను నమోఘ తపశ్శాలి యొసంగిన మంత్ర వృత్తాంతంబు నెఱింగించి మీ యనుమతి యగునేని యభిమత దేవతలనారా ధించి వారి ప్రసాదమున సంతతిం బడయుదము. మీ కిష్టులగు దేవతావరులం బేర్కొనుఁ” డని సప్రశయముగా వచించెను.

కుమార జననము

ఆ పలుకులు తన వీనుల కమ్మతంపు సోనలై విందుసేయ నాభూధవుండు, “సాధ్వీ! ధర్మశాస్త్రములందును, బురాణము లందును సంతానము మేలని విందును. నీ వలన మావంశ ముద్ధ రింపఁబడఁగలదు. ఇట్టి యమోఘవరం బొసంగిన యా తపో ధనుండు ప్రశంసనీయుండు. సర్వసృష్టికిని ధర్మము మూలము. ఎల్లలోకంబులు ధన్యువునంద తిరంజైయుండు. అది లేకున్నఁ బ్రజాపాలన మశక్యము. అందుచే నన్నివిధముల ధర్మమూర్తి యగు పుత్రుం బడయుటకు ధర్మదేవతయగు యమధర్మరాజు నారాధింపుము. అతని వరప్రసాదంబున జనించు నాతండు సర్వ విధంబుల ధర్మాత్ముండు కాఁగలం” డని యాజ్ఞ యిచ్చెను. అప్పుడు కుంతి పతికిం బ్రదక్షిణ నమస్కారంబు లొనర్చి ము నీంద్ర దత్తమంత్రంబు జపియించి శమనుం బ్రార్థింప నాతని వరప్రసాదంబున సకల చక్రవర్తిలక్షణ లక్షితుఁడును, సురు

చిరాకారుడును, మహాతేజస్వాలియు, మహాబాహుండునగు పుత్రుండుద్భవించెను. అక్కుమారవరు జన్మ సమయంబున భూతగ్రహ నక్షత్ర భ్రాతం బంతయు సానుకూల్యముఁ జూపెను.

శాస్త్రవజైత్రతేజమున సర్వదిశల్ వెలుగొంద, నైంద్రనక్షత్రయుతుండుగా శశి, పృథ్వీకాశజయోన్మతమైన యష్టిమిన్ మిత్రముఖ గ్రహప్రతతి మేలుగ నాభిజిత్తోదయంబునన్ బుత్తుఁడు ధర్మవంశమునఁ బుట్టె నతిస్థిరధర్మమూర్తియై.

దేవదుందుభులు మ్రోసెను. ఆకసమునుండి పృథ్వాను వృష్టి కురిసెను.

“కురుకుల విభుఁడగు, ధర్మ
స్థిరమతియగు నీతఁడనుచు ధృతిఁజేసి యుధి
ష్ఠిరుఁడను నామము దాను
చ్చరించె నాకాశవాణి జనవినుతముగాన్.”

“ఈ బాలుఁడు కురువంశములో నుత్తమప్రభువై ధర్మ వేత్తలలో నగ్రణియు, సత్యవాదియునై ధైర్యశాలియగుట యుధిష్ఠిరుండను నామమును వహించును” అని యశరీరవాణి మహాగంభీర సుమధురముగాఁ బలికెను.

పాండురాజును, కుంతిమాదులును పరమానంద సాగరమున నేలలాడిరి.

అటులనే పాండుభూజాని యనుమతినిఁ గుంతికి సమీరణాంశంబున ఘోషింపెనుండును, ఇంద్రాంశంబున నర్జునుండును, కుంతివరముచే మాదీగదేవికి నశ్వినీ దేవతల వరప్రసాదంబున నకుల సహదేవులును దేవతాగణంబు లలర జననం బందిరి. కుంతికి భీముండుదయించిననాడే ధృతరాష్ట్రునకు గాంధారి యందు హస్తిపురి గలియంశంబున దుర్యోధనుం డుదయంబయ్యె. వాఁడు జనించినయప్పు డనేక దుశ్శకునంబులు మహాఘోరంబుగఁ బ్రవర్తిల్లె. ధృతరాష్ట్రునకు దుర్యోధనుఁడాదిగా

నూలుగురు పుత్రులు, మఱియు నొక పుత్రియు నుద్భవించిరి. ఈ విధముగాఁ బాండుభూపాలుఁడును, ధృతరాష్ట్రుఁడును సం తానవంతు లగుటఁజేసి కురు వృద్ధులు, గురు వృద్ధ బాంధవులు మిగుల సంతసించిరి.

బాల్యము

యుధిష్ఠిరాదులగు పాండుకుమారులు తల్లి దండ్రులకడ నల్లారు ముద్దుగా నేటఁబెఱుగు వారు పూటకుఁ బెఱుగుచుఁ, బుష్టి గలిగి, తేజస్వత్వముల నొప్పి పితరుల నానందింపఁజేయు చుండిరి. శతశృంగనివాసులగు మునులు, వారి భార్యలను వారినఁ దమబిడ్డలవోలెఁ గాంచుచుండిరి. ఈ బాలుర బాల్య క్రిడలు, చేష్టలు ముక్తసంగులగు మహర్షులకును వాత్సల్యజనక ములు, విస్మయాపాదకములు నగుచుండెను.

ఇట్లుఁ బాండు భూవరేణ్యుండు పుత్రులం బడసెనను శుభవార్త వసుదేవాదు లెఱింగి మిగుల నానందించి, సహౌదరీ పుత్రులగు పాండవేయులకు రాజకుమారోచిత మణిభూషణాంబ రాదులను, కుంతి మాద్రులకు దాసదాసీజనమును, గోవులను, ధనమును విశేషముగాఁ బంపిరి. ఇట్టి వస్తుసామగ్రిలం గొని వచ్చిన పురోహితుండగు కాశ్యపునిఁ బాండురాజు మిగుల సన్మా నించెను. వసుదేవుండు తమపైఁ జూపిన ప్రేమకుఁ గుంతి మా ద్రు లిరువురు కడుంగడు సంతసించిరి. వసుదేవ పురోహితుండగు కాశ్యపుండు పాండు కుమారులకు బాల్యకృత్యంబులం దీర్పించి సకాలమున నుపనీతులుగా నొనర్చెను.

నాటినుండి యుధిష్ఠిరాది రాజపుత్రు లచటఁ దపంబు సేయుచున్న శర్యాతి కుమారుండగు శుకుని సన్నిధి వేదత్ర యము సాంగముగా ధనుర్వేదంబు నభ్యసించిరి.

పాండురాజు నిర్యాణము

ఇంతలో వసంతవాసరములు సర్వప్రకృతి పులకించునట్లు

పాదసూపెను. తరులతాదు లాపాదమస్తమును జిగిర్చి వినూతన పల్లవపుష్పపరిశోభితములై నేత్రానంద మొనర్చు చుండెను. కమ్మని లతాంతముల సుమధురపరిమళ దానవములగ్రోలి మత్తమదుపములు యుంకారములొనర్చుచుండెను. సహకార పల్లవముల మెసవి గండుకోయిలలు కుహానినాద మొనర్చు చుండె. శీతలమంద మలయ పవమానములు హాయిగా వీచు చుండెను. వేయేల? పృథ్వీ యంతయు శృంగార రసా విర్భావ హేతువై మనోమోహనమై యలరారుచుండెను. ఇట్టి సకల భూత జాత సమ్మోహన కరమైన వసంత సమయమున నాంపాండు భూనాథుండు మాద్యసౌందర్య పృలోభిత మానసుండై, ఋషి శాపమున ముక్కుపచ్చలాఱని పుత్తుల సాధ్వీమణులగు కళత్రముల నాయరణ్యమున వీడి స్వర్గస్థుడయ్యెను. మాద్రీ సంజ్ఞా విరహితుడై పడియున్న పాణనాథు పైబడి కరుణ యుప్పు తిల్ల బెద్దపెట్టున రోదనం బొనర్చె. ఆరోదన ధ్వని విని కుంతియు, యుధిష్ఠిరాదులు పఱువెత్తి వచ్చి పరిపరివిధముల విలపించిరి. కుంతియు, మాద్రీయు సహగమన మొనర్చునుండ వనౌ కసులగు మహర్షి లేతెంచి వారి యాపత్తునకు మిగుల వగచి, ధైర్యముం గఱప, “కుమారులు మిగుల బాలురు. ఇట్టి వీరిని వీడి సహగమనము సేయుట ధర్మవుగాదు. భర్త మరణించినను సాధ్వీలగు వనితలు బ్రహ్మచర్యము నవలంబించి యమనియ మాదులచే బవిత్రలై భర్తనే స్మరించుచు ముక్తి గాంతురు. ఇట్టి ధర్మము నవలంబించి, పుత్తుల సంరక్షించుచు, మీరు జీవించియుండుటయే లగు” అని వచించిరి.

భర్త నిర్మాణమునకుఁ దానే కారణమగుట మాద్య తన పుత్తులఁ గుంతికి నప్పగించి కుమారుల సంరక్షించు భారమును గుంతిపైనుంచి యాయమ నొప్పించి నకులసహ దేవులంగాంచి “కుమారులారా! మీకు నిజమగు జనని కుంతియే. నేను దాదినీ. మీతండ్రి మరణించెను. ‘పితృసమోజ్ఞేష్ఠః’ అను న్యాయంబు చొప్పున నీయుధిష్ఠిరుండే తండ్రి. కావున ధర్మానువర్తియగు

నీతని యాజ్ఞానువర్తులై సుఖముండుఁ” డని బోధించి, యందఱు సెలవుంగని భర్తతో సహగమనం బొనర్చెను.

మునులందఱును దమలోదాము విచారించి కుంతి దేవిని గుమారులం దోడ్కొని హస్తినాపురంబునకు వచ్చిరి. పౌరజనులందఱును సురల వరప్రసాదమునఁ బొందుభూధవుండు సుపుత్రులం గాంచెనట. వారినిఁ జూతము రమ్మని భూజావికృమంబున సింహాకీశోరంబులంబోని వారలం జూచి, “వీరలు దైవశక్తిఁ బ్రభవించినవా రనుటకేమి సందియంబు? ఈ రమణీయకాంతి, ఆకార విశేష సంపద, ప్రకాశిత తేజము వేల్పులకే కాక సాధారణ మర్యుల కుండునా!” అని నేత్రానందంబుగఁ గాంచిరి.

మునులు పొందుకుమారులం గుంతినిఁ గొనివచ్చిరని విని యాంబికేయుండు పుత్రశతంబుతో మంత్రి పురోహితాదులతో నెదుర్కొని సభామండపమునకుం గొనిపోయె. అప్పుడు భీష్మాదులగు కురువృద్ధులు సాదరప్రేమ, సమ్మాన పురస్కరముగా వారిని సంభావించిరి. పొందురాజు మరణంబునకు మిగుల వగచిరి.

అంత మునివృద్ధి కండు లేచి పొందు భూధవుండు శతశృంగమను పర్వతమునకుం జనిన దాదిగా నాటి వఱకు జరిగిన యెల్లవృత్తాంతమును సవిస్తరముగా నుడివి, “యీ కుమారులు కురు వంశ వివర్ధనులు, దేవస్వరూపులు, దేవతా వరప్రసాదంబున జనియించినవారు. బ్రహ్మర్షులు వీరి కుపనయనాది సంస్కారములం గావించిరి. కాన ధర్మబుద్ధితో నీ కుమారులట్ల వీరిని సంరక్షించుచుండునది” యని వారల నప్పగించెను. పిదప మహర్షులు సిద్ధచారణ గంధర్వులతో నంతర్హితులైరి. పొందునర నాథునకు, మాదిరికిని ధృతరాష్ట్రుండు కుమారులచేఁ బారలౌకిక క్రియల భూరిదాన దక్షిణల, బహుళాన్న దానములఁ జేయించెను. వ్యాసుండరుదెంచి వారి కందఱకు దుఃఖోప శాంతిం గలిగించి సత్యవతీదేవికి నేకాంతంబున “దుర్యోధనాదుల దుష్ప్ర

వర్తనంబు, భావికౌరవకుల పృళయంబు” నెఱింగించి సంసారంబున నాయమను విరక్తయగు నట్లొనర్చెను. అమెయు నంబికాంబాలికలం దొడ్కొని తపోవనంబునకేగి వారితో నతిఘోరతపం బొనర్చి కొండక కాలంబునకు శరీరంబు విడచి యందఱుఁ బుణ్యగతింబొందిరి.

ధృతరాష్ట్రుండు పాండుకుమారులఁ దన పుత్రులకంటె నెక్కుఁడు ప్రేమతోఁ బెంచుచుండెను. ధర్మజుఁడు శేషము విశేషమహత్వమున వినయ సౌశీల్యాది సద్గుణంబులను కురువృద్ధులకు, గురువృద్ధులకుఁ బ్రీతిపాత్రమై “యిట్టి ధర్మాత్ముండుండఁబో” డని యందఱు తలంప నాదర్శ పూరుషుండై ధర్మవీరుడైయుండె. తక్కుంగల పాండు భూనాథసుతులును బెద్దలయెడ వినములై పెద్దపిన్నల యంతరువు లెఱింగి యందఱతోఁ గలసి మెలసి పరించుచుండిరి.

దురభిమానియుఁ బాండవులయెడ దుష్టవర్తనుండునగు దుర్యోధనుండు పాండవుల నీతివిక్రమస్ఫురణంబులఁగాంచియు, నందునుఁ బవననందను బాహుబలంబుగాంచియు మనంబెఱియ నాతని లతికాపాశములఁగట్టి గంగమడుపునఁ ద్రోచియుఁ గాలాహులంగరిపించియు, విషాన్తంబుఁ బెట్టించియు, నుపాంశు వధ సేయనెంచెను. దైవరక్షితుడగునా వాయునందనునకెట్టి యపాయముంగలుగదయ్యె. సజ్జనులయెడ దుష్టులదురుద్యోగములు ఫలించునే?

కురు పాండవ కుమారులు శారద్రవతుండగు కృపాచార్యుని కడ భీష్మునిపనుపున నస్తశస్త్ర విద్యల నేర్చిరి. తరువాత భరద్వాజపుత్రుండును, ధనురాచార్యుండును, భార్గవరామునికడ ననేక దివ్యాస్త్ర ప్రియోగోపసంహారంబు లెఱింగిన వాఁడునగు ద్రోణాచార్యునికడ దివ్యాస్త్రంబులఁ బ్రయోగోపసంహార మంత్రములతోడ నిరవశేషముగ ధనుర్విద్యనంతయు నేర్చిరి. అందు నర్జునుండు కుశాగ్రబుద్ధియై యందఱకన్న మిన్నయై ధనుర్విద్యలో గురువునంతవాడయ్యెను.

యౌవరాజ్యము

పాండవుల విద్యావినయ వివేకాదిసద్గుణపుంజమునం జేసియు, వారు నిరహంకారులగుట వలనను, ప్రకృతిజన మంతయుఁ, గురుపాండుకుమారులలో యుధిష్ఠిరుండు జ్యేష్ఠుండగుటను నాతని యౌవరాజ్యరమా పట్టభద్రుంజేయ వాంఛించుచుండిరి. ప్రభువున కుండవలసిన యన్ని గుణములుండుట వలనఁ బ్రజానాథులము గలవాడగుటను యుధిష్ఠిరు రాజ్యాధికార పదవియందుంచుట యర్హతమ మని భీష్మద్రోణ విదురాదులు తమలో నిశ్చయించుకొనిరి.

ధృతరాష్ట్రుం డది యెఱింగి యమాత్యప్రజానుమతంబున ధర్మవీరుండగు పాండవజ్యేష్ఠు నొక శుభముహూర్తమున యౌవరాజ్యపట్టభద్రుం గావించెను. యౌవరాజ్య పదవీ భాసమానుడై, ప్రజానందకరుండగు ధర్మాత్మజుని ధర్మబుద్ధికిని, సత్యరతికిని, భీమసేనాదుల బాహుబల సాహసాదార్యాదులకును బ్రజలు మిగుల ననురక్తులై వారల సేవించుచుండిరి. వీరలిట్లు సకల జనానుమతులైయుండ ధర్తరాష్ట్రుల నేరును గౌరవ దృష్టితోఁ గాంచకుండిరి.

దుర్యోధనుఁడిద్దానికి మిగుల వగచి కర్ణ శకుని దుశ్శాసన పృభృతులతో మంతనంబుండి, కుతంత్రంబుఁజేసి ధృతరాష్ట్రుం గాంచి “తండ్రి! పాండవు లమిత పరాక్రమధనులు వారింజూచి యేను మిగుల భయంపడుచుందును. యుధిష్ఠిరుఁడు యౌవరాజ్య పదవీ విరాజమానుడగుటఁ బ్రజావర్గమంతయు దేవేంద్రుని దేవతలట్లు కడుననురక్తులై గొల్చుచున్నారు. జాత్యంధుండవగు నీవుండగనే యాతనినందఱును గౌరవ రాజ్యనింహస నాధిష్ఠితుంజేయుదురు. నీస్థితియే యిట్లున్న మాస్థితి వేఱ చెప్పవలయునే?” అని బహు విధముల వాపోయెను. మఱియు “అభిమానధనుడనగు నేను విరోధియౌన్నత్యంబు నెట్లు సైరింతును?

పాండవుల నెటకేని దూరప్రాంతముల కనుపు” మనియు వచించె.

అద్దానికి నాంబికేయుండు “కుమారా! ధర్మజుఁడు ధర్మాత్ముఁడు. గుణరత్నఖని. పాండురాజు నేనందుండనైనను, నన్నరాజ్యపదమున నుంచి నాయందు భక్తివినయంబులం బ్రబరించుచు దిగ్విజయంబొనర్చి, దేశంపుటెల్లల విస్తరింపజేసి, యనంత ధనరత్న రాశులంగొనివచ్చి, నాచే ననేక యజ్ఞంబులఁ జేయించెను. అట్టి పాండు భూజానిసుతులయెడఁ గృతమెఱుంగని వాడనై యెట్లు దూరప్రాంతమున కనుపుదు. ఇయ్యది కడుంగడు కిల్చిషహేతువు కాదా? ఇట్టి దుస్స్వభావంబును విడచి, యొకమత్యముకలవాడవై యుండు” మని హితమువదేశించెను.

దుర్యోధనుఁ డంతమాత్యముతో విడువక యెన్నియో విధముల “యుధిష్ఠిరుండురాజైనఁ బాండవేయుల బలపరాక్రమోదార్యాది గుణంబులఁ బ్రకృతి జనంబులు వారి యంద, అనురక్తులైయుండు” రనియు, “దమస్థితి మిగుల శోచనీయమగు” వనియు “నట్టి హీనస్థితిరాకముందె పాండవుల వారణావతమున కనుపు” మనియు బహుదీనముగా వేడి తండ్రి నొప్పించి, యాతనిచేఁ బాండవులు వారణావతమునకేగునట్లు చేయించెను. అందుఁ బాండవులు వసించుటకు నొక చక్కని లాక్షగృహంబు నిర్మాణంబు సేయించెను. యుధిష్ఠిరాదులు జననీ సహతులై భీష్మాదుల యనుమతివడసి ప్రయాణోన్ముఖులైరి. నాఁడు దుర్యుద్ధియగు సుయోధనుండు పాండవులయెడ నతిభక్తి వినయ ప్రేమలఁ జూపెను. పృజాహితైకరతుండగు ధర్మసంభవునిఁ బౌరజానపదులు విడువలేక మిగుల వగచిరి. దుర్యోధనుండు తన యందును, దనసోదరులయందును విద్వేషా సూయలు గలిగితమ్ము వంచించుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నాడని వినియు, ధర్మసూనుండు తమ్ముల కది యెఱింగింపలేదు. విదురుఁడు

ధర్మజాదుల సాగనంపుటకుఁ జాలదూరమువచ్చి, “దుర్వోధనుఁ దుర్వోధముచే నందరాజు పాణాపాయకరమగు నుపద్రవ మేదెనిఁ జేయింపక మానండు. మీర లేమతిక విషాగ్నులవలనఁ బహుజాగరూకులై మెలంగుచుండుఁ” డని నుడివెను. కతిపయ ప్రయాణంబులఁ బొండవేయులు వారణావతంబుంజేరిరి. అటఁ బౌరసీమంతినీ జనంబు లున్న తసాధంబులనెక్కి వీరినిఁ గన్నుల పండువుగాఁ గాంచిరి. ధృతరాష్ట్రునియొగంబునఁ బురోచనుండను శిల్పి దివ్యభవనంబొక్కండు విరికై నిర్మించి యుంచెను.

శుభముహూర్తమున నందుఁబ్రవేశించి యుధిష్ఠిరుండు గృహమాజ్యతైల లాక్షమయమగుటఁ గడుంగడు జాగరూకులై యుండ ననుజాల కెఱింగించెను. భీముఁ డదివిని మిగులఁ గౌపించి “యాగృహము నప్పుడే దహించి యెచట కేని యేగుద” మనిన ధర్మజుండు “తొందరపాటు తగ”దని హెచ్చరింప గడు జాగరూకులై మెలంగుచుండిరి. విదురునిచేఁ బంపఁబడిన ఖనకుఁ డేతెంచి రాఁగల శ్రావణ కృష్ణ చతుర్దశీ దివసంబున నీగృహంబును బురోచనుం డగ్నితోఁ గాల్చు నని యెఱింగించి యెవ్వ రెఱుంగకుండఁ బొండవులు వెడలుట కొక్క బిలంబా లక్క యింటినుండి నిర్మించెను. నియమితదివసమునఁ, గుంతి విప్ర జనంబులఁ బూజించి మృష్టాన్న దక్షిణాదుల వారిం దృష్టులంజేసి యుత్సవంబుననుండ వీరింగనపెట్టి యుండుమని పురోచనుని పనుపుననున్న నిషాద వనితను సపుత్రక నత్యధిక మద్యపాన మతయై యొడలెఱుంగనిదాని, నందుంచి వాయు సూనుండు పురోచనుకంటె ముందుఁదానే యాగృహమున కగ్నియిడి సోదర, జననీ యుతుండై ఖనక వినిర్మితబిలమార్గంబునఁ జనియె. ఏ పురుసుతులును, నిషాదవనితయు, నత్యుగ్రపావక దగ్ధులైరి.

వారణావతంబు వారేవురు సుతులతోఁ గుంతియ మరణించెకాఁ దలంచి మిగుల వగచిరి. ఖనకుండు పొండవులు సురక్షితులై బిలమార్గంబున నేగిరిని విదురున కెఱింగించి యాతని, నానందింపఁజేసెను.

ధర్మస్వరూపులు నమానుషభుజాబలో పేతులగు పాండు నందనులు లాక్షాగృహంబున దగ్ధులగుట విని యాంబికేయుండా లుఱచి నట్లఱచుచునేడె.

బిలంబువెడలి పటవృక్షంబు కింద నతినిద్రాసక్తులై పయి పుట్టంబులంబఱచుకొని యొకలెఱుంగక పడియున్న ధర్మజాదు లంగాంచి వారిస్థితికిం బవమాననందనుండు మిగుల శోకించె.

“తిభువన సామ్రాజ్య శీఘ్ర
ప్రభుఁడగు ధర్మాత్మజుండు పాకృతజను న
ట్లభి రూక్షతలంబున ని
ట్లభి భూతుండగునె నిద్ర నతిభిన్నుండై.”

అనుచు సర్ధరాత్రంబున భీముండతి నిద్రాసక్తులైన జననీ సోదరుల సంరక్షించుచుండ, హిడింబుండను విశితాశ నుండు వీరిం జంపవచ్చిన వానిని బాహుయుద్ధంబున వధియించె. హిడింబుని సోదరియగు హిడింబ భీముంజూచి వలచిన నాతండ్రియ మను నిరాకరింపఁజూచి ధర్మనందనుం డామెపైఁ గరుణించి యానాతి మనోరథంబు నీడేర్చుమని యానతిచ్చెను. యుధిష్ఠిరుండును గుంతియు మఱలమఱలఁ జెప్పటచే భీముండు హిడింబం బరిణయ మయ్యెను.

ఒక సంవత్సరకాలము వారందేయుండిరి. శాలిహోత్రుఁడను మహర్షికడ వారనేక మంత్రముల నుపదేశమునందిరి. అవత్సరముననే హిడింబకు భీమునివలన ఘటోత్కచుండుదయించె. ఆహిడింబేయుండు బహు మాయాయుద్ధవిశారదుండును, పరాక్రమమున భీమునట్టిఁడును నైయుండెను. “అపత్న మయములఁ దన్నుఁ దలంచు చుండునది” యని యాతండు పితరుల ముదలఁగొని యెటకేని జననీసహితుండై యరిగె.

వ్యాసభగవానుండే తెంచి పాండవులనోదార్చి భావి శుభ వర్తనంబు లెఱింగించి, “యేకచక్రపురిఁ గొంతకాలము సుఖ ముండుండని వచించి యంతర్హితుండయ్యె.

పిదప వారందఱు నచటనుండి వెడలి బహుదేశ నదీ నదంబులంగడచి యేక చక్రపురింజేరి, లలితజటాకుశవల్కలా జినధారులై వేదపఠనం బొనర్చుచు, బ్రహ్మచర్యవృత్తి భిక్షము నెత్తుచు, నొక విప్రగృహంబున ముండిరి. చిరకాలమునుండి యేకచక్రపురవాసుల బాధించుచున్న యమునానదీ గహ్వర వాసియగు బకాసురు నవకృ భుజావికృమంబునం బరిమార్చి వాయునందనుం డాయగృహరవాసులకు, నాదేశ వాసులకు నెనలేని మహిమకారంబొనర్చి వారి మన్న నలనందెను.

ద్రౌపదీ వివాహము

పాంచాల దేశము నేలు పృషతుని సుతుఁడును, ద్రోణా చార్యుని సహాధ్యాయుయైన యగ్నివేశుఁడను నాచార్యునికడ నన్ని విద్యలంగఱచి, పృషతుని పరోక్షంబునఁ బాంచాల రాజ్యసింహా సనము నధిష్ఠించి రాజ్య ధనమదాంధకారమునఁ గన్నులు గానక దోణాచార్యుఁ దిరస్కరించి యాతని ప్రియ శిష్యుండగు నర్జు నునిచే నోడింపఁబడి గురుదక్షిణగా నర్పింపఁబడి యా యవ మానభరమున సంలజ్జితుండగు దుర్యపదుండు పరమేశ్వరు నగ్ని ముఖంబున నారాధించి యర్జును వివాహ మాడఁగల కన్యను, దోణుంజంపఁగల కుమారునిఁ బడసెను. అక్కన్య పుట్టినయప్పు డయశరీరవాణి 'కృష్ణ' యని వచించె. దుర్యపదుని కూతురగుట ద్రౌపదియనం బ్రసిద్ధయయ్యె.

సంజాత యౌవనయైన కూతు నర్జునున కీయఁదలంపఁ బాండవులు లాక్షగృహంబున దగ్గులగుటవిని, ద్రుపదుండు మిగుల వగచి, మత్స్యయంత్ర ముంకువగా స్వయంవరంబుఁ జాటించె.

స్వయంవరమున కేగుచుండు ద్విజులవలన నాయుదం తంబువిని, ధర్మసూనుం డనుజులతో జననితోఁ బయనంబై యేగుచుండఁ గృష్ణద్వైపాయనుంగాంచి యందఱు నాతనికి నమస్కరింప నాతండు

“ధర్మ సుతుఁడున్న చోటను
 ధర్మువునకు హాని గలదె ధారుణినైనన్,
 ధర్మువ తాత్పర్యముగా
 నిర్మలమతి నెగడునది వినీతాత్ములరై”

యాజ్ఞసేనీ జన్మప్రకారంబు సవిస్తరముగా వివరించి, స్వయంవరమునకు మీర లరుగునది మీకందుల శుభఁబగునని దీవించి యధేచ్ఛంజనియె. అప్పుడా పాండవు లనవరతంబు నహర్దివంబును బ్రయాణించుచుండ వారినొక్కయెడ సర్థరా త్రంబున గంగాతీరంబున నంగారపర్వుండను గంధర్వుండడఁ గించెను. వీని నరునుండొడించి, ధర్మజుని కడకుందెచ్చెను. అట్లు కొనితేబడిన యంగారపర్వుం గరుణించి ధర్మసూనుండు విడచిపుచ్చెను. అట్లు ధర్మజుసేచే గరుణింపఁబడిన యంగార పర్వుండ నేకపురాణేతిహాసంబులం బాండవులం ప్రబోధించి, పురోహిత మాహాత్మ్యంబు వచియించి వేదవిదు నొక్కనిఁ బురో హతుఁగా వరింపుమని నుడివె.

అప్పుడు ధర్మవేదులగు పాండుసూనులు ధర్మాధర్మ వేది యు, వేదవిదుఁడునగు ధౌమ్యునిఁ బురోహతుంగా వరియించిరి.

మఱునాడె పాంచాలరాజధానియగు కాంపిల్య నగరం బునకేగి యందుఁ గుంభకార గృహంబున విడసి, నివుఱుఁ గప్పిన నిప్పులువోలె బ్రాహ్మణవేష ధారులై ద్విజనమూహంబునఁ జేరి స్వయంవరమండపమున నుపవిష్టులై యుండిరి,

ఆ స్వయంవరోత్సవమునకు నానాదేశాగతులగు రాజపుత్రు లస్త్రవిద్యాపారంగతు లసంఖ్యాకులు వచ్చియుండిరి. కొరవులు, యాధవులు, జరాసంధాదులు మహాసంపద్వైభవమున స్వయం వర మండపమున కేతెంచి యర్హాసనముల నలంకరించి యుండిరి. ముందుగా దృష్టద్యుమ్నుండువచ్చి స్వయంవర నియమ ముల నుపన్యసించెను. అతని వెను వెంటనే శుభ్రమాల్యాం

బరాభరణభూషితయై, సితపుష్ప మాలంగేలంగీలించి కుసుమాయధుని సూనేతరంబగు సాయకంబోయన మోహనాంగియై పాంచాల రాజపుత్రి సఖులు గొలువవచ్చి నిలచెను. అట్టి పాంచాలి యనన్య కన్యకాజన సామాన్య లావణ్యమును, రాజకుమారులు నయనాంజలులఁ దనివితీరఁ గ్రోలుచుండిరి.

అట్టి సుందరాంగియగు నీరాజపుత్రినిఁ గాంచిన నితనికి నప్పు డాయమం బడయుఁ దలంపుగఱగదయ్యె. రాజకుమారు లొక్కఁడే మత్స్యయంత్రంబును గొట్టం బ్రయత్నించి వితథ మనోరదులై, లజ్జాభరావనమిత మస్తకులై స్వస్థానములంజేరిరి. కృష్ణుని యనుమతమున, యదువృష్టి భౌజాంధకులు సజ్జకర్మంబునం దనారబ్దులై మిన్నకుండిరి. శిశుపాల, జరాసంధ, శల్య కర్ణులు క్రమముగా మాష, యవ, హుద్గ, రోమ మాత్రంబులు దక్క, మోపెట్ట నశక్యంబైన లజ్జితులై చనిరి.

యంత్రమును గొట్టు వేడుక యర్జునునకుఁ గలిగినది. అతండు శమనతనూజాతుని యనుమతి వేడ నాతఁడాశీర్వదించెను. అంతఁ బార్థుండు విప్రసమూహంబునుండి లేచి వింటిని సమీపించి, యాచార్యులకు నమస్కరించి, యేరాజపుత్రుడును మోపెట్టి కొట్టలేని మత్స్యయంత్రంబున శ్రమంబునఁ దెగవేసెను. వెంటనే యాజ్ఞసేని మందగమనయై బ్రాహ్మణ కుమార వేషంబున నున్న పార్థుని కంతసీమ సితపుష్పక దామమున సవిలాసంబుగా నలంకరించెను ధర్మజుండు సంతోష వార్తఁ దెలుపుటకుఁ దల్లికడకుఁ గవలతో నెగుచుండెను. కర్ణాదివిరు లది చూడఁజాలక విప్రవేషంబుననున్న పాండవ మధ్యమునితోఁబోరి పరాజితులైరి.

అసమయముననే శ్రీకృష్ణుండు విజయలక్ష్మీ సనాథులగు పాండవుల నేవుర బలభద్రులన కెఱింగించెను. పాండవేయులేవురు లాఙ్గగృహదర్దులుగాక జీవించి యుండుటను జూచి, సంకర్షణుండు మిగుల సంతసించెను.

ధర్మజ, నకుల, సహదేవులు తల్లింజేరి యున్నంతనే భీమా ర్జునులు ద్రౌపది వెంటరా సరిగి కుంతింజేరి, “అమ్మా! మేమొక భిక్షందెచ్చితి” మని పలుక నాసాధ్యీలలామ “మీరేవు రద్దాని నుపయోగింపు” డని వచించె. తరువాత వారివెంట వచ్చిన భువ సత్రయ రాజ్యలక్ష్మియుంబోలెనున్న ద్రుపదరా జాత్మజంజూచి లజ్జించి యధర్మభీతయై “నేడేల నేనిట్టి యధర్మ వచనంబుఁ బలికితి. నావచనమెన్నడు నన్యతంబు కాలేదే?” యని వగచు చుండెను. ధర్మజుం డాయమ నూఱిడించి, ద్రౌపది సర్జునుడే వీర్య శుల్కఁగాఁ బడసెఁగాన నాతడే యానాతినిఁ బరిణయ మగుఁగాక, యనియె. “జ్యేష్ఠుండుండఁ గొండుకవాఁ డుద్వా హంబగుట ధర్మవిరుద్ధంబు కాన సగ్రజుండవగు నీవే పాంచాల రాజసుతను సవిధిగా వివాహమాడు” మని ఫల్గునుండు ధర్మ యుక్తంబుగా వచియించె. అయినను బాండు తనూజాతు లే వురును బాంచాలియందు బద్ధానురాగులైరి. విధి లిఖితమొక తీరుననుండ వేఱొక విధమెట్లగును?

అద్వితీయ శరసంధానవాతురి మత్స్యయంత్రంబుఁదెగ నేసి ద్రౌపదిచే పరింపఁబడిన వాడెట్టి వాడో కనుంగొనఁ బార తుండు దృష్టద్యుమ్నునంపి తెలిసికొని వారి యాచార వ్యవహార, వర్తనాదులంబట్టి బ్రాహ్మణ క్షత్రియులలో నొక, జాతివారని నిశ్చయించుకొనెను. తరువాత నిక్కంబెఱుంగంగోరి పాంచాల పతి, చాతుర్వర్ణ్యోపయోగోచితంబులగు రథము లాయత్త పఱచి వారలం బిలువనంపఁగాఁ బొండవులేవురు క్షత్రియోచితములగు స్యందనంబు లధిష్ఠించి యేతెంచి సింహ కిశోరములువోలె నిశ్యం కముగా క్షత్రియార్హ సింహసనంబుల నాసీనులైరి.

ద్రుపదుండు సబహుమానంబుగాఁ బ్రశ్నింప ధర్మజుండు తమ యధార్థస్థితి నెఱిగించెను. అందులకు ద్రుపదుండు మిగుల సంతసించి తనజన్మ ధన్యమయ్యెనని తలంచి ‘విజ యుండు ద్రౌపదిని వివాహమాడుఁగాక’ యని వచించెను.

అందులకు యుధిష్ఠిరుండు వేదవ్యాసుని వచనమునను, కుంతి యానతినిఁదలంచి “యేమేవురమును నీపుత్రిఁబరిణయ మాడుదు” యనియె. అద్దానికిం బార్తతుండు కడుంగడు విస్మయంపడి “ధర్మాత్ముండవును, నిత్యసత్య వచలుండవగు నీవిట్ల నఁదగునా! ఇయ్యది లోకవిరుద్ధంబుగాన ధర్మమాలోచింపు” మనియె. ఇట్లు ద్రుపదుండు డోలాందోళిత హృదయుండైయుండ నటకుఁ బారాశర్యుం డేతెంచి యాతనికిం దన తపః ప్రభావంబున దివ్యదృష్టినొసంగి పాండవులయు, ద్రౌపది యొక్కయుఁ బూర్వజన్మ వర్తనంబుం జూపించి “యీ యేవురును, ద్రౌపదిని వివాహమాడుట దైవనిర్ణీత విషయ” మని యాతని ధర్మసందేహ మునుఁదీర్చెను.

సాత్యవతేయుని యుపదేశ ప్రభావంబున, ధర్మజు వచనంబున జ్యేష్ఠాను పూర్వీకాఁ బాండవేయు లేవురుఁ బాంచాలిం బరిణయమాడి, యిష్టభోగంబు లనుభవించుచుఁ గొంతకాల మచటనేయుండిరి. అల్లుండ్రందఱకు ద్రుపదుం డరణంబుల నసంఖ్యాకంబులగు వస్తువాహనాదుల నిచ్చెను. ద్రౌపది, భర్త లేవురకు, నత్తకు నతిభక్తితో నేమఱక శుశ్రూష లొనర్చుచుండెను.

రాజ్య లాభము

పాండుభూపాల నందనులు లాక్షగృహమున దగ్దులుగాక జీవించియుండి, మహా భుజాబలశాలియగు ద్రుపదునితో బాంధవ్యంబు నందియుండుటయు యాదవపాంచాల పాండవులేక మైనఁ దమకు రాగల నాశము నాలొచించి దుర్యోధనాదులు, ధృతరాష్ట్రుడును మిగుల నుద్విగ్న మానసులైరి.

భీష్మ ద్వోణ విదురాదుల యుపదేశమున ధృతరాష్ట్ర మహీనాధుండు విదురునంపి, కుంతి ద్రౌపదులతోఁ బాండు నందనుల రావించి శ్రీకృష్ణుఁడు, కురువృద్ధుల సమక్షమున నర్ధరా

జ్యంబు వారికిచ్చి ఖాండవ ప్రస్థమున కనిచెను. శ్రీకృష్ణుని యాజ్ఞానుసార మింద్రుడు పంపగా వచ్చిన విశ్వకర్మ సకల శుభలక్షణ సమన్వితమగు నింద్రప్రస్థనగరంబు నిర్మించి యిచ్చెను. విశ్వకర్మ తన శిల్పకళా వైదగ్ధ్యమున నిర్మించిన, యింద్ర ప్రస్థమున కమరావతియు, నలకాపురంబును, భోగవతియు నీడుగావు.

ధర్మనందనుం డా నగరీలలామంబును, వృద్ధపురోహిత గురూపదిష్ట సుముహూర్తమునఁ దమ్ములతోఁ బ్రవేశించి, యా దిమరాజచరితుడై వర్ణాశ్రమాచార వ్యవహారములెడఁ గలుగకుండ ప్రాజ్యసామ్రాజ్యంబు సుపూజ్యంబుగా నేలుచుండెను. నారదోపదిష్టమార్గంబున ద్రౌపది పాండవుల కొక్కరికి నొక యేడు చొప్పునఁ బరిచరించుచు భార్యయైయుండెను, ధర్మజన్మునకు ద్రౌపది కాక స్వయంవర లబ్ధుమగు 'దేవిక' యను భార్యయుంగలదు. ఈ జాయయందీతినికి యౌధేయుండను పుత్రుండు గలిగె. యుధిష్ఠిరునకు ద్రౌపదియందు జనించినవాడు ప్రతపింధ్యుడు

అరునుం డొకనాడు చోరహృతధేనూత్తఁనుడై యొక బ్రాహ్మణోత్తముడు వేడుకొంటుకు రాగా ద్రౌపది ధర్మజులుండు కేళీమందిరమునకు నేగి యాయుధంబులంగొని, యేగిఁచోరుల వధించి విప్రునకు ధేనువు సర్పించెను. నియమపాలనంబునకై ధంజయుండు ధర్మజు ననుమతిఁ బడసి తీర్థయాత్రల కేగియనేకపుణ్యనదీనదములం గుంకులిడి పుణ్యస్థలముల సందర్శించుచు నులూపి యను నాగకన్యను, పాండ్య దేశాధిష్ఠరుని పుత్రియగు చిత్రాంగదను వివాహమాడి క్రమముగా నిరావంతుండు, బభ్రువాహనుండునను పుత్రులం గొంచెను. తపస్వి వేషమున ద్వారకం బ్రవేశించి శ్రీకృష్ణు ననుమతిని బలభద్రుని పరోక్షంబున సుభద్రను వివాహమాడి యభిమన్యుండను పుత్రుంబడసెను.

రాజ్యాంగ పద్ధతి, రాజనీతి

రాజ్యాంగనీతిజ్ఞుడగు ధర్మజుండు నూతన ప్రభుత్వమున రాజ్యాంగములఁ జక్కగా సంస్కరించి ప్రజానురంజకముగా రాజ్యతంత్రమును నడపెను. ధర్మార్థకామములకుఁ బరస్పర సాంకర్యము లేకుండ సేవించుచుండెను. రాఁగల దివసమున నొనర్పఁదగిన ధర్మనిర్ణయముల సతిజాకరూకుడై యపరరాత్రమున నాలోచించుచుండెను. కఱవుకాటకములు గలుగకుండుటకై ప్రతియూరున ననేకతటాకముల పుష్పఫలోద్వానాదుల నిర్మాణముఁ జేయించెను. చారచక్షువై దీర్ఘ దర్శియై పృజల కష్టసుఖముల నరయుచుండెను. చంపఁదగిన యట్టి శత్రువు నైను 'శరణ' మన్యవానిని సంరక్షించు చుండెను. పృజాహిత సౌఖ్యకరములగు పనుల నాచరించుటలోఁ దన భోగసౌఖ్యముల లెక్కింపకుండెను.

ఇదియది యననేల? మంత్రులు, హితులు, పురోహితులు, యాజ్ఞికులు, సేనానాయకులు, వైద్యులు, కరగ్రాహకులు, సైనికులు మున్నగువారి నాదర్శపూరుషులు, స్వార్థ రహితులగు వారినే నియమించుచుండెను. ధర్మసంభవునిరాజ్య కాలమునఁ బృజలకు జారచోరకిరాతాదుల బాధ లేకమైనను లేకుండెను. బధిరపంగ్వంధచిక్షుకులకు నన్న పానములు నిత్యము లభించుటకుఁ దగిన సత్తువుల నేర్పఱచెను. వేయేల? ఆతని పరిపాలనావ్యవస్థ దిలీపహంధాతృరఘుక్షితీకుల పరిపాలనను బోలియుండెను.

ఖండవదహనావసరమున నర్జునుచేఁ బ్రాణదానముఁబడసిన మయుండను శిల్పాచార్యుండు కృతజ్ఞతానూచకముగా ధర్మజునకు ననిదంపూర్వము, సుందరమునగు నొక సభాభవనమును నిర్మించియిచ్చెను. అయ్యది మనోహరములగు నుపవనములతోను, జలాశయములతోడను, బహుచిరత్తు నవరత్తు కుట్టిమ

స్థలములతోడను, సుందర సువర్ణసాలభంజికా సహస్రంబుల తోడను, ఆద్వారంబున ద్వారం బున్నట్లును, ద్వారంబున్నయెడ నద్వారంబు నట్లును, స్థలంబున జలంబున్నట్లును, జలాశయంబుగలచోట స్థలంబునట్లును విభాగంతః గలిగించుచుండెను.

రాజసూయము

యుధిష్ఠిరుం డొకపరి చివ్వసభను రత్నసింహాసనాసీనుండై యుండ మహర్షియగు నారదుండరుగుదెంచి ధర్మజునిచే యథావిధి నభ్యర్చితుండై ధర్మజుని సభం బొగడి రాజనీతి విశేషంబులు గొన్ని యడిగి పరిశృంభాదులు యాగంబులు సేసిరి. కాన నీవును నట్లే చేయుమని వచించె. మఱియు సది నిరంతరాయంబుగాఁ గొనసాగెనయేని శుభంబగునని నుడివెను. యాగ మొనర్చుట కిచ్చ గలిగియు, విఘ్నభయముతో వెనుదీయుచున్న పరేతరాట్సానుని ధౌమ్యాదిపురోహితులుఁ దమ్ములుం బ్రోత్సహించిరి. అప్పు డాతండు కృష్ణు రావించి యాతని కా సంగతి యెఱింగింప నాతండు మిగుల సంతసించి, “పూరువంశతిలకా! జరాసంధాది రాజన్యుల జయించి రాజసూయం బొనర్ప నీవ వలంతివి. తప్పక రాజసూయం బొనర్చి శాశ్వతకీర్తిం బడయు” మని వచించి తాను భీమార్జునులం గూడి మాగధుని పట్టణంబగు గిరివ్యజంబున కరిగెను. జరాసంధు నెక్కటి కయ్యంబున వాయునందనుండు వదించెను భైరవపూజాబలికై మాగధుండు చెఱిఁబట్టిన రాజపుత్రులఁ బలువుర శ్రీకృష్ణుండు విడచిపుచ్చెను. జరాసంధ పుత్రుండగు సహదేవుని మాగధసామ్రాజ్యపట్టభద్రుంజేసెను.

ధర్మజునుజులు చతుర్దిశల కరిగి నానాదేశాధీశుల సం గర రంగమున జయించి, యమూల్యవసురత్నకనక వస్తువాహనాదులఁ గప్పములుగాఁ గొని వచ్చి ధర్మజున కర్పించిరి. యాగ మునకు ధృతరాష్ట్రాది కురుగురువృద్ధులు, దుర్యోధనాది కురు

కుమారులు, శిశుపాలాదులు, యదువృష్టిభోజాంధకులు, మఱి యుఁ దక్కుంగల రాజపుంగవులు పేర్పితో నేతెంచిరి.

స్నేహసంబంధులైన కృష్ణద్రుపదులు దక్కఁ దక్కిన రాజులెల్లరు ననేకోపాయములం గొనితెచ్చి శమననందనున కర్పించిరి శైలకాసన ద్వీపవిశాలమైన వసుమతీచక్క మంతయు ధర్మజునకు స్వాధీన మయ్యెను. గౌడకాంభోజదేశాధీశులు నానా విధరత్నములను, శుకవర్ణ వాహములను, సింహళ కేరళ చోళ పాండ్యరాజ పుత్తులు విద్యుమదుగుములను, ఏలాగురుచందనములను భక్తితోఁ గొనివచ్చి యిచ్చిరి.

శుభముహూర్తమునఁ బెద్దల యాజ్ఞచే రాజసూయ మారంభింపఁబడెను. యుధిష్ఠిరుడు యజ్ఞదీక్షితుడై మూర్తి భవించిన ధర్మపువ్వులె నుండెను. ఎందును లోపంబు లేకుండ నధ్వరంబు ప్రవర్తిల్లుచుండెను. ఒకలక్ష భూసురోత్తమఃలు సత్పుష్టిగా భుజించిన వెనుక నొక్కమాటు తనకుఁదాన మ్రోయుశంఖ మయ్యుధ్వరోత్సవంబు సన్నిహితు విడువక మోయుచుండెను. ద్రౌపది యజ్ఞసందర్శ నేచ్ఛఁ జనుదెంచిన వారిని బీద, సాద, ధనికుఁ డనక సమానాదరంబునం బరిశీలించుచు, భోజనాదులం దృప్తులం గావించి తరువాత సర్ధరాత్రంబునం దాను గుడుచుచుండెను.

అవభృథసమయంబున యజ్ఞదీక్షితులగు యాజ్ఞసేనీ ధర్మజుల నారదపారాశర్యాదిమహర్షులు ధౌమ్యాదిమహాదివిజాలు నశేషపుష్కాతిర్థ జలంబుల నభిషేకించిరి. ధర్మనూనుండు యాగాతమున మహాసభయందుఁ "బూజార్హుండెవం" డని సురనదీ నూనుం బ్రశ్నింప నాతఁడు "కారణజన్ముండును, అమానుష ప్రభావసంపన్నుం డగు శ్రీకృష్ణుండ పూజనీయుఁ డతని నర్చించిన నెలరుఁబూజితు లగుదురు సందేహింపక నీ వాతని నర్చింపు"మన ధర్మజుండు సహదేవోపనీతం బగునర్హ్య మార్తానులేపనాదుల యజ్ఞభోక్తయగు గోవిందుం బూజించెను. అద్దాని

కందలును సంతసించిరి. శ్రీకృష్ణుని మేనత్తయగు సాత్వతికి కుమారుడును, చేదిదేశాధీశ్వరుడగు శిశుపాలుండది సహింపక ధర్మజనదీనుతకృష్ణుల నెగులాడుచు సదంబు వెల్వడి యుద్ధ సన్నద్ధుండయ్యె. శాంతమూరియగు పాండవాగ్రజుండొకని సనేక విధంబులఁ బట్టువఱచుచుండెను. దమఘోషనందనుండగు శిశుపాలుని వాక్పారుష్యము మితి మీఱుచుండెను. తుట్టతుదకు, దుష్టశిక్షకుండగు జనార్దనుండు చక్కధారచే శిశుపాలుని కంఠంబు నుత్తరించెను.

యాగము నిర్విఘ్నముగ నెఱవేఱెను. యాగమున కేతెంచిన రాజులు, ఋత్విజులు, మహర్షు లమూల్యాంబరా భరణాదులు, అగ్రహారములతో సత్కరింపఁబడి తమ నెలవులకుం జనిరి. దుర్యోధనాదులు మయసభావైభవముం గాంచుట కట నాగిరి. మయసభావైభవమును గాంచుచు దుర్యోధనుం డందు జలాశయంబును స్థలంబుగా, స్థలంబును జలాశయంబుగాఁ దలంచి తిరిగి, దాని నిర్మాణచాతురి నెఱుంగఁ జాలక స్థలిత గతియైయుండ భీమాదులు, ద్రౌపదియు నది చూచి నగిరి. ధర్మజుం డది యెఱింగి దుర్యోధను మనంబులోని కినుకం బాప భీమునిచే నమూల్యాంబరాభరణాదుల నిప్పించి, సత్కరించి యాతని ననిపెను. దుర్యోధనుండిట్లు ధర్మజుం డొనర్చిన యాదర సన్మానముల నవమానముగా భావించెను. పాండవేయుల సంపద్యైభవములు దుర్యోధనునకు నసూయాజనకము లయ్యెను.

అబలయగు పాంచాలి యట్లు నగుట మిగుల నాతనికిఁ గోపకారణము, లజ్జాకరము నయ్యెను. అసూయాగ్నితో నాతఁ డట్టుడికిన ట్టుడికెను. కందుగల పసిఁడిఁ గాంచినఁ గంది వివర్ణ మయినట్లు దుర్యోధనుని కాయము మనోవ్యథాహ్వ వాహదాహమున వివర్ణమయ్యెను.

ఇట్టి మేనల్లునిం గాంచి దుష్టబుద్ధియగు శకుని మాయాదురోదరవ్యాజమున భానుప్రభులగు పాండునందనుల లక్ష్మియెల్ల నే నవహరించి యిత్తు నని యూటం బలికెను.

దుష్టచతుష్టయ మనంబరగిన కర్ణశకునిదుర్యోధన దుశ్శాసనులు ధృతరాష్ట్రున కీ సంగతినంతయు జెప్పి మాయాద్యూతమునకు ధర్మజుంబిలిపింప నా యుధరా జంగీకరించునట్లొనర్చిరి మయసభనుబోలు నొకసభను ధృతరాష్ట్రుండు దుర్యోధనపీత్యర్థమై, కనకఖచితస్తంభ సహస్రంబులను, విచిత్రద్వారశతంబులను, వివిధరత్న రుచిరవృద్ధేశంబులనుంజేసి రమ్మంబుగా శిల్పాచార్యుల రావించి నిర్మింపజేసెను.

అంధవిభుండు, ధర్మజునిఁ దోడై చుటకు విదురుం బంపెను. సుహృద్భ్రాతృవ్యాజంబునం బిలువంబడి రాకుండుట క్షతధర్మంబుగామిఁ బొండవాగ్రజుండు సోదరులతో, ద్రోపదితో వారణావతంబున కరుదెంచెను.

జూ ద ము

దుర్యోధనుం డతిప్రియంబు నటించుచు, సలాపంబు లాడుచు, “కాలక్షేపమునకు జూదమాడుటకు ధర్మజుర” మ్మని యాహ్వానించెను. ఈ విధంబుగాఁ బిలువంబడియు జూదంబున నగు దోసంబెఱింగియు, దైవానుశాసనంబున, భవితవ్యతా బలంబున ధర్మనందనుం డక్షిపద్యానిపుణుండును, మాయావియునగు సౌబలునితోనాడి యోడియు, నోడినకొలఁది పెచ్చు పెఱిగిన మచ్చరంబున సర్వస్వంబును సర్వరాజ్యంబును, దమ్ములనుఁ దుదకు ద్రోపదిని గూడ నొడ్డి యోటు వడియెను

దుర్యోధనుఁ డీవిధంబుగ మాయాద్యూతంబునఁ బొండవుల వోడించుటయేకాక వారి నవమానింపఁ దలంచి ద్యూతపరాజితయు, నేకవస్త్రయు, పరమసాధ్యునగు పాంచాల రాజనందనను దుశ్శాసను నంపి రాజసూయాభ్యుధంబునందు శుచియై పెనుపొందిన వేణివట్టి రాజసభ కీడ్పించెను. దురాలోచనాపరుండగు దుర్యోధనుం డంతతోఁ దనీవిసనక పొందునందనుల మఱియు నవమానింపఁ దలంచి యాజ్ఞాసేనీ వస్త్రాపహరణం

బొనర్న దుశ్శాసనున కాజ్ఞయిచ్చెను. దుర్యోధనున కన్నివిధ ముల ననుజుడు కాదగిన దుస్ససేనుండు లజ్ఞాసంశయములఁ ద్యజించి కురుగురువృద్ధులసమక్షమున ద్రుపద నందన వలువల విప్రుడొడంగెను. పటుభుజావికృమననాథులగు నాథు లున్నను బొంచాలి యనాథయై దీనావనపరతంత్రుండగు కృష్ణుం దలంచి యాతని యపారకృపచే మానసంరక్షణంబుం జేసికొనియె. దుష్టుల దురుద్వ్యంగంబు లెన్నఁటికిని సఫలముకావుగదా?

ధర్మజ ధర్మపాశబద్ధుడై సమీరణసూనుండు పొంచాలి యవ మానంబుఁ గాంచి యవిషహ్యారోషరూపితాత్ముడై “యిట్టి యశ్చ త్యం బొనర్చిన దుశ్శాసను నాయోధనంబున వక్షంబుఁ జీల్చి యస్య క్షానం బొనర్తు” ననియు, “ద్రౌపదిని దనయూరుపగదేశం బధిష్టించు మని సన్నజేసిన దుర్యోధనుని యూరుభంగంబు గావించి సంహరింతు” ననియు విలయ సమయరుద్రాకారుడై సభాసదులు వెఱగంద భయదప్రకృజ్జలం గావించెను.

జగత్త్రయవిజయ చణభుజవీర్యమేదురులైన యను జన్ము లు గలిగియుండియు, ధర్మనందనుండు ధర్మపాశబద్ధుడై యన్ని యవమానములలో మిన్నయగు ధర్మపత్నీ పరాభవంబును గాంచుచుండియు నేమియుననక ప్రశాంతుడై సోదరుల విజృంభిం పనియక యూరకుండెను. అహ! ఏమి ధర్మసూనుని ధర్మతత్పరత? కాలజ్ఞత? దూరదృష్టి? ధృతరాష్ట్రుండు దుష్టులగు కుమారుల భంగించి, సకలబాధవహితంబు సేయం దలంచి, ద్రౌపదిని బొగడి యాయమకు వరదానంబు గావించి దుర్మ్యాతమున ధర్మజుం డోడిన రాజ్యంబు సమగ్రంబుగా నాతని కిచ్చెను.

పాండు మహానాథాత్మజులు పత్నీసమేతులై యింద్ర ప్రస్థమున కేగిరి. కాని యింతలో దుర్యోధనుని దురాలోచనమున నంధసృపతి “ధర్మజుని మఱల రమ్మని ప్రాతికామి నంపెను. విధి విధానంబు దుర్లంఘ్యము, దుర్దేయము నగును. హస్తపురి కేతెంచి

యనుద్యూతంబున నోడినవా రరణ్యంబున ద్వాదశవర్షంబులు, నొకయేఁ డజ్ఞాతవాసం బుండను పందెము చఱచి యోటువడెను. కష్టములం గుడువవలసిన కాలమున మంచి యూహలు జనించుట యరిది కదా? శపథంబుచొప్పున యుధిష్ఠిరుండు ద్రౌపదియు, ననుజన్ములు వెంటరా నరణ్యముల కేగెను. పౌరు లనేకులు, మహీసురులు ధర్మజునివెంట నరణ్యమునకు వచ్చిరి. తనవెంట నంటివచ్చిన యవనీసురుల నతిథుల ననేకులఁ బోషింపలేనుగదా యని ధర్మజుండు విచారపరీత చేతుఁడై మూర్ఛనందెను. ధౌమ్యముని యుపదేశమున జగచ్చక్షువగు వనజబాంధవు నారాధించి యాతని వరప్రసాదంబునఁ జతుర్విధాహారంబుల సక్షయంబుగా నుత్పాదించు నొక పాత్రను బడసెను. ద్రౌపది యాపాత్రతో వండును. వండినది యున్నవా రందఱకు సరిపోవును.

ఒకపరి విదురుండు ధర్మజుని కడ కరువెంచెను. ధర్మజాదులు తమ యాయుధముల లాగికొన ధృతరాష్ట్రుఁ డనిపియుండునని తలంచిరి. కాని వచ్చిన విదురుఁడు “ధృతరాష్ట్రుఁడు వెడలఁగొట్టుటచే వచ్చితే” నని వచించి యందుండ నంధన్మపాలుని పనుపున సంజయుం డేతెంచి “విదురుని ధృతరాష్ట్రుండు పిలువఁబంచె” నని వచించెను. అప్పుడు ధర్మసూనుండు విదురుని “వృద్ధరాజు నుపచరించుచుండు” మని యాతని గజపురి కనిపెను.

ధర్మనందనుండు వనవాసమున నుండియు, ద్రిభువన రాజ్యముఁ బాలించు వడుపున సంతోషనిబద్ధబుద్ధియై మహాత్ములగు ఋషులవలన ననేకధర్మంబుల, మహాత్ముల చరితంబుల వినుచు సంతుష్టహృదయుఁడై యుండెను. ధీరులగువార లాపదల యందు వికారము నందరుగదా?

పాంచాలరాజనందనయు, వాయుసూరుండును “సమరంబున ధార్తరాష్ట్రుల జయించి రాజ్యము నందుటే క్షత్రియధర్మ

మని పలువిధముల వాదించిరి. కానియాదర్శ పూరుషుండగు ధర్మాత్మసంభవుం “డరణ్యావాసంబు, నజ్ఞాతవాసంబు ముగియు వఱకు నదీ తగ” దని వచియించి వారిని శాంతచిత్తులఁ గావించెను.

ఒకప్పుడు ధర్మజుండు విచారపరీత చేతస్కుడై యుండగా వ్యాసుండేతెంచి యతని విచారంబునెఱింగి, యాతనికిఁ ‘బ్రతిస్మృతి’ యను విద్యనుపదేశించి, యీవిద్యను నీవర్జునున కుపదేశించి, యాతనిచే దేవతల నారాధింపించుము. అద్దాన దివ్యాస్త్రలాభం బాతనికిం గలుగును. వ్యాసోపదిష్టవిదానంబున నావిద్యను యుధిష్ఠిరుండర్జునున కుపదేశించెను. అతండా విద్య నంది, యింద్రాక్షిల పర్యతంబున భక్తజనశంకరుండగు శంకరు నారాధింప నామహాదేవుం డాతని జవసత్త్వములఁ బరీక్షించియ కాని దివ్యాస్త్రము లీయఁగూడమి, మాయాకిరాత రూపంబున నే తెంచి సూకరనిమిత్తంబుగా నాతనితోబోరి యాతని యస్త్రవిద్యా కౌశలంబునకు సంతృప్తాంతరంగుడై యస్త్రరాజంబగు పాశు పతాస్త్రంబు నొసంగి యంతర్హితుండయ్యె.

విదప నర్జునుండు మహేందుని కొరికపై మహాబలవంతు లగు నివాతకవచుల సంహరించి యుండుని యర్థసింహాసనంబు నధివసించి యమోఘాస్త్రముల నెన్నిటినిో దేవతల యనుగ్రహ మునఁ బడసెను దివ్యాస్త్రలాభ ధన్యుండగు ధనం జయుంజూచి ధర్మనందనుండు మిగుల సంతసించెను. అరణ్యావాసమున నప్పుడప్పుడు తమకుఁగలిగిన యవస్థకు ధర్మసూతికి విఘాతము గలుగ, బృహదశ్వుడు, రోమశుడు, మార్కండేయుడు మున్నగు మహర్షులు పురాతన రాజర్షిచరితంబులు సెప్పి, వారును దైవ వశమున సక్లే యిడుమలం గుడిచి మఱిల సుఖించిరని యాతని కుందువాపిరి.

విజ్ఞానపంపద

ఒకదిన మాహార సంపాదనార్థ మరణ్యమునఁ గ్రుమ్మరు

చున్న వాయునందను నజగరంబొకండు పట్టుకొనియె. భీముడూ దానిని విడిపించుకొని రాలేకపోయెను. భీముఁ డాలసించినందులకు ధర్మజుండు తానే భీమునివెదకుచు నేఁగి యజగరముచేఁ జుట్టఁబడియున్న యాతనిం గాంచి మిగుల వగచెను. ధర్మనందనుం డాపత్సమయములయందు భీముని నమ్మియుండెను. అందుచే ధర్మజుండు విషాదవిచారాకాశాంతహృదయుండై యుండ నజగరము మనుష్యభాషణంబుల నిట్లనియె.

“ఇందువంశశేఖరా! నా పృశ్నంబుల కుత్తరం బొసఁగు దేని నీయనుజన్ముని విడతును. సరియగు నుత్తరంబు లిచ్చి నీ తమ్మునిఁ గాపాడుకొను” మన యుధిష్ఠరుండు “యథాశక్తి నుత్తరింతును. నే నల్పజ్ఞుండను” పృశ్నల నడుగుమనియె.

అజ:- బ్రాహ్మణుడన నెట్టివాఁడు?

యుధి:- సత్యము, క్షమ, దమము, శౌచము, దయ, తపస్సు, దానమువీని నవలంబించువాఁడు.

అజ:- ఆతఁ డెఱుంగఁదగిన విషయమేమి?

యుధి:- సుఖ దుఃఖముల విమోహము నొందకుండుటయే యాతఁ డెఱుంగ దగినది.

అజ:- పరోపకారము, ప్రియము సేయుట, సత్యవచనము, అహింస ఈ నాల్గింటిలో నేదియుత్తమము?

యుధి:- అహింస.

మఱియు ననేకములగు నజగరపృశ్నలకు ధర్మజుండుత్తరమొసఁగెను. సరియైన యుత్తరములకు సంతసించి భీము నామహా పన్నగము విడచి శాపవిముక్తి నఁదెను.

అగస్త్యమహర్షి శాపమువలనఁ జంద్రవంశ్యుడగు నహుమండి యజగరమూర్తియై పవిత్రవర్తనుడగు ధర్మజుని దర్శన.

సంభాషణములవలన శాపవిముక్తి నందెను. యుధిష్ఠిరుని విజ్ఞానవిశేషము నెఱుంగుటకు మఱియొక్క సందర్భమును గలదు.

మఱియొకనాఁడు పాండవు లొక వనమునుండి మఱియొక వనమునకు నరుగుచుండఁ బిపాసార్ధితులై యొక మహిరూపాచార్యుని నాగిరి. దగ్గరనే నీరముండుటఁ జూచి సహదేవుఁ డరిగెను. అతం డెంతకును రాకుండుటచే నకులుండును, నకులుండును దడయుటచే నర్జునుండును, అర్జునుం డాలసించుటచే భీముండును, అతండును రా విలంబము సేయుటచే స్వయముగానే యుధిష్ఠిరుం డరిగి యొక సరోవరముపాంత మూర్ఛితులై పడియుండిన, మహాపరాక్రమతేజోనిధానులగు సోదరులం గాంచి మిగుల వందురెను. ఈ విధముగా ధర్మజుఁ డెన్నడును దుఃఖించి యెఱుంగడు. వారట్లు పడియుండుటకుఁ గారణమును దెలిసి కొనలేక తానును జలమును గోలుటకై సరోవరమున దిగియెను. అంతలో నొక భయంకరాకారుండగు యక్షుండు గాన్పించి. “నాప్రశ్నల కుత్తర మిచ్చి నీవీ నీరమును గోలుము. లేదెని నీతమ్ముల గతి నీకునుఁ బట్టు” నని వచించె. అప్పుడు ధర్మజుండు ధీర గంభీరుడై నిలచి యిట్లుత్తరం బిచ్చెను.

ప్రశ్న:— సూర్యునకాధార మేమి?

ఉ:— సత్యము.

ప్రశ్న:— మనుజునకు సహాయపడున దేది?

ఉ:— ధైర్యము.

ప్రశ్న:— దేనివలన మనుజుఁడు బుద్ధిమంతుఁ డగును?

ఉ:— బుధులను సేవించుచుండుట వలన.

ప్రశ్న:— భూమికంటే గౌరవము గలదేది?

ఉ:— తల్లి.

ప్రశ్న:— ఆకాశముకంటే పొడవైన దేది?

ఉ:— జనకుడు.

ప:— వాయువుకంటే వేగము గలదేది?

ఉ:— మనస్సు.

ప:— తృణముకంటె దట్టమగున దేది?

ఉ:— చింత.

ప:— నిద్రించినను, కన్ను మూయనిదేది?

ఉ:— మీను.

ప:— పుట్టియును బ్రాణములేని దేది?

ఉ:— గ్రుడ్డు.

ప:— సుఖమున కాధారమేమి?

ఉ:— శీలము.

ప:— సరున కాత్మ యెవరు?

ఉ:— కుమారుడు.

ప:— నరునకు దైవికయైన చుట్ట మెవ్వరు?

ఉ:— భార్య.

ప:— ఉత్తమధర్మ మేది?

ఉ:— అహింస.

మతియు ననేకములగు నిట్టి ప్రశ్నలకు ధర్మజుడు యుక్తియుక్తముగా, ధర్మబద్ధముగాఁ బ్రత్యుత్తన్నమతియై యుత్తరముల నిచ్చెను. అప్పుడా యక్షుడు సంతసించి “నీ తమ్ములలో నొకని జీవింపజేయుదు వేడు” మనియె.

అందులకు ధర్మసంభవుండు “నకులుని బ్రతికింపు” మన నాయక్షుండు “నిరుపమాన బలపరాక్రమోపేతులగు భీమార్జునులఁ గోరక యీతని నేల కోరితి” వనగాఁ “గుంతి సంతానమున నేను జీవించియుంటిని. మాద్రీసంతానమునం దొక్కండు

మహాత్మా! జీవింపవలదే? యని పార్థిం చెను. అప్పుడా యక్షుం. డాతఁ ధర్మశీలతకు విస్మయంపడి నలువురం బృతికించి యనేక వరంబు లిచ్చి యాతని విజ్ఞానసంపదకు ధర్మబుద్ధికిని మిగుల సలతుష్టుండై యంతర్హితుండయ్యె.

శరణాగత త్రాణపరాయణత

ఒకపరి ద్వైతవనమున మునివేషధారులై కందమూల ఫలాశనులగుచు వనవా సాయాసము నిస్తరించుచున్న పాండవులను దౌఢిని దమ ప్రాజ్యరాజ్యలక్ష్మీవైభవముం జూపి పరిభ వింపనెంచి దుర్యోధనుండు ఘృషయాత్రావ్యాజమున ధృత రాష్ట్రుని యనుమతిం బడసి దుశ్శాసనాచికురుకుమారులు, కర్ణాదివీరులు శుద్ధాంతకాంతలు వెంటరా జతురంగబలము లతో సరిగి, "పాండవులు నివసించు నాశ్రమమునకు సమీప మున నుండు కాసారతీరమున విడియుటకై కీడాగారముల నిర్మింపుఁ డని నిజపరిజనుల కాజ్ఞ యిచ్చెను. ఆ సరోవరము చిత్త్రసేనుఁడను గంధర్వరాజునకుఁ గీర్ణార్థము నిర్మింపఁబడి నది. గంధర్వరాజభటులకుఁ గౌరవసేనకుఁ గలహమై యది ఘోరయుద్ధముగా మఱెను. మహావీరులగు కర్ణాదులు సైతము గంధర్వరాజు పరాక్రమధాటికి నాగలేకపోయిరి. గంధర్వపతి దుర్యోధనుని సోదర, పుత్రయుతముగా బంధించి రథముపై నిడుకొని యంబరమున కెగసెను. శుద్ధాంతవనిలాజనమును గూడఁ జెరబట్టెను.

దుర్యోధనుని పక్షమువారు కొందఱు ధర్మజున కీ వార్త నెఱింగించిరి. భీముండు, "మనకుఁ జులకనయ్యె మన చేయు పనియ గంధర్వవరులు తగ నొనర్చిరి. "అప్రయత్నముగ, సనా యాసముగ మనకు జయము సమకూఱెను. ఎల్ల పాపకృత్య ములకుఁ గారణభూతుండును నసత్యవచనుఁడును నగు దుర్యోధనుండు మన నవమానింపవచ్చితత్వాపఫలమందె" నని సంత

సించెను. అద్దానికి ధర్మవేది యగు ధర్మసూనుండు “వాయు నందనా! ఇది పరుషభాషణంబులకు సమయంబే? ఒక్క వంశ మున జనించినవారికి దాయభాగవిషయమున నభిప్రాయ భేదంబు జనింపవచ్చును. శరణాగతరక్షణంబు రాజమాత్రునకు ధర్మంబు,” అని మఱియుననేకంబులగు ధర్మసూక్ష్మంబుల నెఱింగించి,

“కావరయ్య యనినఁ గరము దుర్బలుఁ డైన
బెనసి యోపినంత సేయుననిన
ఊరకుండునయ్య యుత్తమశూరుండు
దీన జనుల యున్న తెఱఁగుఁ జూచి”

“శరణంబని వచ్చిన భీ
కరశత్రువునైనఁ బ్రీతిఁ గావఁగవలయున్
గరుణాపరుల తెఱఁగిది
యిరవుగ సరిగావు దీని కేధర్మంబుల్”

అని నొక్కిపలికి, బోధించి భీమార్జుననకుల సహదేవుల నంపెను. వారు గంధర్వుల నిర్జించి, దార, సోదర, పుత్ర మిత్ర, సేనాయుతముగా దుర్యోధను విడిపించి తెచ్చి ధర్మజుని ముందుఁ బడవేసిరి. అప్పుడు కరుణాళుఁడగు ధర్మసూతి,

“ఎన్నఁడు నిట్టిసాహసము లింక నొనర్చకు మన్నదీని
కొండొక విపాదముఁ బొందకు మన్న,” అనిబోధించి సన్మానించి దుర్యోధనుని సాగనంపెను.

ఒకపరి పాండవులేవురు తృణబిందు నాశ్రమంబునఁ బాంచాలిని ధౌమ్యసహితంబుగా నునిచి మృగయార్థంబుచనిన దుస్సలావతియు, సింధుదేశాధీశ్వరుండగు! జయద్రథుండు ద్రౌపదీరూప లావణ్యమోహితుఁడై కొనిచనిన వెనుకవచ్చి యాతని సేనాసహితంబుగా జయించియు, దుస్సలావైధవ్యంబు దలంచి ధర్మజుండు పౌరాణంబులతో విడచిపుచ్చెను.

అజ్ఞాతవాసము

అందుననే ధర్మజుం డబాత శత్రువు. ద్వాదశవత్సరంబు లిట్టరణ్యావాసంబునం గడపి, యక్షుం డిచ్చిన వరప్రభావం బునఁ బొండవేయు లేవురు, ద్రౌపదియు నాకారంబుల మార్చి కొని, తమతమ యాయుధంబులం గళేబరమట్లు కట్టి, యొక్క శమీవృక్షంబున నునిచి యొకరొకరే మత్స్యధరణీనాథుని నగరంబుం బ్రవేశించిరి. ధర్మజుండి సన్యాసి వేషంబునఁగంకుం డను పేరితోవిరాటునకుం బురావేతిహాసంబులఁ జదివి వినిపించుచు, జూదమాడుచు, గాలక్షేపంబు సేయచుండెను. వీలుగ ఇగి నప్పడెల్ల దనవారిని గలిసికొనుచుండెను. భీమాదులును దమకుం దగిన యభిధేయంబుల బను లొనర్చుచు విరటునిం గొలుచుచుండిరి.

కీచకుండు ద్రౌపదీలాభణ్యమోహితుండై యానాతిసవమానిం పఁబోయినపుడు శార్దూలంబు వెన్నంటి వచ్చిన హరిణరమణివోలే మేనెల్ల వడంక భయార్తయై యానాతివిరటుసభం బ్రవేశించి, “శస్త్రాస్త్రసంచయంబుల నొప్పారి, దుర్ధమప్రతిభకుమర్దనక్రీడమై నుతివడసిన గంధర్వులేవురు పతులుండియు నొకఁడు నన్నిటు భంగపఱుపంగం జూచుచుండి” రని నుడువ, ధర్మజుండు గూడ ప్రకారంబుగా ధర్మయుక్తి ద్రౌపదిని నివారించెను. భీముఁ డపుడే కీచకుని సంహరింపఁ నుంకింపయుధిష్ఠిరుండు తమగూఢవర్తనంబు బయల్పడునని యాతనిని నిగూఢంబుగా వారించి, పాంచాలరాజు నందనను “సభవీడిపా” మ్మని వచించెను.

దుష్టవర్తనుండగు దుర్యోధనుం డజ్ఞాతవాసమున నున్న పాండుమహీనాథాత్మజుల. బయల్పరుప బహుదుష్ప్రయత్నంబు లొనర్చెను. కౌంతేయులు విరాటనగరంబున నున్నట్లు కీచకవధాదుల వలన నెఱింగి వారిని వెల్లడి సేసిన సమయభంగంబగుదు ధర్మజుండు మఱలఁ ద్రయోదశవర్షంబు లరణ్యంబులపాల

గును. రాజ్యంబు తనకే దక్కునని తలంచి, త్రిగర్తదేశా ధీశ్వరుండగు సుశర్మను, దక్షిణపాశ్చాతమునున్న విరాటుని గోగణంబులఁ బట్టఁబంపెను. విరాటుం డది యెఱింగి నగరంబునంగల యోధు లందఱతోఁ బశుగణంబుల విడిపింపఁ జనియెను. బృహన్నల (ఆర్జునుని అజ్ఞాతవాసములో పేరు) యొక్కండు దక్కఁకంకుండును దన తమ్ములతో విరటునకుం దోడ్పడ నరిగె. సంగరరంగమున సుశర్మచేతం జిక్కిన విరటునిఁ గృతజ్ఞతాసూచకంబుగ గూఢంబుగా ధర్మజునియోగంబున భీముండు విడిపించి గోగణంబును మఱలునట్లుఁ జేసెను.

ఉత్తరగోగహణమునకై కౌరవులందఱు వచ్చి పసులం బట్టిరి. నగరమున యోధు లెవ్వరునులేమి బృహన్నలాసారధియై యుత్తరకుమారుండు చని, కౌరవవాహినీసమర సంరంభోత్సాహముం గాంచి రథంబు డిగి పలాయించుడగుడు బృహన్నల యాతనిం బట్టితెచ్చి యుత్తరుని సారాధిగా నొనర్చి, తాను రథియై యజ్ఞాతవాసకాలంబు ముగియుటం దమ్మెఱింగించి, శమీవృక్ష నిక్షిప్తంబులగు నాయుధంబులం గొని భీష్మద్రోణకర్ణాది కౌరవ వీరులం గెలిచి పశుగణంబు మఱలెను.

మత్స్య ధరానాథుండు, చారులవలన కుమారుని విజయం బెఱింగి, యిదినిజంబకాఁ దలంచి, పురంబున నుత్తరు విజయంబుఁ జాటఁబంచె. కంకుం డా విజయంబు “బృహన్నలాస్ఫురితభూజాబలంబుననే కల్గె” నని ముమ్మాఱు నొక్కిపలికెను. అద్దానికిం గినిసి, విరటుండు “పేడిగడన యుడుగుమన్న నుడుగ” వనుచు, సారైగొని వేసె. ఇట్లు వ్రేటుపడియుఁ బాండవాగ్రజుండు గినియఁడయ్యె. గంటిపడియె. గాయమునుండి రక్తము స్రవించుచుండ సైరంధ్ర శోణితబిందువులు కిందఁ బడకుండ నద్దెను. విరటుం “డల్లెల యద్దెద” వని ప్రశ్నింప, రాజా! ఉత్తమపంశమున జనించి పరమ పవిత్రుఁడైన యీతని రక్తబిందువు లెన్ని యీ భూమిపైఁబడు నన్ని. పర్వము లా దేశ

మున ననావృష్టియగుననియు నుత్తమద్విజలోహిత పాతం బరిష్ట దాయకంబనియు నాయమ వచించెను. ఉత్తరుండు బృహన్నలయు విజయలక్ష్మీసనాదులై విరాటకంకు లున్న తావున కేతెంచిరి. ధర్మజుని మొగము గంటిని జూచి కారణంబుఁదెలిసి యుత్తరుండు మిగులభయవినయంబులు బెనంగొన “ధర్మాత్ముడగు నీతనికి నిట్లానర్తురా? ఆమహాత్ముని క్షమింపుమని వేడికొను” మనియె.

రాత్రి యందఱు నొకచో గూఢంబుగాఁగూడి మఱునాడు చేయఁదగిన కృత్యంబుల నిర్ణయించి యుదయంబునఁ బాండు సందనులు రాజ తనయానుగుణోజ్జ్వల వేషములఁ దాల్చి, పంచాగ్నులో యన విరటుసభం జేరిరి. ధర్మతనూ జాతుండు విరాటుని సింహాసనము నధిష్ఠించెను. మత్స్యధరా పాలుం డది కాంచి, “యిదెమి కంకభట్టా? శంకలేక నా గద్దియపై పదిలంబుగఁ గూర్చెండె” దని యడిగెను. అర్జునుం డప్పడు,

రాజసూయాధ్వరప్రవర్తకుఁడు నిత్య
సత్యభాషామహావ్రతశాలి పాండు
రాజదుగ్ధపయోరాశి రాజు, ధర్మ
రాజ సుమ్ము మత్స్యావనీరమణ యితఁడు.

అజాతశత్రుఁడు విద్యాబల తేజముల వాసవునింహసన మేని యెక్క నర్తుఁడు. ఈచిటుతగద్దియకును దగడే”! యని యెఱింగించి భీమాదుల వేఱువేఱు యెఱింగించెను. అర్జునుని భీమసేనుండెఱింగించెను. విస్మయ, భయా - దరావిష్ట హృదయుండై విరాటుండు పాండవాగ్రజస్ముని శరణం బందెను. రాజ్యమంతయు మీ బాహుబలంబున లభించినదగుట మీది మీ కర్పించుటలో విశేషమేమి కలదు? అని తన యుత్తరా పుత్రిని ధర్మనందనునకర్పించి “యాయమ నర్జునుండు పరించుఁగాక” యనియె. తాను విద్యోపదేష్ట యగుట ధర్మజును జుండగు నర్జునుం “డభిమన్యుకుమారుం డిక్కన్యను బరిణయ మాడుఁగాక”

యని ధర్మబద్ధంబుగఁ బలికె. ధర్మనందనుం డర్జునుని యుచి తజ్ఞతకు మిగుల సమ్మోదంబు నందె. కృష్ణబలరామాదు లజ్ఞాత వాసంబుఁ దరించిన పాండునందనులఁ జూడవచ్చిరి.

ఉత్తరాభిమన్యుల వివాహం బతివైభవంబుగాఁ బ్రవర్తిల్లెను. అభిమన్యు వివాహంబున కరుదెంచిన బలరామకృష్ణ సాత్యకులు, ద్రుపదుఁడుమున్నగువారును బాండవులు ముందు చేయవలసిన కార్య విధానమునుగూర్చి తర్కించిరి. ద్రుపద పురోహితుని సంధికోతికు ధృతరాష్ట్రునికడకుం బంపిరి. ధృతరాష్ట్రుని పనుపున సంజయుండు రాయబారమునుగొని ధర్మజునికడకు వచ్చెను.

“కౌరవులు పాలీయకున్నను శాంతచిత్తులగు మీరు యుద్ధమును గోరక భిక్షావృత్తి నేని యరణ్యంబుల నుండుట మంచిది” యని సంజయుండు వలికెను. మఱియుఁ “గురురాజు నొద్ద అవినీతులు, నీతిమంతులు, సత్త్వసంపన్నులు, దీరహంకారులు నింకను ననేక ప్రకారములవారుఁగలరు. వారి మాటలేల? నీవు శాంతచిత్తుఁడవై యుండుటమే” అని యనేకవిధముల శుష్కసంధివాక్యములనొడివెను. ధర్మజుండు మొగమోటలేక సంజయునితో మాటలాడెను. “ఏమియులేక సంధి యేరీతిగఁ గుదురును. అధర్మమగు యుద్ధమును మాని, శాంతము వహించుట ధర్మమంటివి. కొన్ని కార్యములు ధర్మపువ్వోలే నుండి, విచారింప నధర్మములగును. కొన్ని యధర్మముల వలెనుండి విచారింప ధర్మములగును. నేనొనర్చునది ధర్మమో యధర్మమోనీవే నిర్ణయింపుము. కోపోపశమనము అహింస యనునవి యుత్తమ ధర్మములే కాని వంశదూషకులు పాపాత్ములగువారిని నిర్మూలించుట క్షత్రియులకు ధర్మమే యని పెద్దల ముఖంబున విందు. యుద్ధము క్షత్రియ ధర్మమగునో కాదో నీవే నిర్ణయింపుము. అయినను ధర్మాధర్మముల నిర్ణయింప శీకృష్ణభగవానుండుండ నే నెంతవాడను” అని బహు రీతుల ధర్మజుండు సంజయునితో బలికె. ఈ విధంబుగా సంజయరాయబారంబు నిష్ఫలంబయ్యె. మఱి

ధర్మజుని పక్షమున గృష్టభగవానుండు సంధికౌతకు నరిగెను. కృష్ణుండొనర్చిన హితోపదేశ మంతయు దుర్యోధనునెడ భస్మ హోమ మయ్యెను. మూర్ఖునకు నొనర్చిన హితోపదేశము వ్యర్థము కదా?

యుద్ధము

ఇరుపక్షములవారును యుద్ధప్రయత్నములం జేయఁబూనిరి. అనేకదేశాధీశు లుభయపక్షములం జేరుచుండిరి. కౌరవ సేన పదునొకం డక్షోహిణులు. పాండవసేన యేడక్షోహిణులు. నకులసహదేవుల మేనమామయగు శల్యుండు వనవాసాజ్ఞాతవాసముల నిస్తరించిన యుధిష్ఠిరుం బరామర్శింప వచ్చుచుండి. దుర్యోధనుని కపటోపాయంబునఁ గౌరవపక్షముం జేరవలసిన వాడయ్యెను. నిరాయుధుడై యుద్ధమొనర్చని దామోదరు సర్జునుండు “దనకు సారథియై మార్గదర్శియై సాయపడు” మని కోరెను. పదివేల గోపాలురను, సమరవిద్యా విశారదులను దుర్యోధనుండు కృష్ణునివలన సాయంబు వడసి తన్ను ధన్యుంఁగాఁ దలంచెను. బలభద్రుం డుభయులకు నే నొక్కరూప కాన నెవ్వరిపక్షము వహింపనని తీర్థయాత్రల కరిగెను. పుణ్యక్షేత్రంబగు కురుక్షేత్రంబు యుద్ధభూమిగా నిర్ణీతమయ్యె. అట నుభయ పక్షవాహినులును గయ్యమునకుఁ గాలుఁద్రవ్యము నిలుచుండెను. పాండవుల పక్షమున ధృష్టద్యుమ్నుడు సర్వసేనాపతియయ్యెను. కౌరవుల పక్షమున మందాకినీనందనుండు సర్వసేనాధ్యక్షుం డయ్యెను.

యుద్ధరంగమున నర్జునుండు, గురు, పితామహసోదరాది బంధువర్గంబులం జంపిన కాని తమకు విజయము లభింపదు. అందుచే విషణ్ణుఁడై శస్త్రాస్త్రములవిడి, క్షత్రియధర్మమును మఱిచియుండ భగవానుఁడును, బార్థసారథియు నగు శ్రీకృష్ణుండు గీతోపదేశము సేసి యాతని మోహము వాపి స్మృతిఁ

గలిగించి సమరసముత్సాహిగా నొనర్చెను. ఆ యుద్ధగంధమే ప్రాకృతశిబిమఖండముల బహుభాషావేత్తలచే, బహుమతానుయాయులచే సాదరముగాఁ బరింపఁబడు భగవద్గీత.

దుర్యోధనాదుల కశుభసూచకముగాఁ బయోవాహములు రుధిరమును, శిలలను వర్షించెను. మతీయునిఁక నెన్నియో యమంగళశకునంబు లుప్పితిల్లే. యుద్ధారంభమున యుధిష్ఠిరుండు పాదచారియై, తమ్ములును, శ్రీకృష్ణుండును, దుర్యోధనాదులును విస్మయంపడుచుండ గురుభిష్మాదిమాన్యులకడ కరిగి, వారికి వందనం బొసర్చి, వారివలన శుభాశిషముల నంది వచ్చెను.

ఉభయసైన్యములకును, యుద్ధ మారంభమయ్యెను. భీష్ముండు తనబలంబు నశింపకుండ నెదిరిబలంబు నుక్కడగించుచు, గీష్మర్తు మధ్యందినమార్తాండబింబంబుఁ బురుడించుచు, ధర్మబాదులకు విజయమునెడ నిరాశ జనించునట్లొనర్చుచుండెను. కృష్ణార్జును లీతనకి ధైర్యోత్సాహంబు గలుగఁజేయుచుండిరి. కాని మందాకినీనందనుని పరాక్రమధాటికాగలేక పాండవ సేనలు చెల్లాచెద రగుచుండ, నర్జునుండు నిర్విణ్ణుండై చూచుచుండ శ్రీకృష్ణుం డాయుధంబుఁ బట్టినని శపథం బొసర్చియుండియు, రెండుమాటులు సుదర్శనంబు ధరింపవలసినవాడయ్యెను. భీష్ముని యసహ్యపరాక్రమహవ్యవాహమునఁబడి పాండవసేనలోని వీరాధివీరులు శలభాయమాను లగుచుండిరి. వరుసగా నవకృశికృమంబున భీష్ముం డిట్లు తొమ్మిది దివసములు యుద్ధ మొనర్చెను. తొమ్మిదవనాటియుద్ధమున భీష్మ దుర్నిరీక్ష్య శరనిపుణతకుఁ బాండవసేనలు చెల్లాచెదరయ్యెను. నాటి రాత్రి నిరాశోపహతుడై ధర్మజుండు శ్రీకృష్ణుని యుపదేశమున భీష్ముని కడకుంబోయి సమస్కరింప నతం డాశీర్వదించి “వచ్చిన పనిఁ జెప్పు” మనియె. అప్పుడు కౌంతేయాగ్రజుండు, “పితామహ! మాకు యుద్ధంబున జయంబు లభించు నుపాయం బెఱిఁగింపు”

మనియె. స్వార్థత్వాగ్నియగు నాశాంతనవుండు “నేనుశస్త్రాస్త్రధారి నై యుద్ధంబు సేయుచుండు నంతవఱకు మీకు జయంబు లభింపదు. స్త్రీని, ఆయుధహీనుని, స్త్రీనామధారిని, ఉష్ణీషహీనుని, భాత్యహీనుని, అపత్యహీనుని, పుట్టినప్పుడు స్త్రీయైయుండి నడుమ పురుషుడుగా మాణినవాని నెదిరించి యుద్ధముచేయను. అందుచే స్త్రీపూర్వుండగు శిఖండిని ముందుంచుకొని యర్జునుండు పోరెనేని నేను పరాజ్యులుండ నయ్యెద. నన్నప్ప డశ్రమంబునఁ బడవేయవచ్చు” నని తనవధోపాయంబు ధర్మజున కెఱింగించెను. అహ! మహాత్ములు ధర్మపక్షపాతులు గదా? పదియవ నాటి యుద్ధమున నట్లే యొనర్చి యర్జునుండు భీష్ము బడవేసెను. శాంతనవుండు స్వచ్ఛందమరణుండు గాన శరతల్పగతుం డయ్యె. అప్పుడును గాంగేయుండు కురువంశహితకారియై దుర్యోధనుంజీరి ధర్మజుదులకుం బాలిచ్చి హతశేమల రక్షించుకొని సుఖంబుండు” మనియె. దురభిమాని పాణ్ణావసాన సమయ ముననేని సజ్జనోపదేశమును వినునా?

భీష్మునిపదంపడి ధనురాచార్యుండు సర్వసైన్యాధ్యక్షుం డయ్యె. దోణుండు దనకు సర్వసైన్యాధిపత్య మిచ్చినందులకుఁ బ్రతిఫలంబుగా దుర్యోధనునొక్క వరంబుఁ గోరుకొనుమనియె. దుర్యోధనుండును, “ధర్మజుని జీవగ్రాహముగాఁ బట్టియి” మ్మనెను. అస్త్రవిద్యాచార్యుం “డాతనిఁ బట్టియిచ్చిన నేమిసేయుదు” వనఁ గొరవ్యుండు “ధర్మజుని జూదంబునకుం బురికొల్పి, యాడించి, యోడించి యావజ్జీవ మరణ్యముల ననుజులతోనుండు నట్లనర్తు” ననియె. అహ! దుర్లోభ మెట్టి దుర్బుద్ధులం గలిగింపదు! అప్పుడు ద్రోణుం డర్జునుండు ధర్మజుని కడలేకుండెనేనిఁ బట్టియిత్తు” ననియె. అర్జునుం డా ప్రతిని విని, తానున్నంతవఱ కాతనిం బట్టనీయ ననియె.

రణరంగమున యుధిష్ఠిరుండు పోరుచుండినను, భీమార్జును లంత యొక్కుడుగాఁ బోరలేదు. మఱియు ధర్మజుని సంత

గక్షణముకొఱకై కొండలు యోధులు పొండవశిబిరమున నెప్పుడు నుండుచుండువారు.

ద్రోణాచార్యుండు ప్రళయసమయ రుద్రాకారుడై మహా ఘోరంబుగాఁ బోరుచుండెను. ద్రోణునిమూఁడవనాటి యుద్ధమున సంశయకులతో నర్జునుండు వేఱుచోటం బోరుచుండుటచే నాచార్యుండు దుర్భేద్యం బగు పద్మవ్యూహముం బన్నెను.

పొండవవరూఢినిలో నప్పుడా వ్యూహంబు భేదింపఁ జాలినవాఁ డభిమన్యుం డొక్కఁడు దక్క నెవ్వరు లేకుండిరి. అతని కీని, నా మొగ్గరంబులోనం బ్రవేశించి బయటకువచ్చు నేర్పు లేదు. ధర్మజుండు “నీవు మొగ్గరంబు భేదించిన నీవెనువెంట నే మందఱమువచ్చి సాయపడుదు”మని చెప్పెను. సౌభద్యుండు తమ్మి మొగ్గరంబు భేదించి లోనం బ్రవేశించి వీరాధివీరులఁ బలువుర నొప్పించి నుఱుమాడుచుండెను. ధర్మజ భీమాదులు లోనం బ్రవేశింపనుంకింప నీశ్వరవరప్రసాదలబ్ధిరు భుజాబలుండగు సైంధవుం డడ్డగించి యొక్క యడుగేని లోనం బ్రవేశింపనీయఁ డయ్యె. ఏకాకియై లోనఁ బ్రవేశించిన భీభత్సుని పుత్తుండు పలువురు ధనుర్ధారుల స్రుక్కించి, మృగించి కపటోపాయమునఁ గర్ణాదిమహాయోధు లొక్కపఱి గవిని తన్ను విరదుంజేయ దుర్యోధనపుత్తుం జంపి, దుశ్శాసనపుత్తుతో బోరి యాతనిం బరిమార్చి తానును మడిసెను.

హరి మేనయల్లుఁ డిట్లు మరణించినందులకు ధర్మతనూ జాతునకుఁ గలిస విచారమునకు మేరలేదు. వేదవ్యాసుండును, నారదుండును వచ్చిమృత్యుదేవతా ప్రభావంబును, మఱియు ననేకోపాఖ్యానంబుల నుద్బోధించి, యాతని పుత్రశోకం బవనయించిరి. అర్జునుం డావార్త విని సంవర్త సమయ సమవర్తి సమాకారుడై మఱునాటి సాయంతనమునకు సైంధవుం జంప శపథంబొనర్చి, యాచార్యాది బహువీర పరిరక్షితుండగు సైంధవుఁ గృష్ణాపదిష్ట విధానంబునఁ బరిమార్చెను.

ధర్మజుండస్త గురునితో మొదటిదినమునను, నాల్గవదినమునను రణంబొనరించి, యాతనిధాటికిర్యలేక మఱలెను. ద్రోణాచార్యుండు దుర్బి రీక్ష్యప్రతాపశాలియై సంగరరంగమున వాడియమ్ముల దుగ్ధపదవిరాటులఁ గూలనెసెను. మాయా యుద్ధ నిపుణుండగు హైడింబుని ఏకవీరఘాతియగు, మహేంద్రదత్తం బగుశక్తిచేఁ గానీనుండుమడియించె. దుర్యోధనుం డతిపరుష భాషణంబులాడ ద్రోణాచార్యుం డతిశయితసురాసుర పరాకృ మోపేతుఁడై యరివీరులకుఁ జూడ నరిదియై యజాత శత్రుని సేనానివహంబుల నురుమాడుచుండెను. అతని నుపాయంబున కాక పరాక్రమ బలమున గెల్పుట దుస్సాధ్యమని జనార్దనుండు గ్రహించెను. “అతని యేకైకపుత్తుం డశ్వత్థామ చంపఁబడియె” నని పల్కుమని యర్జునునకుఁ గృష్ణుండుసెప్పె. అర్జునుండది గురువోహం బగుట నిష్టపడడయ్యె. భీమునిచే నశ్వత్థామ యను నొక భద్రదంతావళంబు మడిసియుండె. భీముండెగి చెప్పిన గురుండు విశ్వసింపక యజాతశత్రు నడిగె. అతండు ధర్మశంకీ తుండై యుండఁ గృష్ణభీములచేఁ “బ్రాణరక్షణసమయంబున నసత్యదోషంబులేదు. ద్రోణునిబారినుండి మమ్మునందఱఁజాకుం డం గాపాడు,” మని ప్రబోధింపఁబడి అన్యత భయము, అజి జయము వేధింపఁగా-

“వలయుకొలఁది నెలుం గెత్తి వర్ణసమితి
యచ్చుపడగ నశ్వత్థామ సచ్చె ననియె
నని పదంపడి యల్లన నతని చెవికి
వినఁగ రాకుండ కుంజర మనియె”

ధర్మజునినోట నీమాట విని ద్రోణుండు పుత్రశోకంబున నస్త్రసన్యాసంబు సేసి తేజోమయాత్ముడై తనువు విడచెను. అప్పు ణ్యపురుషుండు ప్రకటజ్యోతీరూపంబున నెగసి పరమస్థానంబున కుం జనియె. ద్విపదునందనుం డాతని, సర్వరాజకుమారాస్త్ర గురునిసైనికులు, సాత్యకీప్రభృతులు వారించుచున్నను దద్ద

ధార్మంబ జనించినవారే డగుట నఱికివైచెను. ద్రోణుని యనంత
రము భార్గవరామశిష్యుం డగు రాధేయుండు సర్వసేనాపతి
యయ్యె.

దుర్యోధనుం డీతనినే కార్యమునకు ఖడ్గమునకు నమ్మి
యుండెను. స్వామిహితైక ప్రవీణుం డగు కర్ణుండెడలుదాపక
శత్రుసేనల నుఱుమాడుచుండెను. కర్ణుని మొదటి దినము
యుద్ధమునాడే యుధిష్ఠిరుండు సుయోధిసునితో ద్వంద్వయుద్ధ
మొనర్చి యాతని విరధుజేసెను. కర్ణాదులు సాయపడిరి. మఱి
దుర్యోధనుండు డీకొన నాతని మూర్ఖిల్లజేసెను.

రెండవనాటి యుద్ధమునఁ గర్ణునకు శత్రుండు సారథి
యయ్యె. ధర్మజువచనంబులం దలంప మద్రపతి కర్ణుం బలు
తీరుల నిరుత్సాహపఱిచెను. కాని సహజధీర గంభీరుడగు దివా
కరనూనుండు విలయసమయసమవర్తి వితంబునఁ బొండునంద
నుల సేనల వాడియమ్ముల నొంచి చించి చెండాడుచుండెను.
అర్జునుండు వేఱుచోట యుద్ధ మొనర్చుచుండెను. ధర్మజుని పలు
నారసమ్ముల నోనేసి వెన్నాడి ములుకులువోని పలుకుల నిష్ఠుర
ములాడి కుంతికిఁ దానిచ్చిన వరమునఁ జంపక విడచెను. అర్జు
నుండు యుద్ధముఁ జాలించి కృష్ణునితోఁగూడి యగ్రజుఁ బరా
మర్శింప శిబిరమున కేగెను. పరాభవానలతప్తం డగు ధర్మజుం
డు కిరీటి కర్ణునిం గడతేర్చి పచ్చెగదా యని యాతని స్తుతి
యించె. అంగరాజు చావలేదని యాతని ముఖంబుననే విని
మిగులఁ బరుషంబులాడెను. “అర్జునా! కర్ణునకు నేనొడితినని
యేమి? నీవును నొడితివి. భీమ, నకుల, సహదేవులు మున్నే
యొడిరి. మనతోఁగూడి, కంసమర్దియు నొడెను. అశక్తుల మగు
మన మరణ్యముల మునివృత్తి నుండుదము. నేఁ డభిమన్యు
డేని, ఘటోత్కచుండేని యున్న నే నిట్టి పరాభవంబు నంది
యుందునా? కృష్ణుఁ డుండగా నేటికి భయంపడితివి? ని గాంధీ
వం బెరవుగ నాతనికి” మృని కినిసి, పలికెను. తన గాంధీవ

మితరుల కిమ్మని పలికినవాని మూర్తంబుఁ దెగవేయ నరునుండు ప్రతిపట్టియుండె. అట్టితరి నఘటిత ఘటనాపట్టిమండగు వాను దేవుం డిరువురకును, ధర్మసూక్ష్మంబు లెఱింగించి ప్రశాంత క్రోధ మత్సరులం గావించెను. మఱియు, “ధర్మనందనా? పుణ్యపురుషుండ వగు నీ వలిగిన యప్పుడే రాధేయుండు దెగియంగాఁ దలంపు” మని యాతని నూరార్చి, పార్థుం గూడి కృష్ణుండు రణావని కరిగె. కర్ణదుర్యోధరాదులు గాంచుచుండ భీముండు దుస్ససేనుం జంపి వాని యురంబు ప్రచ్చియసృక్చానంబొన ర్చెను. నానాదివ్యాస్త్రవేదియు, మహాయోధుం డగు కానీనుం డరునునిచే యుద్ధరంగమునఁ గూలెను.

అప్పుడు కృష్ణుండు యుధిష్ఠిరుం గాంచి

“భువనము లన్నియు నొక్కటఁ
గవిసియుఁ గర్ణుఁ బరిమార్చఁగా నోపునె? భూ
ధన భవదీయక్రోధా
గ్నివిహతుడై కాగెఁ గాక నిక్కం బరయన్”

అని సల్లాపంబు లాడె. ధర్మజుండును, సకలధరణీ వలయ సామ్రాజ్యంబున కేను భర్తనైతి నని యానందించెను.

కర్ణుని తరువాత శల్యుండు సర్వసేనాధ్యక్షుం డయ్యెను. భీమశల్యులు గదాయుద్ధ మొనర్చిరి. శల్యునితో నెక్కువగాఁ బోరినది ధర్మనందనుండే వీ రిరువురును, మహాభీషణాస్త్రశస్త్రముల హోరాహోరిగాఁ బోరిరి. ఫలలోచనుండు భక్తికి సంతుష్టుండై యొసఁగిన యమోఘశక్తిచే యుధిష్ఠిరుండు శల్యుం బంచత్వంబునొందించె. శల్యు చుట్టంబు లందఱుఁజుట్టు ముట్ట ధర్మనందనుండు వారి నందఱు వధించెను.

భ్రాతృ, పుత్ర, మిత్రమరణంబున నిరాశోపహతుండై దుర్యోధనుండు జలస్తంభనవిద్యాప్రభావంబున ద్వైపాయన ప్రాందంబున దాగియుండ ధర్మజుం డాజాడ నెఱింగి వానిని

యుద్ధంబునకుం బిలిచెను. అభిమానధనుం డగు నాధార రాష్ట్రాగ్రజుండు, సిల్లు చూపిన మత్తకుండాలంబు చెన్నున హృదంబు వెల్వడి యుద్ధసన్నద్ధుం డయ్యె. భీమదుర్యోధను లరువురు, చిత్ర విచిత్రగీతుల గదాయుద్ధంబు ఘోరంబుగా నొనర్చిరి. అందు దుర్యోధనుండు తొడలు విఱగి పడియె. ఉభయపక్షముల పుత్ర పౌత్ర, బంధు, మిత్రాదు లందఱు మరణించియుంట విజయోత్సాహ మావంతయేనియు, ధర్మనందనునకుఁ గలుగదయ్యెను.

భగ్గోరుండై పడియున్న సుయోధను కడకుఁ గృపాశ్వత్థామ లేతెంచి, మిగుల శోకించిరి. దుర్యోధను నభీష్టముందర్ప నాచార్య సుతుం డపాండవం బొనర్చుం బ్రతినం బూని యీశ్వర్యం గూర్చి, నిశ్చలతపంబొనర్చి, యాతఁ డొసంగిన ఖడ్గంబు ధరియించి, నిశీధ సమయంబునఁ బాండవశిబిరంబులం జేరి నిద్రాసక్తులఁ బిన్న పాపలగు ద్రౌపదీసుతుల నేవురను, ధృష్టద్యుమ్నాది పాంచాల కుమారుల, మణియు ననేకుల, గజాశ్వపదాతులను మాటట మిత్తియో యన నురుమాడెను. సర్వజ్ఞుండును, జగన్నాటక సూత్రధారియు నగు శ్రీకృష్ణుం డానాఁడు పాండవుల నేవుర నాశిబిరంబుల నుండనియక వేఱుచోట నునిచె. అహ? భగవంతుని లీల లద్భుతములు గదా! ఆశ్వత్థామవలనఁ బాండవులే వురుఁ గృష్ణనాత్యకులును దక్క మిగిలినవారందఱు మడిసిరని విని దుర్యోధనుండు సంతసించి యసువులం బాసెను. దుర్మత్తు రుండుతాను భీకరమృత్యుదేవతా కరాళదంష్ట్రామధ్యగతుం డయ్యును బరాపకారంబుఁ జేయఁ గోరుగదా?

తమపుత్రులందఱు నశ్వత్థామచే మరణించుటచే, ధర్మజుండు మిగుల వగచెను. పుత్రమరణదుఃఖితయైన ద్రౌపది యశ్వత్థామం జంపుమని కోరియు, నాచార్యపత్నిం దలంచి, సదయహృదయయై యాతని శిరోరత్నమును బుచ్చికొని, ప్రాణములతో విడచిపుచ్చెను. భారతవీరనారీమణి పుత్రఘాతుకునిఁ గరుణించి విడచుట యుత్తమ దయాత్మాగములకు నిదర్శనము గదా!

తరువాత యుద్ధిరుండు ధృతరాష్ట్రుని దర్శింపనేగెను. అతండు ధర్మజుం గొగిలించుకొని, 'భీముడేడి?' యని యడిగెను. త్రికాలవేత్తయగు శ్రీకృష్ణునిచే నిర్మితంబగు, నయోమయ భీమరూపంబుం జూప దాని నాలింగనంబు సేసికొని యాంబికే యుండు చూర్ణంబుఁ జేసివైచెను. అంభస్వపతి దుర్బుద్ధికిఁ గృష్ణుం డాతని నిందించెను. అతండును, జనార్దను క్షమింపు మని వేడెను.

ధర్మజుండు గాంధారికి నమస్కరింప నామె పుత్రశోకా తురయై శపింప నుంకింప వేదవ్యాసుం డేతెంచి "యాతండు నిరపరాధుండు, ధర్మపరుండు శపింపకు" మని యోదార్చెను.

పశ్చిమాతమతల్లియగు, గాంధారి సుతభాతృజామాతృ ప్రభృతి బంధుశీరశిఖామణుల కళేబరంబులం గాంచి మిగుల వగచి, "కృష్ణా? నీవు సర్వసమర్థుండవై యుండియు, సుభయ పక్షములవారికి సంధిసేయక యందఱు మరణించున ట్లొనర్చితివి. గావున నీవంశమువా రెల్లరు స్వయూధకలహంబుతో దుర్మరణంబు నొందుదురు గాక. నీవును దిక్కుమాలిన కుత్సితంపు చావునందుదువు గాక. మీ వధూజనంబులును, పతులును, సుతులును, బంధులును బనివిపనివి యిట్లెయ్యేడురుగాక" యని శపించె. కారణజన్ముం దగు మాధవుం డాశాపంబును మంద హాససుందరపదనుడై గ్రహించెను. పాండ వేయులు కుంతీదేవినిం గాంచి యాయమ యాశిషంబుల నంచిరి. ధర్మజుండు ధౌమ్యాదులచే యథావిధిగా దుర్యోధనాదుల కగ్ని సంస్కారంబులు నెఱవేర్చించెను. దృతరాష్ట్రుని, స్త్రీజనంబుల దోడ్కొని మందాకినికిం జని, స్నానదానాదు లొనర్పించి యాహపమృతులగు వీరుల కందఱకు నుపకదానంబులఁ జేయించెను. అట్టి తఱి గుంతి "కర్ణుండు తనకు గన్యాత్వంబున సూర్య వరప్రసాదమున జనించినవాఁడు గాన నాకుఁ బుత్రుఁడును, మీకు సోదరుఁడు నగు నాతనికిఁ దిలొదకమ్ములి" మ్మని వచించెను.

అట్టి మహాపరాక్రమశాలియు, వదాన్యశిరోమణియు నగు కర్ణుని వధించినందులకుఁ బాండవు లందఱు మిగుల వగచిరి. ధర్మజుండు "తల్లీ? అట్టి మహాబలశాలియగు కర్ణు నిన్ని దీనంబులు కొంగున నగ్ని దాచిన స్లేపిధముగా దాచితివి. స్త్రీల కిప్పటనుండియు రహస్యంబు రక్షించు శక్తి లేకుండుఁగాక" యని శపించెను. విషాద, విచారపూరితస్వాంతుడై కర్ణునకు గోత్రనామంబు లుచ్చరించి తిలోదకంబు లిచ్చెను. మార్తాంధ్ర నందనుని యవరోధవధూజనంబులం బిలిపించి వారి సన్మానించి యాతనికై యనేకభూరిదక్షిణల నొసంగెను. అందఱును హస్తిపురి కరుదెంచిరి.

పట్టాభిషేకము

శ్రీకృష్ణుండు యుధిష్ఠిరాదులంగూడి, శరత్చంద్రగతుండగు శాంతనవుని సన్నిధి కేగి, ధర్మజుని విజయంబు వచించి, పట్టాభిషేకంబున కాతని యనుజ్ఞ వేడెను. 'ధర్మయుక్తముగాఁ బ్రజావర్గమును బాలింపు' మని యాతండు ధర్మజునొ దీవించెను. పిమ్మట వామదేవధౌమ్యాధి పురోహితవర్గము, నారదాది మహర్షులు వేదవిహితకర్మలు నడుప, ధృతరాష్ట్ర, విదుర, కృపాచార్యాదిసమక్షంబున, యుధిష్ఠిరుండు పట్టాభిషిక్తుండయ్యె. ప్రకృతివర్గం బంతయు మిగుల నలరె. ధర్మజుండు, గాంధారి, ధృతరాష్ట్రులఁ బితృనిర్విశేషముగా నాదరభావమున నరయుచుండెను. శ్రీకృష్ణుని యుపదేశమున ధర్మనందనుండు శరత్చంద్రగతుండగు గాంగేయుని వలన ననేక ధర్మంబుల వినియెను.

శాంతనవుం డేబదియాఱు దివసంబులు, యుద్ధనీతి, వర్ణాశ్రమాచారధర్మములు, యాగము, గురుజనము, సత్యాహింసలు, కర్మము, పరమాత్మ, ఇంద్రియనిగ్రహము, కామము అజ్ఞానము, యోగము, దైవపౌరుషములు, తృప్తి, దుశ్శీలములు, తీర్థసేవ, అసమకన్యాదానము, రహస్యము, సత్యవ్రతము, దానము,

విద్యాదానము, సాదుసేవమున్నగు వివిధవిషయముల నెఱింగించి యాతని కమూల్యవిజ్ఞానవికాసాదులం గలిగించెను. భారతీయేతహసమున కా ధర్మము లొరవడివ్రాలు. స్వచ్ఛందమరణుడును జితేంద్రియుడును ధర్మమునకై గురువుతో సైతము యుద్ధముచేసి విజయముం గాంచి దివిజులు, మహర్షులచేఁబ్రస్తుతింపఁబడిన గాంగేయుం డుత్తరాయణమురాఁగా మాఘశుద్ధకౌదశినాడు పరమపదము నందెను. ధృతరాష్ట్రుండాతనికిం బొరలొకికక్రియల నొనర్చెను. ధర్మజుడు భీష్మబోధిత ధర్మమార్గమున రాజ్యమేలుచు నశ్వమేధం బొనర్చెను.

ధృతరాష్ట్రుండు వానప్రస్థాశ్రమమున నుండఁగోరి యతి కష్టముగా ధర్మజుననుమతిఁబడసి, కుంతీ, గాంధారి విదురసంజయేసహితుడై యరణ్యంబున కేగి ఘోరతపంబొనర్చి గంగాద్వారంబున కేగివచ్చుచుఁ గార్చిచ్చునం బడి మరణించెను. అందులకు మిగుల వగచి వారి కందఱకుఁ బితృకర్మల ధర్మజుండొనర్చెను. మఱికొంతకాలము ధర్మజుండు పృజాక్షేమంబై తనక్షేమంబుగాఁ దలంచి రాజ్యమేలెను. గాంధారి, మునిశాపములవలన, యాదవులందఱు మదిరాపానమత్తులైరెండు పక్షములుగాఁజీలి యొకరినొకరుఁ గొట్టుకొని మడిసిరి. సంకర్షణుండు తపముననుండి యవతారంబుఁ జాలించెను. యోగస్థివాసక్తండును, భగవంతుండునగు హృషీకేశుండుకిరాతబాహుక్షతి వ్యాజమున లీలామానుషదేహంబుఁ జాలించివైకుంఠుండయ్యె. శ్రీకృష్ణునిపనుపున నర్జునుండు యాదవాంగవలఁ గరిపురమునకుఁ దొడ్రెచ్చెను. అర్జునునివలన శ్రీకృష్ణనిర్యాణంబువిని ధర్మజుండు మిగులవిషణ్ణుండై శ్రీకృష్ణపరిత్యక్తంబగు ధరాతలంబున నుండ నొల్లక యభిమన్యు కుమారుండగు పరీక్షితునకుం బట్టంబుగట్టి ధృతరాష్ట్రపుత్తుండగుయుయుత్సుని సేనాపతిగా నొనర్చెను. విరక్త చితులగుపాండవు లేవురు ద్రౌపదియు నొకశుభముహూర్తముననుత్తరాభి ముఖులై చనిరి.

స్వర్గారోహణము

యుధిష్ఠిరాదు లైదుగురును, ద్వౌపదియు నుత్తరాభి ముఖులై యరుగుచుండ వారి నొక శ్వాస మనుసరించెను. అనేక మహానదీనదములను బుణ్యతీర్థములను స్నానమాడుచు, హిమ వత్సర్వతమునుగూడ నతిక్రమించి మేరుపర్వతమును జేరిరి. అచట సద్దరు లెందఱో తపం బొసర్చుచుండిరి. వారి నేరిం జూడక యాపర్వతము నెక్కసాగిరి. ఇట్లు గొంతదూర మేగువఱకు ద్రౌపది యోగభంగ మగుడుఁ గిందం బడియె. భీమసేనుం డది కాంచి “మహాసాధ్యి యగు నామె యట్లుం బడుటకుఁ గారణ మేమి” యని యుధిష్ఠిరు నడిగెను. “భర్తలందఱు నొకవిధమైనను ధనంజయునందు నెక్కుఁడు పక్షపాతంబుఁ బూని యుండెడిది. అదోషమున నీయమకిట్టి యవస్థ తటస్థించె” ననియె. మఱికొంతసేపటికి సహదేవుండు పడిపోవ భీముండాసంగతి యగ్రజునకుఁ దెల్పి కారణం బడుగ “నీతండు తన కంటె నెక్కువ విజ్ఞానము గలవాఁడు లేడని యహంకరించు చుండు. గాన నీతం డిట్టి యవస్థనందె” ననియె. తరువాత నకులుండుఁ బడిపోయెను. వాయుసూనుండు కారణంబడుగ “నీతండు రూపంబునఁ దనకు నెవ్వండును, సాటిలేడని గర్వించుచుండును. అహేతువున నిట్లయ్యె” నని వచియించి నిలువక వెనుఁ జూడక యరుగుచుండె. మఱికొంతసేపటికి నర్జునుండు విగతా సుండై పడిపోయె. “అన్నా! అర్జునుం డేదోషంబున నిట్లయ్యె” నని భీముం డడుగ నచంచలుండై ధర్మనందనుండు, “ఈతండు కౌరవసేనలెల్ల నొక్క దివసమున సమయింతు నని వచియించి యట్లు సేయఁడయ్యె. మఱియుఁ దనవంటి విలుకాఁడు లేడని గర్వించుచుండును. అందుచే నిట్లయ్యె” నని నుడివె.

ధర్మజుండు శునకసహాయుండై యరుగుచునే యుండెను. మఱికొంతసేపునకు భీముండును బడిపోవుచు “అన్నా? నేనేమి యపరాధంబుల నొనర్చితి” ననెను. “వాయునందనా? నీవు

మిగుల భోజనపియ్యుండవు. అహంకారమున, నందఱు దూల నాడుచుందువు. అదోషమున సితైతి” వని యాతనికై నిరీక్షింపక యేగుచుండెను. శునకమాత్రసహాయుండై మేరుగిరిశిఖరంబు నెక్కుచుండెను.

ఇంతలో నిండుండు విమానారూఢుడై పచ్చి యిద్దెవ విమానంబునెక్కి నాతో స్వర్గమునకు రమ్మనియెను. యుధిష్ఠిరుం “డట్లయిన మాపురమునుండి నన్నువిడువక యనుగ మించి వచ్చు శునకంబును వీడి రాననియు నట్లు విడచి వచ్చుట మహా పాప మనియు” నొడివెను. “అస్పృశ్యంబగు శునకము నాకలో కమునకు రాదగ” దని యిందుగండు వచింప “నేనిచటన యుండి నిన్నుగూర్చి తపంబొనర్చెద, దీనిని విడనాడిరాజాల ననియు” వచించె. ఈతని విశుద్ధభావంబును గ్రహించి, శ్వాన రూపమున నున్న ధర్మదేవత యగు యముండు నిజరూపంబును చాల్చి “వత్సా”

ఇంతటి పెంపుగలుట మహేంద్రుడు నీదెసఁ గాంచె నీవుని శ్చింతత మేనితోఁ జనుము, సిద్ధపథంబునఁ బుణ్యలోకముల్ వింతలు గాకయుండఁ బృథివీవర? నీకు సుదార సౌఖ్య మ త్యంతము నవ్యయంబునగు, నందలి మాన్యులు సంస్తుతింపగన్

ధర్మజుం డింద్రలోకంబున కరిగెను. అందు దుర్యోధ నాదుల నసూయామాతృర్యవిరహితుల నాకలోకసుఖముల నను భవించువారిం గాంచెను. భీమార్జున కర్ణాదు లచటఁ గానరారెరి. వారిం జూడ ధర్మజుండు గోర బాకశాసనుండు వారల్పదోషు లగుటచే నరకమున నుంట వారిం గానిపింప నారదాది మహా మునుల కాతని నప్పగించెను. అమ్మహర్షు లీమిషచే ధనురా చార్యుం గూల్చి సందర్భమున నాడిన యసత్యదోషంబునకు నరకమునకుం గొంపోయిరి. అటవారు కర్ణార్జునాదులం జూపిరి. దుర్యోధనాదులు స్వర్గమున నుండుటయు, గర్ణాదులు నరక ముననుంటకుం జింతింపఁగా “మొదటఁ గష్టపడిన వారు పిదప

సుఖింతు” రనియా మహర్షి లాతనీ కుండు వాపిరి. అప్పుడు పాకశాసనుం డేతెంచి “ఉదారవర్తనా? ‘రాజ్యాంతే నరకం ధృవమ్’ అనునానుడి నీవు ధర్మాత్ముండ వగుట నరకలోకంబు దర్శించితి. నిరస్త పాపుండ వైతివి” అనెను. ధర్ముండజాత శత్రుని నాకాశగంగలో స్నానముఁ జేయించెను. అప్పుడే ధర్మ వీరుండగు యుధిష్ఠిరుండు దేవతాత్వంబు నంది స్వర్గమున కేగి భీష్మాదివీరుల, నభిమన్యుప్రభృతి కుమారులం గాంచెను.

సోదరప్రేమ, వృద్ధజనోపసేవ, అర్హతాశ్రయ పరాయణత్వము, విజ్ఞానవిశేషము, ధర్మానురక్తి, సాధుపోషణము దుష్టశిక్షణము, క్షమాదయా శౌచములకు ధర్మవీరుండగు యుధిష్ఠిరుని చరిత మాదర్శప్రాయము.



రుద్ర మ దేవి

1

ప్రతిజాతికి స్వచరిత్రజ్ఞాన మావశ్యకము. పాశ్చాత్యనౌన్నత్య వైభవ. సంస్కరణము, జాతి కావేశోత్సాహములఁ బుట్టించి, జాతీయపురోభివృద్ధికి, నౌన్నత్య సంపాదనమునకు సాధనమగును ఆంధ్రజాతి. బహుపాశ్చాత్యమైనది. కీర్తిస్తువునకుఁ బూర్వము రమారమి, 3, 4 వందల యేండ్లనాఁడే యాంధ్రులు సువ్యవస్థితమైన రాజ్యాంగ సేనాంగములు గల సామ్రాజ్యము గలిగిన పరాక్రమోపేతులుగాఁ బరిగణింపఁబడియుండిరి. ఉజ్జ్వలమగు చరిత్ర గల జాతికి మహోజ్జ్వల మగు భవిష్యత్తుండును. దేశభక్తికిఁ, బరాక్రమధనులగు మహాపురుషులయు, నాదర్శ పర్వనులయు నుదార చరిత్రలకును నవినాభావసంబంధ మున్నదని పెద్దల మతము.

అట్టి యాంధ్రరాజ్యరమాధురంధరులగు రాజన్మతారహారములఁ గాకతిసార్వభౌములు నాయకమణుల వంటివారు. కాకతీయను దేవతకు భక్తులై యుండుటచే నీవంశమువారిని గాకతీయులని యందఱుఁ బిలచుచుండిరి. ఈవంశమువారు చంద్రవంశ్యులనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఈవంశమువాఁడగు నందుఁ డను రాజచంద్రుఁడు శ్రీశైలక్షేత్రమున కరిగి యందు సిద్ధోపదేశమునఁ దపంబొనర్చెను. ఒకయోగిని యీతనిదైర్య సాహసములకు మెచ్చి ఖడ్గఖేటములను యోగవాగములను బ్రసాదించినదట, ఆయోగవాగములచే జనార్దనస్వామి నారాధింప నాస్వామి నందుని బోనీకనిల్చి నృసింహరూపంబుఁ దాల్చి ప్రత్యక్షంబైనంత నందుఁడును జెక్కుచెదరక నిలిచియుండ స్వామి సంతోషించి శస్త్రము లొసంగెను ఈ నంద మహారాజునకు విజయపాలుఁడు, విజయపాలునకు యశస్కాముండగు సోమదేవుఁడు.

జనించెను. ఈ రాజన్యునకు సిరియాలదేవియందు మాధవవర్మ జనించెను. కటిక వల్లభుడగు బల్లహుండు బలుమాఱులు దండెత్తివచ్చి సోమదేవుని సంగ్రామరంగమునఁ జంపియుండెను. మాధవవర్మ యనుమకొండలోఁ బెరిగి పెద్ద వాడై విద్యాబుద్ధులం గఱచి పితృఘాతుకుడగు బల్లహు నోడించెను. ఈతండు మిగుల న్యాయదిక్ష, అవకాశపరాక్రమ క్రమము గలవాడు.

చరిత్రప్రసిద్ధుడగు మహామండలేశ్వరబేతరాజు మిగుల శూరుడు. కాకతీయులు మొట్టమొదట చాళుక్యరాజులయొద్ద సామంతులుగ, రాజప్రతినిధులుగ నుండి యవక్రవిక్రమముచే, బలుకుబడిచేఁ జతురంగబలములం గూర్చికొని చిన్నసామంతుల లోఁగొని, దేశవిప్లవముల విజృంభించి, పరిసరదేశముల నాకా మించి స్వతంత్రరాజన్యులై యాంధ్రదేశమునంతయు మొక్క వోని పరాక్రమముతో దాదాపు మూడువందల సంవత్సరములు పరిపాలించిరి.

మహామండలేశ్వర పోలరాజు వీరాధివీరుడనై పేరెన్ని కఁగన్న మేటి. రుద్రదేవుడు పృజారంజకుడై హనుమ కొండ రాజధానిగా రాజ్యమేలి లలితకళలను, మిక్కిలి పోషించెను. 'విద్యాభూషణ'బిరుదును వహించి, పండితపక్షపాతియై తానును, బండితుడు, గవియునై ప్రసిద్ధివడసియుండెను.

ఈతని యసంతర మీతని తమ్ముడగు 'మహాదేవరాజు'ను, గొలఁదికాల మప్రతిహతశౌర్యసారుండై రాజ్యమేలెను. ఈమహా దేవరాజునకు బయ్యమాంబికవలన జనించినవాడే గణపతి దేవ మహారాజు. ఈనరనాథుడు త్రైలింగ సామ్రాజ్యమును నలుది శల విస్తరింపఁజేసి, చక్కవర్తి పదమును వహించి, 'సప్తమ చక్కవర్తి' యని యాంధ్రావని నెల్లయెడల బ్రఖ్యాతివడసియుం డెను. ఈ యాంధ్రాసార్వభౌముడు కాకతీయ సింహాసనము నధిష్ఠించి, యాంధ్రము మాతృభాషగాఁగలవారి నందఱ నాంధ్ర సామ్రాజ్యముక్రిందకుఁ దేదలఁచి యెట్టి పృయత్నము లొనర్చె

నో యవియన్నియుఁ బరమేశ్వరానుగ్రహమునఁ గొనసాగెను. ఆంధ్రభూమినంతయు నేకచ్ఛత్రముక్రిందకుఁ దెచ్చినవెనుక నీతిఁడు రాజ్యాంగమును, రాజధానీనగరమును, (ఏకశిలానగరము) దుర్గములను, సేనానివహములను, బలపఱచుటకు భగీరథ ప్రియత్నము లొనర్చి కృత కృత్యుడయ్యెను.

ఆకాలమున నీయాంధ్రసామ్రాజ్య రాజధానీ నగరము ఢిల్లీ చక్కవర్తులకును మోహముఁ గలిగించుచుండెడిది. దుర్గములోపలి రాజభవనములకుఁ జుట్టును, నున్నతమైన శిలాప్రాకారములు, దానిచుట్టును, నగాధమై, జలపూరితములగు, పరిఖలను నిర్మించుటయే కాక ప్రాకారమునకు లోపల రాజవీధుల నేర్పఱచి యచ్చటచ్చట నశ్వరథ, గజ, పదాతి వర్గంబులఁ బెట్టించి, యహారాత్రములు, వీరభటు లశ్వారూడులై, రాజధానీ రక్షణ తత్పరులై సంచరించుచుండునటులొనర్చెను. సమున్నతములై సుందరములగు, రాజప్రాసాదములను గోపురములను గట్టించి వానిపైఁ బసిండికుండల నలంకరింపఁ జేసి యేకశిలానగరమున కెంతయో శోభను గూర్చెను. మఱియు ననేక శివాలయంబుల నిర్మాణముఁ జేయించెను. ఈ యాంధ్రసార్వభౌముని కాలమున విదేశములతో వర్తక వ్యాపారములు, సముద్రయానమును, విశేషముగా సాగుచుండెను. ఈ రాజవరేణ్యుని మంత్రులలో ముఖ్యుడగును, నీతి చాణక్యుడగు శివదేవయ్య రాజ్యతంత్ర మర్మజ్ఞుఁ డగుటవలన గణపతిదేవ చక్కవరి పాలనమునకు వన్నెయు వానియుం గలిగి పసిండికిం బరీమళ మబ్బినట్లుండెను.

2

ప్రాచీన మహర్షులు, మఱియుఁ గవికులవతంసుల యమరవాణి శీరామహరిశ్చంద్రాది పురుషోత్తముల చైతన్య విలసితగాధలయందు, సతీమతల్లులగు సీతా సావిత్రి దమయంత్యాది.

నారీమణుల పుణ్యగాధలకును సముచితస్థానము నొసంగి వేయి నోళ్ళు గొనియాడియున్నారు. వైదికయుగమున గార్గిమైత్రేయ మున్నగువారు సుప్రసిద్ధులు, భర్తలకుఁ గార్యమునకుఁ బ్రథము నకుఁ దోడుపడుచు ఎన్నెయు వాసియుం గాంచిన కైకేయి, సుభద్ర, ద్రౌపది, పృథ్వీల మున్నగు వీరనారాలు పురాణయుగ మునకుం జెందినవారు. మధ్యయుగమునాటి హిందూ సుందరీ మణులగు నహల్యాబాయి రాణీసంయుక్త రూప్సీలక్ష్మీబాయి మున్నగువారి చరితయు సువర్ణాక్షరములతో వ్రాయఁదగియున్నది. ఆంధ్రసామ్రాజ్యమును, సర్వజన మనోరంజకముగా మూఁడు పుష్కరములకాలము, తన యమలిన యశోవల్లుల దిగంతము లకుఁ జలువ పందిరులు వేసి వీరనారియై విలసిల్లినది మహా రాణి రుద్రమదేవి.

గణపతిదేవ చక్రవర్తికి నన్నివిధములైన భోగభాగ్యము లున్నను, బుత్తముఖావలోకనభాగ్యము లేదయ్యె. రుద్రాంబిక, గణపాంబికయను నిరువురు పుత్రికలు మాత్రము కలరు. ఈ రాజన్య చూడమణీ యిరువురు పుత్రికలఁ బుత్రులుగానే యెంచుకొని కడుంగడు ప్రేమతో జూచుచుండువాఁడు, జ్యేష్ఠ తనయయగు రుద్రమను, ధనుర్విద్యయఁడు, నశ్వారోహణము నందును మిగులఁ జాతుర్యముగలదానినిగాఁ జేసి యాయమను దన సరసఁ గూర్చుండఁ బెట్టికొని పరిపాలనా వ్యవహారముల స్వయముగా నెఱిఁగించుచుండెను.

గణపతిదేవ చక్రవర్తి తన సామ్రాజ్యమును సువ్యవస్థిత మొనర్చి యాంధ్రులు జన్మవిరులనియు, నాంధ్రావని వీరభూమి యనియు, వెల్లడిచేసి యుండెను. నేల నాల్గుచెరఁగులనుండు రాజన్య లాతని భద్రసింహాసనమునకు నవరత్నఖచిత మకుట ములు వ్రాల్చి జేజేలు పెట్టుచుండిరి. ఆంధ్రుల వీరగాధ లితర దేశీయులు కట్టుకథలవలె జెప్పకొనుచుండిరి. ఆంధ్రుల భోగ

భాగ్యముల కంభోధులు రాజమార్గము లయ్యెను. దేశమునఁ బ్రజలు శాంతిసాభాగ్యములతోఁ దులఁదూగుచుండిరి.

చాళుక్యవంశీయుడగు వీరభద్రేశ్వరుఁడు రుద్రమ దేవిని వివాహమాడెను. ఈతఁడు ధాత్రీభారధురంధరుఁడై మహామండలేశ్వరుఁడుగా నున్నట్లు శాసనాద్యాధారములవలనఁ దెలియుచున్నది. రుద్రమదేవికి 'ముమ్మడమ్మ' 'రుయ్యమ్మ' లను నిరువురు సుత లుదయించిరి. రుద్రమదేవి భర్తయగు చాళుక్యవీరభద్రేశ్వరుఁడు యౌవనదశయందే మరణించియుండును. అందుచే నాతనికి నాంధ్రుల చరిత్రమున నెక్కువ ప్రాధాన్యత కానరాదు.

గణపతిదేవుఁడు 'గణపాంబిక'ను ధరణికోట నేలిన రెండవ కొట 'కేతరాజు' మనుమఁడగు 'బేతరాజున' కిచ్చి యుద్వాహమొనర్చెను. రుద్రమదేవి యెల్లప్పుడు పురుషవేషముననుండి 'రుద్రదేవమహారా'జుని పిలువఁబడుచుండెడిది గణపతిదేవుఁడు దనపరిపాలనాచరమభాగమున నామెనుదనతో సభాభవనమునకుఁ గొనిపోయి తన సింహాసనమునం గూర్చుండఁ బెట్టికొని ప్రత్యక్షముగా రాజ్యాంగవ్యవహారములఁ దీర్చి డిద్ద నేర్పియుండెను. గణపతిదేవచక్రవర్తి తానిదివరలో నిశ్చయించుకొనిన ప్రకారమే తన చరమదశయందు రుద్రాంబికను దనయనంతరమునఁ బట్టముఁగట్టునట్లు స్వామిభక్తి తత్పరులును నాంధ్రవీరవాహినీజయపతాకల నాయారాజ్యములఁ బాడుకొల్పుటలోఁ బ్రముఖపాత్రలను నిర్వహించిన మంత్రీసత్తములగు శివదేవ రుద్రప్రగడలను, సేనానాయకులగు తిక్కభరణిదేవ, నాగదేవ మహాదేవరాజులును, మారమరాజు, ప్రోలరాజు మున్నగు నాయకులను నియోగించి దివంగతుఁడయ్యెను.

రాజభక్తి పరాయణులగు నమాత్యులు సేనాధ్యక్షులు, మహానాయకులు గణపతిదేవచక్రవర్తి యాజ్ఞానుసారము రుద్రమదేవిని క్రీ. శ. 1261 వ సంవత్సరమునఁ గాకతీయ భద్ర

సింహాసనము నధిష్ఠింపజేసి యాంధ్రసామ్రాజ్యమునకుఁ బట్టాభిషిక్తంజేసిరి.

గణపతిదేవచక్రవర్తి కైవల్యమునందిన నాటినుండియు దేశమున నల్లరులు చెలరెగ నారంభించెను. పరాక్రమధనులగు పలువురు పురుషులుండ నొక్కయబల ఖండఖండములలో నఖండఖ్యాతిని గడించిన కాకతీయ సామ్రాజ్యమును బరిపాలించుటయు, నామెకు వారు సామంతులైయుండి వినయవినమితోత మాంగులగుటయు, మండలపతులకు లజ్జాకరముగా నుండెను. ఎటులేని కాకతీయసామ్రాజ్యమును గబళించివైచి తమతమ రాజ్యముల విస్తరింపజేయవలయునను తలంపునఁ గొందఱును, బరాక్రమముతో విజృంభించి, కాకతీయదాస్యమును బాపుకొను నభిలాషతో మఱికొందఱును, నింతవఱకు దాచియుంచిన పతాకముల మెల్లమెల్లగా విప్పబడంగిరి. ఈయల్లకల్లోలములతో నదరుబెదరులతో రుద్రమదేవి సింహాసన మెక్కడఁ గూలిపోవునో యనున ట్లుండెను. రాజ్యాంగ వ్యవహారముల నుగుపాలతోఁ ద్రావిన తెలుంగుపడుచు రుద్రాంబ రాజ్యమునకు మూల స్తంభమనఁదగు నగరమును, దుర్గమును బహుపట్టిష్ఠ మొనర్చెను. ఏకశిలానగరమునకుఁ జుట్టును గంపకొటఁ గట్టించెను. దీనికిఁ లోపలివైపున మట్టికొటను నిర్మాణముచేయించెను దీనికిఁ జుట్టును నగాధమగు నగడ్డలఁ ద్రవ్వించి నిరంతర జలపూరితములుగా నొనర్చెను. భూదుర్గమును బాగుచేయించెను. సోపానములను నిర్మాణముఁ జేయించి తన బంధువర్గములోని మత్తశుండాలములబోని వీరగణముల జాగరూకులై యహర్దివము తాపాడుచుండు నట్లేర్పఱచెను.

3

శత్రుజనదుర్భేద్యముగా నీరీతి దురసంరక్షణమును జేసికొనుచుండ దక్షిణాపథము నేలుచున్న పలువురు రాజన్యులు,

విజయగండగోపాలుఁడు, రాజేంద్రచోళుఁడు, మనుమలిదేవ-
మహారాజు, సిద్ధయదేవచోడమహారాజు, మహారాజసింహుకొప్పె-
రుంజింగదేవ రెండవకడవరాయలు, అల్లాడ పెమ్మయదేవమహా-
రాజు, పరిచ్చేది పాండ్రాజు, వల్లభరాజు, పెదకొమ్మరాజు,
మున్నగువారు రుద్రమదేవి యబలయని తలంచి కత్తి దూసి
యుద్ధమున కాగతులైరి ఇంద ణిన్నితీరుల సమర సముత్సా-
హులై తన సామ్రాజ్యమును గబళింప నుంకించుచున్నను జెద-
రక, బెదరక యుక్కుగుండెగలదియై వీరపుత్రియు వీరనారియు
నగుట రుద్రమాంబ యందఁజీరణరంగమున నెదుర్కొని రాజ్య-
రక్షణము సేసికొనఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ఆవీరవనిత మంత్రీ-
పుంగవులను, వీరసైన్యాధ్యక్షులను, భటజనులను బిలువనంపి,
వారికి నేర్పు మెఱయఁ బలికి, వారి హృదయముల లోఁగిని
వారి సహాయసంపదచే శత్రువాహినీ ప్రవాహము నరికట్టఁ
దలఁచెను.

కాకతి 'గణపతిదేవు' ని కాలమునుండియు, విశ్వాస-
పాత్రులగు నాగయదేవమహారాజు, కాయస్థకులార్జునచంద్రులై
మొక్కవోని యుక్కుతునకలైన జన్మిగదేవసాహెబ్బి, త్రిపురాంతక-
దేవమహారాజు, అంబయదేవమహారాజు, గోనగన్నయసాహెబ్బి-
రుద్రమాంబకు దక్షిణభుజములై కాకతీయాంధ్ర సామ్రాజ్య-
రక్షణవణులై నాడా రాజ్యమును గబళింప నుంకించుచున్న
రాజుల నాహవరంగమున విసర్జించి, రాజ్యమును సువ్యవస్థ-
తముఁ గావించి సఫలమనోరథులైరి. కాయస్థకులతిలకులగు ని-
సేనానులలో నంబయదేవమహారాజు మేటియని చెప్పవచ్చును.
అతండు గండికొటమనోరథపట్టణము రాజధానిగా గండికొట,
ములికినాడు రేనాటిసీమలను, బినాకినీ దక్షిణతీరమునంగల
శకలి, ఎరువపాత్తపినాడు మున్నగుమండలిములను బరిపాలిం-
చుచు 'మహామండలేశ్వర గండ పెండేర' యను బిరుదమును
వహించియుండెను. మఱియు దోర్దర్బమున నెల్ల శత్రురాజుల

జయించియుండెను. దేవభాగ్యములకు గర్భశత్రువులైన మల్లికార్జునుని కదంబరాజైన దామోదరుని జయించెను. రాజ్యభ్రష్టుడైన మనుగండగోపాలుని విక్రమ సింహపురమున సింహాసనమెక్కించెను. అంబయదేవుడు తన పరిపాలనమున వ్యవసాయమున కనుకూలముగా భూములను గొలితవేయించి కాలువలు, చెరువులు ద్రవ్యవ్వించి దేశము సుఖక్షముగా నుండునట్లొనర్చెను.

గణపతిదేవచక్రవర్తి కాలమునుండియు, గప్పముగట్టుచుసామంతుడుగానున్న కటకవల్లభుడు గణపతిదేవుడు పరమపదమందగనే కప్పముగట్టుటమాని స్వతంత్రుడయ్యెను. మఱల గటకవల్లభువును జయించి యాతనినుండి కప్పముగొనుటకై ధీరయు, సువిచారయు నగు 'రుద్రాంబ' పోతయ నారయలను వారలకు గొంతసైన్యము దోడిచ్చి పంపెను. అమెటి యాంధ్రవీరులు నిర్వక్రపరాక్రమ పటుబాహుశక్తి దీపింపగటకవల్లభు నోడించి, యాతని గాకతీయసామ్రాజ్యమునకు గప్పముగట్టుచు, సామంతమండలేశ్వరుడుగా నుండునట్లుచేసిరి.

ఈవిధముగా రుద్రమదేవి యకుంతిత పరాక్రమముతో నొప్పు సేనాపతుల సాయముతోడను, మంత్రాలోచనలలో శుక్రబృహస్పతులకు దీటుగు మంత్రుల మంత్రాంగమహిమ తోడను దిరుగబడినవారందఱు నోడించి, మఱల నాంధ్రసామ్రాజ్యము నేకచ్ఛత్రచ్ఛాయక్రిందకు దెచ్చెను. 'స్త్రీ' యని లఘుభావమూనిన మండలేశ్వరులకు రుద్రమదేవి యనవద్య ప్రతిభాపరాక్రమాదులు సింహస్వప్నమయ్యెను.

4

అట్టితరి రుద్రాంబ కటకవల్లభుడుజయింపబడి తక్కువగల సామంతమండలేశ్వరు లందఱు నాజ్ఞానుపరులైరిగదా యని యాంతరంగిక విషయములం జక్కఁబఱచుకొను చుండెను. రుద్రమదేవికి ముమ్మడిమ్మ, రుయ్యమ్మలను నిరువురు కూతు.

అండిరి. ముమ్మడమ్మ చుళుకాన్వయతిలకుండగు 'వీరభద్ర రాజు' ను వివాహమాడెను. ఈ 'వీరభద్రరాజు' చరిత్రము సమగ్రముగఁ దెలియకపోయినను నాతఁడును నొకమండలేశ్వరుడై రుద్రదేవికి సామంతుఁడుగానుండిన ట్లాహింపవచ్చును. రుద్రమహాంబ దక్షిణకళింగాధీశుండగు నిందులారి యన్నమ భూపాలు నుద్వాహమాడెను. అన్నమదేవభూపాలుఁడు, తనసహౌదరుండగు కొలనిరుద్రమనాయని సహాయమున రాజమహేంద్రవరము మొదలు సింహాచలము పర్యంతముగల భూభాగము నేలుచు రుద్రమదేవికి దక్షిణభుజమై కాతతీయసామ్రాజ్యమునకు జవమును, జీవమును గూర్చెను.

రుద్రమదేవి యిరువురు సుతలకు నేరికినిఁ జాలకాలము వఱకును సంతానముగలుగదయ్యె. ఇద్దఱలో నేరికైనఁ బుత్ర సంతానము గలిగినచో వానిని గాకతీయసామ్రాజ్య సంహాసనము నధిష్ఠింపఁజేయవలయునని యాచకకవర్తిని యూహయై యుండెను. ఈశ్వరాంశసంభూతుండగు కుమారుఁ డుదయించుటకై ముమ్మడమ్మచే నెన్నియో పుణ్యవ్రతములు పోడశమహాదానములు సేయించి, తమ కులదేవతయగు కాకతీదేవికి నుత్సవంబులఁ జేయించి, వడ్డెపల్లిలోని బుద్ధగణపతి నారాధింపఁజేసి, యేకవీరాదేవి నారాధించుటకు మొగలిచెర్లకు నేగి, యైదు, దివసము లచటనుండెను అట్టితఱి రుద్రమదేవి సవతితల్లి పుత్తులైన 'హరిహరదేవుఁడు,' 'మూరారిదేవుఁడు' ననువారు కొంతపరివారమును గూర్చుకొని యామెను బట్టుకొనఁ బ్రయత్నించిరి. కాని "రుద్రమచక్రవర్తిని," నిరుపమాన పృజానురారాగాదరములు బడసినదగుట విశ్వసనీయులు, భక్తితత్పరులు నగు నమాత్య, భటవర్గముల సాయమునఁ దప్పించుకొనివచ్చి, యేకశిలానగరమును బ్రవేశించి, వారలఁ బుత్రమిత్రసమేతముగాఁ దునిమించి, వారి యైశ్వర్య మంతయుం జూఁగొని యాధనముతోఁ బద్మాక్షి దేవికి ననేకమహోత్సవములఁ గావించి శత్రుశేషమును హతమార్చి కృతకృత్యయయ్యెను.

వీరనారీమణియగు రుద్రాంబ దుర్వారపరాకృమధాటికి "దాసోహ" మ్మని కప్పములఁ గట్టుచు నణఁగిమణఁగియుండిన సామంతమండలేశ్వరులు, తృపురాంతకుఁడు, అంబయ దేవుఁడు మారయనాయకాదులవంటి యవార్యశౌర్యధైర్యోపేతులున్నంతవఱకుఁ దాము దలలెత్తి మసలుట పాసఁగనేరదని తలంచి, తమ కుట్రలు సఫలము కాలేదను నాశ్శోకమున రుద్రాంబిక నేవిధముగనేని రాజ్యచ్యుతం జేయందలంచి దేవగిరి రాజధానిగా రాజ్యమేలు మహాదేవరాజుతోఁ గుటిలతంత్రములంబన్ని, యుద్ధమున కాతనిం బురికొల్పిరి.

గణపతిదేవుఁడుమరణించిన ఎత్సరముననే దేవగిరినేలు. యాదవప్రభుఁడగు కృష్ణభూపతి మరణించెను. అతని తరువాత నాతని సోదరుఁడగు మహాదేవరాజు పట్టాభిషిక్తుఁడయ్యెను. ఈ మహాదేవరాజు స్త్రీలను శిశువులను నెప్పుడు జంపినవాఁడు కాఁడు గావున నితఁడు పట్టాభిషిక్తుడైన వెంటనే "యీతని పరాకృమమునకు భయంపడి యాంధ్రు లొక్క యాడుదానిని మా శివులొక్క శిశువును సింహాసనము నెక్కించిరని శాసనములలోఁ గవు లీతనిఁ గొనియాడియుండిరి. అస్త్రోత్రపాఠములకుబ్బియు స్వామిద్రోహులగు కాకతీయమండలేశ్వరుల కుట్రలు, మాయో పాయములచేఁ బురికొల్పఁబడియు దేవగిరి యాదవప్రభువు మూఁడులక్షలసేనతో నెరుగంటిపై దండెత్తివచ్చెను. కయ్యమునఁ గాకతీ తీరిన యాదవవీర సేనాని వహముతో యుద్ధసన్నద్ధుఁడై మహాదేవరా జొరిగంటి దుర్గమును ముట్టడించెను.

చారులవలన నీసంగతిని ముందే యెఱంగియున్న కాకతీ చక్రవర్తిని దుర్గము నరిదుర్గమమును, దుర్భేద్యముగా, నొనర్చెను. రాజ్యాంగ మంత్రాంగ వ్యవహారములలో మహామేధావులైన శివదేవయ్య, రుద్రప్రగడ లమాత్యులై యండనిలువ నకుంఠిత పరాకృమములగు కమ్మవీరులు పద్మనాయకవీరులు కాకతీయసామ్రాజ్యరక్షణకై యాత్మార్పణముసేయ సంసిద్ధులైయుండ జన్మవీరయగు రుద్రమదేవికి భయంపడం బని యేమి? మొక్క

చేని యుక్కుతునకలవంటి సుభటవర్గము, భుజాకండూతిని బాపుకొన నహమహమికతో ముందు దూకి సంసిద్ధమైయుండెను. జన్మవీరులును బరాజయ మెఱుంగని యోధశిఖామణుల దుర్గ పాకారసంరక్షణకు నియోగించి, తాను స్వయముగ సర్వసేనా ధ్యక్షపదవిని వహించి వీరపురుషోచిత వేషధారిణియై, తనుత్యాణంబు ధరియించి, కాసేబిగించి, యుత్తమజాతి రత్నలబగు దవళాశ్వంబు నధిరోపించి శరశరాసనకృపాణఖేటంబుల ధరియించి, మృగేంద్రవాహనయు, మహిషాసురమర్ధినియగు పరాశక్తియుఁ బోలె కరాళమూర్తియై రణదుందుభులమ్రాయించి కదసరంగమున కురికిప్రతిపక్షివిరుల నుక్కుమణఁచుచు, మత్తవారణసైంధవంబుల నురుమాడుచుఁ బిఱుదివియని వీరకతో శత్రుమారణహోమంబు గావించుచుండెను. ఇట్లాహవంబున విజయంబు గోరి యుభయపక్ష సైనికులును నసువులపై నానవీడి మచ్చలేని మగటిమితోఁ బక్షము దివసములు పోరు ఘోరంబుగా నొనర్చిరి.

పాలకలని రుధిరమాంసవసాస్థి కపాలములచే భీకరంబై భీభత్సంబై భూతప్రేత పిశాచాదులకును భయావహంబై దుర్నిరీక్ష్యమై యుండెను. అంధ్రవీరుల పరాక్రమధాటి కాగలేక యాదవులు పలాయనమంత్రమును జిత్తగించిరి

సర్వసేనాధ్యక్షయైయున్న యాంధ్రవీర నారీమణి “యాంధ్ర సామ్రాజ్యమును జెంకుటయన్న క్షమింపరాని యపరాధ” మని యాదవులకు గుణపాఠమును బోధింప వెనుదగిలి దేవగిరివఱకుఁ దఱిమికొట్టెను. తుదకు నభిమానధనుడైనను యాదవవిభుఁడగు, మహాదేవరాజు పశ్చాత్తాపమునంది యకృత బుద్ధులునుఁ దురాలోచనాపరులును, దూరాలోచనావిరహితులునగు మాండలిక పృథువుల దుర్మంత్రంబులకుం జెవియొగ్గి నందులకు డెందంబునఁ గొందలంబునంది, కోటద్రవ్వంబు లపరాధంబుగా నిచ్చి రుద్రమదేవిని శరణువేడి సంధిఁగావించుకొని, నిజరాజధానికి నేగెను.

రుద్రమదేవియు ననువులపై నానవీడి, శౌర్యసాహస విక్రమ విహారములంగావించి, జయంబునార్జించిన యాంధ్రవీర సైనికులకు సముత్సాహ సూచకంబుగ నాధనరాసులం బంచి యుచ్చి యాంధ్ర, యాదవసామ్రాజ్యంబుల సరిహద్దుల నేర్పజించి విజయసూచకంబుగా జయస్తంభములం బాతించి వానిపైఁ దన దివ్యాభిధానాక్షరంబులను, విజయశాసనములను వ్రాయించెను.

రుద్రమదేవి పరిపాలమున నీ విధముగఁ గలహములు, కల్లోలము లుండినను, జంకుగొంకులులేక యెన్ని యాపద లామెను దార్కొన్నను స్వస్థచిత్తముతో నాలోచించి ధైర్యసాహ సాదార్యముల వాని నెదుర్కొని విజయలక్ష్మి నార్జించుటయే యాయమ లక్ష్యమైయుండెను. ఆ వీరనారి రాజ్యతంత్ర చాతుర్యము, ప్రజానురాగము, కార్యకుశలత, పరిపాలనా సౌష్ఠవము పరరాజులకుఁ బ్రకృతిలోబల్లెమై తేజీచూడరాక యుండెను. ఈ విధముగ రాజకీయ విషమపరిస్థితితుల నన్నిటి నెదురుకొని దేశమన శాంతి సౌఖ్యములు సుస్థాపితమొనర్చి రుద్రమదేవి చక్రవర్తిని సముద్రవ్యాపారము, మతవ్యాప్తియందును దనకాలమును వినియోగించుచుండెను. నిగూఢ వెషంబులఁ బ్రజల కష్ట సుఖముల నెఱుంగుటకై రాత్రిందివమును పట్టణము, పల్లెలు, గూడెములు సంచరించుచు వారి యిక్కట్టులం దొలఁగింప యత్నించుచుండెడిది.

రుద్రమదేవి కల్యాణతపఃఫలమున, పరమేశ్వర వరప్రసాదమున ముమ్మడింబా గర్భశుక్తి ముక్తాయమానుడై రోహిణీ నక్షత్రము, బ్రాహ్మముహూర్తమున, సూర్యాంగారక బృహస్పతు లుచ్చస్థానగతులైయుండ శనైశ్చరుండు స్వస్థానంబున నుండ ప్రతాపరుదుఁడు భావిప్రతాపరుదుఁడై జననంబందెను.

నాఁ డేకశిలానగరంబునఁ బ్రతియింటను మహోత్సవంబులు గావింపఁబడెను. రాష్ట్రమున నూరూరను, వాడవాడల యందును, దేవాయతనములందును బచ్చతోరణములు పందిళ్ళ

తో వేడుకలు వినోదములు విలసిల్లెను. ఇంద్రభోగములతోఁ గులదేవతలకు, గ్రామదేవతలకు మహోత్సవములు గావింపఁ బడెను.

వేయేల! పంగ్వంధ బిడుక బ్రాహ్మణ పరివ్రాజకాతిథులు భూరిభోజనదక్షిణలతోఁ దృప్తులైరి. ఎచ్చటఁ గాంచినను రాష్ట్రమున 'నిత్యకల్యాణము పచ్చితోరణము' శాంతి సౌభాగ్యములే.

ప్రతాపరుద్రుఁడు శుక్లపక్షసుధాంశుని చాడ్చున దినదిన ప్రవర్తమానుఁడై పెద్దవాఁడగుచుండెను. ముమ్మడిమ్మ రెండవ పుత్రునిపే రన్నమదేవుఁడు. రుద్రమృకు సంతానము లేదు. ప్రతాపరుద్రుఁడు దేశికులకడ గీర్వాణాంధములు, ధనుర్విద్య, ఖడచాలనము, గజాశ్వారోహణము, రాజ్యాంగ వ్యవహారములు శరీరవ్యాయామము, మున్నగు రాజవీరకుమారోచిత విద్యలఁ బ్రవీణుఁడయ్యెను. రుద్రమదేవి కువలయా నందకరుండగు పృతాపరుద్రరాజును దనవెంట నుంచుకొని రాజ్యతంత్ర మర్చముల నెఱింగించి యాతనిని వీరునిగా, భీరునిగా, సముత్సాహినిగా నొనర్చెను, రుద్రమదేవి చక్కవర్తిని యొనర్చిన సత్కార్యములు, దేశహితకృత్యము లసంఖ్యాకములు.

పోల ననేక శివాలయంబుల తీవర

గట్టించి బయలి యంగణములందు,

నానామహీరుహేంద్రానముల్ వేయించి,

యెదువేల వసుంధరామరులకుఁ

బెండ్లిండ్లు సేయించె, బృధివి నాలుగుకోట్ల

ద్రవ్యంబు పాతించి, తవిలి పెక్కు

చెఱువులు ద్రవ్వించి చెప్ప నబ్రంబుగ

సన్నసత్రంబు లెన్నైన బెట్టె

నఖిలజనులను దనునంబయనుచు సారె

వలుకుటయుఁ దనపేర 'నంబాల' యనెడు

నూరుగట్టి నిజమైన వేరవేయి

రుద్రపరములు గట్టించె రుద్రమాంబ.

5

ఆంధ్రదేశములోఁ గాక తీయరాజన్యలనాటికి శైవమతము మూఁడు పూవు లాఱుకాయలుగా విలసిల్లినది. కృమకృమముగా జైనమత మంతరించుచుండెను. శైవగురువులు, శైవాచార్యులు దేశమున నన్నిప్రాంతములఁ బ్రబలి తమ బోధలచే మహారాజులను లోఁగొని వారికి దీక్షలొసంగి వారిని శైవమతావలంబకులుగా నొనర్చుచుండిరి. పరమశైవులుగా నేర్పడిన కాకతిరాజ వరేణ్యులు, వారి సామంతులు శివపురములనుఁ బేరుతో ననేక గ్రామములను దానముచేసినారు. శివాలయములకు వారొనర్చిన దానములకు లెక్కలేదు. శివమతములు బహుళముగా వెలసినవి. ఇవి యన్నియు విద్యాపీఠములే శ్రీశైలముపై నైదు శివమతములుండెను. ఒక్కొక్క మతముకిందను గొన్నియాళ్ళును, వేలకొలఁది శిష్యులు నుండువారు. ఆకాలములోఁ బ్రసిద్ధమైన మతము గోళకి యనునది. దినికిఁ దిగ్గపురాంతకము, పుష్పగిరి మున్నగు స్థలములందు శాఖలుండెడివి. ఈ గోళకీమతమునకు విశ్వేశ్వర శివాచార్యులు నిర్వాహకుఁడును, బెద్దయై యుండెను. ఈ మతమున నుండు వారంతయు నుత్తరమున, గౌడదేశము నుండి వచ్చినవారు. వీరిలో బ్రాహ్మణులు, కాయస్థులునుగలరు. కాయస్థులొగౌడ దేశమున లెక్కలు, పద్దులు మున్నగు వానిని వ్రాయుటలో నారితేజినవారు. వీరు కాకతి రాజచండుల సహాయసంపదలతో రాజ్యమునుగూడ సంపాదించినారు. రుద్రగమదేవి చక్రవర్తిని తాను రాజ్యమునకు వచ్చిన రెండవ సంవత్సరమునఁ కృష్ణాతీరముననున్న 'మందడ' మను గ్రామము సగ్రహారముగా నిచ్చినది. మఱియు దానశీలయగు నీమహారాణి వెలగపూడియను గ్రామమును ధారాదత్తముగా నిచ్చెను. మహనీయుఁడును, స్వార్థవిరహితుఁడునగు శివాచార్యులు చక్రవర్తులు, రాజులనుండి బహుగ్రామముల నగ్రహారములుగాఁ బడసి వాని యాదాయమును దేశోపయోగమునకుగా నుపయోగించెను.

గోళకియను పేరంబరగు నీ విద్యాపీఠమున మతనిర్వహణమునకు, నుపాధ్యాయ పోషణమునకు, విద్యార్థుల పోషణమునకు, బ్రహ్మసూతివైద్యాలయమునకుఁ దగిన భూవసతుల నీ శివాచార్యుఁ డేర్పఱచెను. ఆ విద్యాపీఠమున వేదములు శాస్త్రములు, సంగీతము మున్నగు కళలు, వృత్తివిద్యలు నేర్పుటకుఁ దగిన యుపాధ్యాయుల నేర్పఱచి వారి యర్హతకుఁ దగిన భూవసతులఁ గల్పించెను. ఈ మఠమున సూర్యోదయము మొదలన్నిబాతుల వారికిని నెడతెగకుండ నన్నదానము చేయఁబడుచుండెడిది. మఱియు నన్నివృత్తులవారికిని దగిన వసతులఁ గల్పించి, దేశ సౌభాగ్యశాంతి సంపదలకుఁ దోడ్పడెను. మఱియు నీ యాచార్య సత్తముఁ డేవిధముగను మార్ప వీలుపడని నీతినియమములు, కట్టుదిట్టములను గావించెను.

రుద్రమదేవి పరిపాలనమున వైద్యము తర్కసారస్వతాగమములు చిత్రకళలు, వృత్తివిద్యలు, జనాదరమును బడసినట్లు దెలియుచున్నది. నేటి కారేడువందల యేండ్లనాడే యాంధ్రదేశమునఁ బ్రసూతి వైద్యశాలలు. మాతృశిశుపోషణమున కనువైన వైద్యవిద్య మున్నగునవి గలవనుటచే నాటి రుద్రమదేవి పరిపాలన మెంత యుత్కృష్టమైనదో వెల్లడి కాగలదు.

రుద్రమదేవి తనయపూర్వశేముషీశక్తి సామర్థ్యాదులవలన గణపతిదేవుఁడు స్థిరీకరించిన సామ్రాజ్యంపు పునాదులను గట్టిపఱచి యాంధ్రరాజ్య విస్తృతిని గావించి, యమాత్యులు, సేనానాయకుల తోడ్పాటుతోఁ జాలకాలము ప్రజారంజకముగాఁ బరిపాలన మొనరించిన ధీర, వీర, సువిచార.

తగిన శిక్షనిచ్చినచో నారీమణు లుయ్యాలలనూపు మృదు హస్తములతో కఱకుకరవాలముల ధరించి, నిష్క్రంటకముగ నూళ్లుల సైత మేలఁగలరని రుద్రమదేవి చరిత్రము వెల్లడి చేయుచున్నది. విదేశీయులు, విజాతీయులు నక్కజం పడునట్లుగా (మార్కోపోలో వేనీసువర్త కుఁడు మున్నగువారు)

ప్రజలు తనను గన్నతల్లియని యెంచఁగాఁ గాగతీయమహా సామ్రాజ్యమును గాపాడి యాచంద్రాగ్రస్థాయియగు విశద నిష్కళంక యశము నార్జించి ధన్యయైనదీ యాంధ్రవీర మహిళామతల్లి. పలనాటి వీరనారియగు నాయకురాలిలో నసంపూర్ణముగనుండిన యాంధ్రనారీసామర్థ్యము, ప్రాభవప్రతిభావిశేషాదులును మచ్చ లేనివై రుద్రదేవియందుఁ గేండ్లభవించినవని యీ మహనీయురాలి చరిత్రపఠనమున వెల్లడియగును.

క్రీ. శ. 1295 సం. న. రుద్రమదేవి తనవార్థకమునఁ దన దౌహిత్రుఁడు దత్తపుత్రుఁడు నగు శ్రీమహావీర ప్రతాపరుద్రుఁడు యుక్తవయస్కుఁడుకాగా నాతనిఁ గాగతీయాంధ్ర సామ్రాజ్య వజ్రసింహాసనమునకుఁ బట్టముగట్టి, యాతండు శిష్టరక్షణము, దుష్టశిక్షణము పండితకవి, గాయకపోషణముఁ గావించి యా దర్శప్రభువగునట్లుగాఁ దీర్చిదిద్దెను.

కాకతిసార్వభౌములేకాక వారి యమాత్యులు, సేనా నాయకులు, మండలేశ్వరులు, దుర్గపురపాలకులు కృతి భర్తలు, కృతి కర్తలునై గీర్వాణాంధ్ర భాషాయోషల నమూల్యాలంకార రీతి వృత్తుల నలరించిరి.

ఆకాల మాంధ్రవీరజాతి విశదవిస్మయర యశోవల్లి కావ్యావృత్తికి సర్వతోముఖ వికాసమునకు నలువలంకులు చలువవెల్లువలు వెదజల్లు ద్రాక్ష కాయమానములైనవి. నవలక్షధనుర్ధారుల శింజినీటంకారములు చతుర్దిశావకాశముల మాటుమోగఁ బ్రతాపరుద్రచక్రవర్తి యవక్రవిక్రమముతో శాంతిసౌఖ్య సౌభాగ్యములఁ బ్రజలలరఁ బరిపాలించెను.

ఆంధ్రుల గతచరిత్రము మహోజ్వలము. ఆంధ్రజాతి భవిష్యచ్ఛరితము, సర్వతోముఖముగా మహోజ్వల మగునట్లు తీర్చిదిద్దు బాధ్యత నేటి యాంధ్రవీరులపై నున్నది.

అనపోతనాయకుడు

1

నిర్వక్రపరాక్రమముతో ఢిల్లీశ్వరులకును, గన్నులు గుట్టు నట్లు, కాకతీయాంధ్రసామ్రాజ్యమును బరిపాలించిన శ్రీమహావీర ప్రతాపరుద్రచక్రవర్తికి సేనానాయకుడు రేచర్ల సింగమనాయకుడు. ఈతడు 'మగతల' యను గ్రామసమీపమున గాకతీయ సామ్రాజ్యమును వ్యతిరేకించిన మచ్చకొమ్మ నాయకుడను శూరుని వధించెను. మఱియు రుద్రనాయకుడను వీరుని దునుమాడి ప్రతాపరుద్రుని గౌరవమర్యాదలకు బాత్రుడయ్యెను. ఇంకయు నవలక్ష తెనుగుదళంబుల యుద్ధమున జయించి మించిన పాండ్యరాజుల ఘోరయుద్ధమున జయించి యనేక వస్తువాహనాదుల శిరోభూషణమగు నొక గొప్పపచ్చను, నొకస్వర్ణమయ సింహాసనమును దెచ్చి ప్రతాపరుద్రచక్రవర్తి కర్పించి యాయనచే 'బంచపాండ్య దళవిఫాల' 'కంచికవాటచూరకార' మున్నగు బిరుదములను ననేక వరముల నీదాచయసింగభూపాలుడు ధరించియుండెను. సింగమనాయకుడు మిగుల దేవబ్రాహ్మణభక్తి గలవాడు. ఈతని పుత్రులే, అనపోతనాయకుడు, మాధానాయకుడు ననువారు.

ప్రతాపరుద్రుని మరణానంతర మాంధ్రసామ్రాజ్యము భగ్నమై యేసేనానాయకుని క్రిందనున్న భూభాగమున కాసైన్యాధిపుడై ప్రభువునని ప్రకటించుకొని, పరిపాలనము సేయుట సంభవించెను. అంధ్రసామ్రాజ్యలక్ష్మి చంచలయై తానువరింపదగిన శౌర్యధైర్యసారుడగు భూనాథుడు లెకుండుటచే ముందు వెనుకల జూచుచుండెను. అట్టియెడ దక్షిణాపథమున దురుమ్మల దండయాత్రలు మెండయ్యెను. అప్పుడే నిజాము రాజ్యములోని యాంధ్రప్రాంతము నాక్రమించి దేవరకొండ, రాచ

కొండ దుర్గముల నిర్మించుకొని యకుంత బలపరాక్రమము లతో దురుష్కులకుఁ బ్రక్కలోబలైమై ప్రజారంజకముగా రాజ్యమేలినవాఁడు సింగమనాయఁడు. శూరశిఖామణియు, బద్ధునామక వంశజుఁడునగు నీయనపొతానాయఁడు తనతండ్రి పీఠప్రతాపరుద్ర చక్రవర్తికి సేనానాయకుఁడుగా నున్నప్పుడే గండరగండలగు వీరుల జయించి 'మచ్చనాయకగండ' యను బిరుదును వహించియుండెను.

మహమ్మదీయులు తండోపతండములుగా దక్షిణాపథమునకు వచ్చి, రాజ్యపాలన మొనర్చుచు హైందవుల మతాచార్య వ్యవహారములకు హానిని గలిగించుచుండఁ బ్రతాపరుద్రుని పుత్రుఁ డదికాంచి ద్రావిడకర్ణాట నాయకులతో నాలోచించి, వారిసాయమున నోరుగల్గును ముట్టడించి ఘోరంబుగాఁబోరి మహమ్మదీయుల నోడించి మఱి నచ్చటనే పట్టాభిషిక్తుఁడయ్యెను. ఈవిజయమున సింగమనాయఁడు ప్రముఖ పాత్రను నిర్వహించి తనపరాక్రమజ్యోతుల నెల్లయెడల వ్యాపింపజేసియుండెను. రాచకొండదుర్గముననుండి తపరు మధ్యందిన మార్తాండుని వడువున దుర్నిరీక్ష్యప్రతాప, పరాక్రమశాలియై యుండెను. యుద్ధపరాజితులగు రాజన్యులకు సింగమనాయఁడు కొఱకరానికొయ్య యయ్యెను. సామంతులగు జల్లపల్లి దుర్గపు రాచవారు పలుమాఱు లెదిరించ, యపజయావమానములఁ గుంగియు నిరుత్సాహపడక యాతని బావమఱిదియగు సింగమనాయని నెట్లో బంధించి చెఱయందుంచిరి. అవార్త విని సింగమనాయఁడు వ్రేటువడ్డ కాలభుజంగము రీతి దుర్నిరీక్ష్యుఁడయ్యు శాంకిప్రియుండై యావీరుని విడచిపెట్టుఁడని రాచవారికడకు రాయబారమంపెను. కుటిలులయెడ నార్జవము ఫలింపదుగదా! అదియెఱింగి బలదర్పితులయెడ దండోపాయమే శరణ్యమగుట నపారసేనాసమేతుఁడై జల్లపల్లిదుర్గమును ముట్టడించెను. రాచవారు గొన్నిదినపములు పోరియు, దమ కపజయము తప్పదని యెఱింగి, కపటోపాయమున సింగమనాయనిఁ జంపనెంచి, కల్ల

కపటములకుఁ బుట్టి నిల్లగు తమ్ములదమ్మాజి యను నొకవీరుని రాయబారమంపిరి. ఆ తమ్ములవీరుఁడు తనరాకను భటులచే సింగమనాయని కెఱింగించి, యాతని యనుమతిని లోనం బ్రవేశించి, చింతపల్లి సింగమనాయని నిప్పుడే విడుతుమనియు, మఱియు నపరాధమునుగూడఁ జెల్లించుమనియు, రాచవారిపక్షమున, క్షమింపు మనియు వేడుకొని, స్నేహము నెఱిపి, విప్రసంభాలాపము లాడఁజొచ్చెను. సాధుశీలుఁడును, గపటవర్తన మెఱుంగని సింగమనాయఁ డూరకరక్తపాతమేల యని సేనానాయకులకు యుద్ధముఁ జూలించుడని యాజ్ఞయిచ్చెను. అహ! మహాత్ములు దయాసారులు గదా!

పయోముఖవిషకుంభమగు తమ్ములవీరుఁడు గుప్తముగాఁ గటిసీమయందు దాచిన కఱకుబాకుతో సింగమనాయనిఁ బొడచి, యీ విషయము వెల్లడికాకమునుపే పాఱి జల్లపల్లిదుర్గమును జేరెను. భీషణహుతాశనకీలవోలె యీవార్త పద్మనాయకునీ సేనాని వహమున నెల్లయెడల వ్యాపించెను. జవనాశ్వముల నెక్కి కొందఱా విశ్వాసఘాతుకునిఁ బట్టుట కేగిరి. కాని వాడింతకుముందే గమ్యస్థానమును జేరియుంట వీరి ప్రియత్నము వ్యర్థమయ్యెను.

శూరశిఖామణులును, భీమార్జునులఁబోలిన యనపాతనాయఁడు, మాదయనాయకుఁడును నాయుద్ధమునఁ దండివెంటనే వచ్చియుండిరి. భీషణాశనిపాతమునుబోలిన యావార్త విని తండిసన్నిధికి నేతెంచిరి. అప్పుడు, “కుమారులారా? రాజధర్మము, యుద్ధనీతినివిడచి రాచవారు మాయోపాయమున నన్ను పాంశువధజేసిరి. అరుంతుదమగు నీమరణాయాసమును భరింపఁజాలను. రేచరగోత్రీయుల వీరరక్తము మీరక్తనాళములలోఁ బ్రవహించు చోనిహమున భీకరరణావనుల సరివీరులకు వెన్నుఁ జూపని నాకుఁ బుత్రులగుచోఁ గపటవర్తనమున నన్ను మడియింపఁజేసిన యిరరాజుల కవోష్ఠరక్తముతోఁ బరలోకగతుఁడవగు నాయాత్మశాంతికై తిలతర్పణ మాచరింపుఁడు. ఇదియే.

నాచరమాభీష్టమని” వచించి, “నాముందట్లు సేయుదుమని ప్రతినలఁ బూనుఁడు తరువాత నాయుధము నూడఁదీయుఁ” డనియె. పితృవధామర్మ చిత్తులును బరశురామాశ్వత్థామలకుఁ దీసిపోని యాసోదరమతశుండాలములు. వీరాధిపిరా? మీచర మాభీష్టమును దప్పక నెఱవేర్చి పితృణవిముక్తుల మగుదుము. మీరు చింతమానుఁడు. పులికడుపున హరిణశాబకము లుదయించునా? యనిరి. బాకునూడఁదీయగా సింగమనాయఁడు పరలోకమునందెను.

2

పితృమరణసందర్శనము సహజశూరులగు నాసోదరుల నసహ్యకొఁ ధామర్మాగ్నిభీకరబాహులములలు గప్పివేసెను. పితృఘాతుకులఁ దుదముట్టించి, వారి కోష్ఠరుధిరమునఁ బితృపాదులకుఁ దిలాంజలులనిచ్చువఱకు వారికి సిద్ధపట్టదయ్యెను. అదియేయన పోతనాయని దిగ్విజయ యాత్రారూపకమునకునాంది యయ్యెను.

స్వామిభక్తులు, శూరాగ్రగణ్యులగు సేనానాయకులు, భటనికాయము పద్మనాయక శూరసోదరులకుఁ బితృవధామర్మ ప్రజ్ఞా నిర్వహణమున నండయైనిలచి చంపను, జావను సర్వ విముల సంసిద్ధులమని యేకగ్రీవముగాఁ బ్రతినఁబూనిరి. పితృర్థమై తామెసర్చిన ప్రజ్ఞానిర్వహణమున బద్ధకంకణులై జనకునకు దహనాదిసంస్కారములం గావించిరి. అనతికాలముననే రాచకొండ, దేవరకొండలోని బలములన్నియుఁ బిలిపింపఁబడెను. వెలమవీరుల వారణాశ్వరథ పదాతి సేనానిపహముతో జల్లపల్లి పొంతమంతయు నేలయినట్లుండెను. పగఁదీర్చికొను నుత్సాహముతో వెలమవీరుల సేనలు శౌర్యధైర్యములతోఁ గయ్యమునకుఁ గాలుద్రవ్యుచుండెను.

వెలమవీరుల శౌర్యసారము నెఱిగినవా రగుటను జల్లపల్లి రాచవారి గుండెలు ‘దటతటఁ’ గొట్టుకొనుచుండెను. సింగమ

నాయని పుత్రుల యాధిపత్యమున నుండనొల్లని స్వాతంత్ర్యేచ్ఛగల రాచవారు, అనల్పచతురంగ సేనాయుతులగు రెడ్డిరాజులు, రామగిరి, అనంతగిరి, కందికొండ, జమ్మిలోయ మున్నగు ననేక దుర్గములఁ, బాలించుమండలాధిపతులు కమ్మవారు సేనాయుతులై వెలమవీరుల డీకొనుటకు జల్లపల్లి వారిం జేరిరి. ఉభయ పక్షములును యుద్ధమునకు సర్వసంసిద్ధమయ్యెను. జల్లపల్లి దుర్గము ననపోతనాయఁ డుక్కుతున కలవంటి యోధులతో ముట్టడించెను. ఇరువారులవారును బ్రాణములపై దీపిలేక యెదిరి సైన్యముల నుఱుమాడు చుండిరి. వెనుదీయక వీరులెందఱో యాహవరంగమున నేలకొఱిగి వీరస్వర్గమును జూఱఁగొనుచుండిరి. యుద్ధరంగమున నెత్తురుటేరులు ప్రవహించెను. పృథన భూమిర క్తమాంసమేదస్సులతో భీభత్సమై, భీకరమైయుండెను. పద్మనాయక సోదరుల ప్రోత్సాహవచనములతో వెలమసేనాను లరివీరకంఠలుంఠన కళాప్రావీణ్యముం జూపుచుండిరి. దైవోపహతులగు జల్లపల్లి రాచవారు సమూలచ్ఛేదముగా వధింపఁబడిరి. సాయపడిన మఱికొంద టితరరాజులు సంగ్రామరంగమునువీడి పలాయితులై చనిరి. జయలక్ష్మి యనపోతనానినే వరించెను. అవితథసంకల్పులు, సముత్తీర్ణ పృతిజ్ఞాసాగరులునగు నాసింగభూపాలసుతులు శితానిధారానికృత కంఠనిస్స రత్నవోష్ట రుధిరమునఁ బితృదేవునకు మంత్రపూతములగు జలాంజలుల నర్పించి కృతకృత్యులైరి.

మఱియొకమాఱుఁగూడ హతశేషులగు రాచవారు విజృంభింప ననపోతవీరుఁడు వారిని రూపడంచి, యాహవరంగమునకు బలిఁగావించి 'అష్ట దిగ్విజయంకర,' 'సోమకుల పరశురామ' 'భుజబలభీమ' 'రణదేవేంద్ర' మున్నగు వీరబిరుదములం గాంచియుండెను జల్లపల్లి రణక్షేత్రమున ననపోతనా యని వీరవిహార విజయనాదములు, దశదిశావ శారముల మాఱుమ్రోగుచుండెను.

పూర్వము పితృవధామర్షకృద్గుణై భార్యవరాముఁ డిరువది యొకమాఱు భూమండలమంతయుఁ దిరిగి నిఃక్షత్రియముగా నొనర్చియుండెను. ఈయనపోతనాయఁడును నూట యిర్వదొక్కరు శత్రురాజన్యుల సమయించెనని శాసనములు చెప్పుచున్నవి.

ఈశ్మనాధుఁడు హైద్రాబాదు రాజ్యములోని భువనగిరి, ఓరుగల్లు, రాచకొండ, రామగిరి, గోలకొండ, కంబముమెట్ట, దేవరకొండ మున్నగు దుర్గములకై వసమొనర్చుకొని శత్రుశేషములేకుండ జేసి, వయఃకాలమంతయు విజయయాత్రలు, పరరాజ్యాకర్షణలతోఁ గడపి దాదాపుగా నాంధ్రదేశము నేలుచు 'నాంధ్రదేశాధిపతుండ'ను సార్థకాభిధానంబు నంది రాచకొండ రాజధానిగా నాంధ్రసామ్రాజ్యపట్టాభిషిక్తుండయ్యెను.

3

అకాలమున రాచకొండ (రాజగిరి) దుర్గము మిగుల బలిషమై యరిదుర్గమమై యుండెను. అనపోతశ్మనాధుని కాలమునుండియు నీదుర్గమే రేచర్లవంశీయులగు వసుంధరా వల్లభులకు రాజధానియై యుండెను. రాచకొండ హైదరాబాదు రాజధానికి 34 మైళ్ళ దూరమునఁ దూర్పుదిశగా నల్లగొండ మండలమునఁగలదు. నారాయణపురసంస్థానమునకుఁ బడమరగా నాఱు మైళ్ళ దూరమునఁ బెట్టనికోటవోలే చుట్టును వ్యాపించిన పర్వతశ్రేణులు గలవు. తృణకాష జలసమృద్ధమగు నీప్రదేశమునఁ బదునైదుమైళ్ళు వలయము గలిగిన దుర్గ మరివీరదుర్గమమై చెక్కుచెదరకయుండెను. ఈదుర్గమునకుఁ జతుర్ముఖముల నాలుగు ద్వారములు గలవు. తూర్పు ద్వారము మట్టివాడ ద్వారమనియు, దక్షిణద్వారము గండికోట ద్వారమనియుఁ బడమటి ద్వార మేనుఁగుల గండి యనియు, నుత్తరద్వారము భువనగిరి గండి యనియు వ్యవహరింపఁబడుచుండెను. అద్వారముల సమీపమున నతివిస్తృత శిలలపై గండభేరుండ, వీరాంజనేయ, కాల

భైరవాది వీర విగ్రహములు జీవకళలుట్టి పడినట్లు చిత్రింపఁబడి వానికిందఁ బద్మనాయక వంశ నరేంద్రుల విరచియింపఁబడి దిగ్విజయాంకములు చెక్కఁబడియున్నవి.

దుర్గమధ్యప్రదేశమున రాచకొండయనియు, నాగనాయని కొండ యనియు రెండుకొండలు గలవు. నేటికి నందు రాజప్రసాదములు, దేవాలయములు, చెఱువులు, బావులు, ఘంటాపథములు, నంగడిపీఠములు, శిథిలావశిష్టములు శిల్పకళాపావిత్ర్యామును వెల్లడిచేయుచు బ్రాచీనవైభవమును గనఁబఱచుచున్నవి. శిథిలావశిష్టములందే శిల్ప సౌందర్యము చెన్నారచుండ నిగ్గులు దీరిన తొల్లింటి వాని మంజులత మనయాహా ప్రపంచమునకు గోచరింపకమానదు. నాగమనాయఁడను వీరుఁ డాశ్రయించియుండుటచే నాగనాయనికొండ యని పేరువచ్చినది. అగ్రజుఁడగు ననపోత భూవల్లభునకు నండయై దేవరకొండ దుర్గమును బరిపాలించు మాదానాయని బలపరాక్రమాదులు విస్మయాపాదకములు, 'రాచకొండ' దుర్గమువలెనే 'దేవరకొండ' దుర్గమును మిగుల జల్లిష్ఠమైనది. రణరంగమున నోటమి యెఱుంగని తొమ్మిడుగురు వెలమనాయకులు సైన్యాధ్యక్షులై యీదుర్గముననుండి, యరిభీకర ప్రతాపపరాక్రమసారులై రాజ్యరక్షణమున, సంగ్రామరంగమున ననపోత నరేంద్రునకుఁ దోడుపడుచుండిరి.

4

అక్కలమున మహారాష్ట్రదేశములోని చాలభాగమును, ఆంధ్రవేశములోని కొలఁదిభాగమును దనయధీనమున నుంచుకొని 'బహమనీ' రాజ్యస్థాపకుఁడగు 'అల్లాయుద్దీన్‌షాహ' కలు బరిగ రాజధానిగా రాజ్యము సేయుచుండెను. విద్యానగరము, రాచకొండ రాజ్యములలోని కొన్ని దుర్గములను, తన రాజ్యము సరిహద్దులోని వాని, నధీనముఁగావించుకొనియెను. విజయనగరము నేలుచున్న బుక్కరాయలు, అనపోతవసుధాధిపుఁడును,

నామహమ్మదీయుఁడు గావించు దుర్ఘయములను గాంచి యాయు
వనుని మట్టుపెట్టుటకు యత్నించుచుండిరి. ఇంతలో అలా
యుద్ధిన్షాహ్ గతించెను. అతని పుత్రుఁడగు 'మహమ్మద్షాహ్'
'ఋహమనీ' తండ్రిరాజ్యమునకుఁ బట్టాభిషిక్తుఁడయ్యెను. అనూత
నుని రాజ్యములో నశాంతి, కల్లోలములు మెండుగానుండెను.
అప్పు డనపోతమహీపాలుఁడు బుక్కరాయలును, నాతని తండ్రి.
దురాక్రమణవాంఛచే గైకొనిన రాజ్యభాగముల వదలివేయవల
యుననియు, లేకున్న మాయపారసేనావాహిని నీరాజ్యమును
ముంచివేయుననియు రాయబారులతో వర్తమానమందిరి.

అప్పుడు మహమ్మదుషాహ్ రాజ్యపరిస్థితి యనుకూలము.
గాలేనందున మీయభీష్టము తీరుననే వర్తింతుమని నటించి తన
రాయబారుల నాంధ్రరాజన్యుల కడ కనిపి వచ్చిన యా రాయ
బారులఁ బదునెనిమిది మాసములు దన దగ్గరనే యుంచు
కొనెను. ఈలోపలఁ దనరాజ్యస్థితిని జక్కపఱచుకొని, యాయ
వనప్రభు నాంధ్రరాయబారులం గాంచి "యింకమీరు మీదేశ
మున కేగవచ్చును. మేము స్వయముగా సేనతో వచ్చి మీరా
జన్యుల కుత్తర మొసఁగుదు" మని వారి నంపి వేసెను.

ఆరాయబారుల వలనఁ దురుష్కుల యుద్ధోద్ద్యోగమును
విని యనపోతనరపాలుఁడు మండిపడి బలములనెల్ల నోరుగల్లు
నకుఁ జేర్చెను. అనుకొనినట్లుగాకే యమిత యవస వాహినిసమే
తుడై 'మహమ్మద్షాహ్'చేఁ బంపఁబడిన 'బహద్దర్ఖాన్, సేనాని
దురాశాపరవశుడై గోలకొండ మొదలుకొని గ్రామముల దోచుచు,
ప్రాణ, మానభంగములఁగావించుచు, దేవాలయమఠాదుల రూ
పుమాపుచు, మఱియు ననేక దురంతదుష్కార్యముల నొనర్చుచు
నోరుగంటిని సమీపించెను. బుక్కరాయలసేనయుఁ గొంతభా
గము సాయపడుట కొరుగంటికి వచ్చిచేరెను.

అప్పు డనపోతనృపాలుఁడు తనతనయునకుఁ గొంత సైన్య
మొసఁగి మహమ్మదీయసేనలఁ బ్రతిఘటింపఁబంపెను. కాని

ఋహద్రఖానసేన మెండుగ నుండెను. అదియెఱింగి యనపోత భూపతి తానును సాయపడనరిగెను. కాని యప్పటికిని యవన సేనయే యెక్కుడుగా నుండుటచే నాసేనానికి శాంతి పియ్యు డఁగు ననపోతనాయఁ డమితధనరాసుల నొసంగి సంధి గావించు కొనియెను.

క్రీ. శ. 1373 లో మఱల నాంధ్రరాజ్యరమను జేపట్ట నుంకించి 'మహమ్మద్ షాహ' మతావేశపరులగు తురుష్కులచేఁ బ్రబోధింపఁబడి, యేకశిలానగరముపై దండెత్తెను. అదండయా త్రలో ననేకసేనతో వచ్చిన వ్యయప్రయాసలు, కాలవిలంబము నగునని నాల్గివేల యాశ్వికులతో బదివేల సేనతో పుటాహుటి నడకల వారము దినములలో నోరుగంటిని ముట్టడించెను. కపట వర్తనుఁడగు నాతండు కోటలో బ్రవేశించుట కొక మాయోపాయ ముపన్ని తనయాశ్వికులలోఁ గొందఱును మాఱువేసములతోఁ బంపించెను. వారేగి దుర్గద్వార రక్షకుల నేమరుపాటొందింపఁ జేసి లోనంబ్రవేశింప నుంకించుచుండఁగా నింతలో 'మహమ్మద్ షాహ' సేనతోవచ్చి లోపలికేగఁబోవ ద్వారపాలకులు ద్వారము లను మూయఁ బ్రయత్నించిరి. కాని సుదృఢదీర్ఘవిశాలములగు నాయయః కవాటములు మూయుట సాధ్యపడదయ్యె. ప్రచ్ఛన్న వేషముననున్న యానలురుయవనభటులు నిల్పుటంగీలలో గుప్తముగా దాచియుంచిన కరవాలములతో నాద్వారరక్షకుల కంతముల నఱికివేసిరి. యవనవీరులు లోనంబ్రవేశించి యేమ ఱుపాటున నున్న పౌరుల నాబాలగోపాలము పధించుచుండిరి.

విక్రమశాలియు, స్వామిభక్తుఁడునగు నాగయరుద్రదే వుఁడు యవవవాహిని నరికట్టి బురుజు నధిష్ఠించి, మిగుల ధైర్య సాహసములతో బోరెను. అయుద్ధమున నాస్వామిహితైషి కొన యూపిరి యుండునంతవఱకుఁ బోరి, చివరకు వీరస్వర్గము నందెను.

కలకలము, హాహాకారములు విని యాంధ్రవీరులు నిద్ర

నుండి లేచు సింహముల భంగి విజృంభించి నిశితకరవాలచాలు నము నిరుకేలఁ జేయుచు, శరపరంపరలం బరిగించుచు, ముష్టి ఘాతంబుల నొందుచు యవనవీరుల వేగటునకుఁ బదుగుర నేలఁగూలనేయుచు సత్యద్భుత వీరవిహారముం గావించిరి. ఆన పాతనాయఁ డాంధ్రవీరులకు, రణరంగోచిత ధర్మంబులం బ్రోత్సహించుచుఁ దానును బ్రతిపక్ష వీరులం బెక్కురం బొరి గొనుచుండెను. ఆంధ్రవీరుల పరాక్రమధాటికి యవనసేనలు చెల్లాచెదరయ్యెను. 'అనపాతనాయఁడు' స్వయముగా 'మహా మృద్ఘాహ'తోఁ బోరి యాతనిం దనయవక్ర విక్రమక్రమమున యుద్ధపరాజ్ఞుఖుం గావించి, పలాయితుం జేసెను. హతశేషులగు యవనలు ప్రాణముపైఁ దీపిచేఁ బలాయన మంత్రంబుఁ జిత్తగించిరి. హతశేషమగు పదునైదు వందలసేనతో 'మహా మృద్ఘాహ' స్వస్థానమును జేరి, ప్రాణములఁ గాపాడుకొనెను. పలాయితుఁడగు వాని ప్రాణముఁగొనుట వీరలక్షణము గాదని యనపాత ధరణీవల్లభుండు చేఁజిక్కిన శత్రువును విడచెను. అహ! సహజవీరులు ధర్మైకనీరతులుగదా?

'బహమనీ' రాజ్యము, రేచర్లవారి రాజ్యము రెండును నిరుగు పొరుగున నుండుటచేఁ దఱచుగా యుద్ధములు తటస్థించుచునేయుండెను. యుద్ధమునఁ బరాజయాపమాన పీడితుఁడై 'మహామృద్ఘాహ' ప్రచండ వాహినీ సమేతుఁడై దాడివెడలి, తనవాహినీని రెండు పాయలుగా విభజించి, గోఁకొండ, యోరుగంటి దుర్గముల నొకేతూరి ముట్టడించెను. ఆసమయమున 'ననపాత' వసుంధరావల్లభుఁ డపారవరూఢినీ సమేతుఁడై ధరణికోట రెడ్డిరాజులపై దాడి వెడలియుండెను. మహామృద్ఘాహులు దుర్గ సంరక్షణమాత్ర పరిమిత సేనయ్యెయున్న యోరుగంటి నవలీలఁగా భేదించి కోటను బ్రవేశించిరి.

దుర్గపాలుఁడు తప్పించుకొనిపోయి ధరణికోటనుజేరి 'రెడ్డి రాజులతో' రణరంగమున విరవిహార మొనర్చుచున్న యనపాత.

నాయని కాయవన దండయాత్ర నెఱింగించెను. అప్పుడా వీరుఁడు లికిపడి సామోపాయ చతురుడై రెడ్డిరాజులతో సంధి గావించు కొని యొకశిలానగరమును బ్రవేశించెను. యవన సైనికులు దుర్రమును బ్రవేశించి, యనేక దారుణ దుష్కృత్యములఁ గావించి, విజయసూచకముగా గుడారములలోఁ దిష్ఠవేసికొని యుండిరి.

సంగరమర్మజ్ఞుఁడగు ననపాతనాయఁ డిట్టితఱిఁ దమకు విజయము గలుగుట కష్టమనియెంచి, తమ సేనలు యుద్ధమున నలిగియుండుటయును బగవారి దండు మెండుగానుండుటయు నెఱింగి సంధియే కరవ్యమని యెంచి రాయబారిని 'మహమ్మద్ షాహ' యెద్ద కనిపెను.

అనపాత మహీనాథుఁడు పుట్టినదాదిగాఁ బరాజయమెఱుఁ గడు. నాటి యాంధ్రరాజ్యములలో నతఁడే మేటి. తానొక సేనా నాయకుని పుత్రుఁడైనను, మొక్కవేని బీరమునఁ బరరాజుల గుండెలదర నాంధ్రరాజ్యములోని చాల భాగములఁ దనఛత్ర చ్ఛాయ కిందకుఁ దెచ్చెను. ఇట్టియవార్య శౌర్యసాుఁడగు నన పాతధరణి వల్లభుఁడు రాయబార మంపినదే చాలునని 'మహమ్మద్ షాహ' తనయశక్తి దుర్జనత్వము నాత్మనెఱిగి, గోలకొండ ప్రాంతముల నొసంగినచో వెనుక కరుగుదునని వర్తమాన మం పెను. కాలపరిస్థితులను, గాఢముగా యోజించి 'యనపాతనా యుఁడు' మహమ్మదు షాహ' విధించిన నిబంధనల ప్రకారము గోలకొండ దుర్రమును ద్రత్రాంత ప్రదేశమును, బహుధనము నొసంగఁ గొని 'మహమ్మద్ షాహ' మఱిలిపొయెను.

5

అనపాతనాయఁడు మహారాజై ప్రజాను రంజకముగాఁ బాలించెను. రేచర్లవంశీయులలో నేరును నిట్లు బహుభూభాగ ముల జయించి, పాలించినవారు లేరు. కాకతీయ సామ్రాజ్యము మహోచ్చ దశయందుండగా నీవంశమువారు సేనాపతులై యుం

డిరి. పూర్వమునుండియు, మనదేశములోని రాజన్య లొండు
రులు నిరంతరముఁ గలహించుచు సంఘభావము లేకయుండిరి.

అనపోత మహిషరుండును రెడ్లతోడను, రాచవారి తోడను
బగఁగొనియుండకున్న దక్షిణాపథమున 'బహమని' రాజ్యము
స్థాపిత మయ్యెడిదే కాదు. ఈ పద్మనాయక వీరుని రాజ్య మన
వరతము సంగ్రామరంగమునకు స్థానమైయుండెడిది. ఒకవంక
రాచవారు, మఱియొకవైపు రెడ్లరాజులు, వేరుదిశ మహమ్మ
దీయులు, కయ్యమునకుఁ గాలుద్రవ్యుఁడ బోరుచు రాజ్యాక్ర
మణ వాంఛనుండిరి. ఇట్టి పరిస్థితులయందును ననపోతరాజు
రాజ్యపాలనమున నెట్టిలోటును గలుగనీయక జనుల దన
పుత్తులట్లరయుచు, వారి యోగక్షేమముల యందెంతో జాగరూ
కుడై యుండెను. వదాన్యతాగరిమ నల్పిత కల్పపాదవుండై
కళలఁ బోషించుచు నాదర్శరాజన్యుడై యుండెను. ఈ వసుధా
విభుండు 'శైవమతావలంబకుండై' యుండి, నిరంతర శివపూజా
పరాయణుడై యుండెను. అయినను నితనికిఁ బరమతమన్న
ద్వేషముగాని యాదరముగాని లేకుండెను. బహుస్థలముల
నీతఁడు భైరవప్రతిష్ఠిలఁ గావించెనని శాసనములవలనఁ దెలియు
చున్నది. ప్రజాపయోగకరములగు నెన్నియో రాజకీయ సంస్క
రణముల నీతఁడొనర్చెను. దేశము సస్యశామలమై యుండుటకు
నీతఁ 'డనపోత సముద్రము' 'రాజసముద్రము' మున్నగు తటా
కములఁ బంట కాలువలఁ ద్రవ్వించెను. ఈతని భుజబలపరాక్ర
మాదులను గూర్చియు, యుద్ధకళా ప్రావీణ్యమును గూర్చియుఁ
గవిపుంగవు లెందఱో చాటువులం జెప్పిరి.

అందులో మచ్చున కొకటి రెండు పద్యములు.

“అలములోన సింగవసుధాధిపనందనుఁ డన్నపోతభూ
పాలకమౌళి కోడి యనిఁ బారిన వైరుల నాలభంగినే
తోలునుగాని చంపఁడట దోసమటంచును నొర? రాయగో
పాలున కుర్చిలోనఁ బశువర్గముఁ గాచుట సాజమేకదా.”

“ అశ్వరేవంతుండు హయము నెక్కినయపై
 డండి రాజుల గుండె తల్లిడిల్లు,
 దరిని దద్దీకర కరవాలహతికిని
 గర్జాటసేనలు గళవళించు.
 సంగ్రామపార్థుని చాపటాంకృతులకుఁ
 దెలుఁగు రాజ్యం బెల్ల దిగులుకొనును.
 ప్రభవనిశ్శంకకు బల్లెంబు ధాకకు
 నుల్కుల్కు పడుచుండు రొడ్డరాజు

లతఁడు దరిమినచో నుండు వితములేక
 సొరిది ‘సురధాని’ రాజులు సొంపుడప్పి
 యోట మందిరి, సిందూరికోట బయల
 సన్నుతఖ్యాతి ‘యనపాతమన్నె’ రాజు”

అనపాతనరేంద్రుఁడు సంగ్రామరంగముల నెంతమేటియో
 దేశాహితకార్యములు, రాజ్యాంగవ్యవహారములలో శాంతి ధైర్యము
 లతో విచారించుటలో నంతమేటి. ఈతండు శ్రీశైలమునకు సోపా
 నములను గట్టించెను. దానరాధేయుఁడై యనేక భూసువర్ణాది
 దానముల నొనర్చెను. రాజ్యాంగ నీతికుశలుఁడగు తిప్పరాజును
 నతఁడి మహిధవునకు మంత్రుడై యుండెను.

ఈతని యనుజన్ముఁ డగు మాదానాయఁడును బలపరా
 క్రమాదుల నన్నకు నిడై దెవరకొండ దుర్గసమీపమున ‘మాధవ
 పుర’ మను నొక పట్టణము నిర్మించి యందే రాజ్య పాలనముఁ
 జేయుచు నన్న కన్నివేళలఁ దోడునిడయై సకల రాజ్యాంగవ్యవ
 హార కుశలుఁడై, విద్యజ్ఞానలబ్ధ కల్పశాఖియై మొక్కవోని బీర
 మునఁ బ్రజాహృదయము లలరఁ బరిపాలించు చుండెను.
 ఈతండు శ్రీశైలోత్తరద్వారమున నొక శిలామండపము నుమా
 మహేశ్వరాలయమును గట్టించినట్లు శాసనములవలనఁ దెలియు
 చున్నది.

ఈ విధముగ 'నాహవపార్థుడు' 'రాజ్యపాలనా ధర్మజుఁ' డనఁదగిన యనపాత వసుధావల్లభుఁడు క్రీ. శ. 1344, మొదలు 1381 వ సం. వఱకు నిరవద్యముగా రాచకొండ రాజధానిగా నాంధ్రరాజ్యరమాధురంధరుఁడై రాజ్యపాలన మొనర్చెను.

కన్న మదాసుఁడు.

1

“పల్లెపదాల జీవము నిల్చికొన్న ప
ల్నాటి వీరుల రక్తనాళ పటిమ”

శ్రీ. రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు.

వలనాటి సీమలోఁ బుట్టిన వారందఁ జాకాలమున శూరులే. “అచటఁ బుట్టిన చిగురుకొమ్మైనఁ జేవ.” కన్నమదాసుని జీవితము నరయుటకు మున్నుఁ బలనాటి వీరుల పూర్వ కథ కొంత తెలిసికొన వలసియున్నది. హైహయవంశీయుఁడగు ననుగరాజు కార్తవీర్యార్జునుఁడు చేసిన బాపములన్నియుఁ దన్ను బాధింపఁగా విదగ్ధులగు విప్రుల యాలోచనమును గైకొని, జీడినూనియ గుడ్డల ధరించి, తన పరివారముతో స్వరాష్ట్రమును విడిచి పాపపరిహారార్థమై యనేక పుణ్యనదులఁ గ్రుంకుచు, నమరావతి రేవునఁ గృష్ణానదిలో స్నానమాడగా నల్లనిగుడ్డలు తెల్లనివాయనఁట. ఈ ప్రాంతముననే యుండి ‘చందవోలు’ రాజధానిగా వేంగీదేశమునకు రాజప్రతినిధిగా నుండి పరిపాలనము సేయుచున్న ధవళ శంఖుఁడను రాజుకూతును వివాహమాడెను. ఆరాజపుత్రి పేరు మైలమదేవి. ఈయమ తండ్రి యరణముగాఁ ‘బల్నాడు’ నిచ్చుటచే ననుగరాజు గురజాల రాజధానిగాఁ బల్నాటి కధిపతియై పృజాపాలనము సేయుచుండెను. ఈ రాజన్యునకు రేచర్ల బేతి

నాయని కొడుకు దొడ్డనాయుడు మంత్రియైయుండెను. 'అనుగురాజు' నకు 'మైలమదేవి' 'విరవిద్యాదేవి,' 'భూరమాదేవి' యను మువ్వురు భార్యలు గలరు.

'అనుగురాజు' నకు మైలమదేవియందు నలగామ రాజును, విరవిద్యాదేవి యందు 'పెదమలిదేవరాజు,' 'పినమలిదేవరాజు,' బాలమలిదేవరాజును, 'భూరమాదేవి' యందు 'నరసింగరాజు,' 'పెరుమాళ్లరాజు,' 'ఝట్టిరాజు' నను వారుదయించిరి.

రేచర్లగోత్రీయుడును దొడ్డనాయని పుత్రుడగు బ్రహ్మనాయుడు మిగులశూరుడు. తండ్రి యనంతరము మంత్రియైయుండి రాజ్యచక్రము నవక్రవిక్రమమునఁ బరిపాలించుచుండెను. అనుగురాజు కుమారులఁ దాను మరణించునప్పుడు బ్రహ్మన్న చేతిలోనిడి రాజ్యతంత్రము నరయుచుండుమని మరణించెను.

బ్రహ్మనాయుడు 'పగవారి గుండెలు బ్రద్దలుసేయు, పటుతరవిక్రమశ్రాధి సంయుతుడు, పెరిగిపెద్దవారైన 'నలగామరాజు,' నరసింగరాజును, బలనాటిసీమను బాలించుచుండిరి. 'నాగమ్మ' యను పేరుగల నాయకురాలు మాయోపాయమున మంత్రియగు బ్రహ్మనాయన వెడలఁగొట్టించి, తాను మంత్రిణియయ్యెను. ఎన్నియో విధముల నాయకురాలు బ్రహ్మన్నపైఁ గొండెములు సెప్పి రాజుల మనమును మఱిలించెను. నలగామరాజు నాయకురాలిచేతిలో గీలుబొమ్మయై నవతితలి బిడ్డలగు (విరవిద్యాదేవి పుత్రులు) బాలమలిదేవదులను జంపింపఁ దివిరెను. బ్రహ్మనాయని తల్లియగు శీలాంబ ఘోరమరణమునుండి యాబాలురఁ దప్పించి, బ్రహ్మనాయని వశముఁజేసెను. శూరశిఖామణియు, స్వామిభక్తుడునగు బ్రహ్మన్న వీరల నతిప్రేమతోఁ బోషించి, రాజ్యములోఁ గొంతభాగము నిప్పించి 'గుర

జాల' విడచి, 'చంద్రవంక' యను నదియొడ్డున మాచర్ల యను నొక పట్టణముం గట్టించి, వారలంగొనిపోయి బాలురై నందున వారి పక్షమునఁ దానేరాజ్యభారమునుబూని సచివుడై ప్రతిపాలించుచుండెను. ప్రజలందఱు బ్రహ్మనాయనిఁ 'బలనాటి కృష్ణు' డనియు దేవాంశ సంభూతుఁడనియుఁ దలఁచుచుండిరి.

2.

ఒకపంచమకాంత చిరకాల మెన్నియో దేవతలకు మ్రొక్కులు చెల్లించియు, ముడుపులు గట్టియు విసిగి 'బ్రహ్మనాయని వరప్రసాదమునఁ బుత్రుఁడు జనించెనేని యబ్బాలు నాతని పాదముల చెంతఁ బడవేయుదు' నని మ్రొక్కుకొనెను. భగవదను గ్రహమున నామాలెత యంతర్వత్నియై నవమాసములు నిండినవెనుక సర్వలక్షణయుతుండగు నొక్క సుతుంగనియెను. ఆయమ సుతుని పిడియుండఁజాలక కుమారుని బ్రహ్మనాయని కర్పింపక తానే పెంచుచుండెను. అపదిమ్రొక్కులు సంపది మఱపు లిట్టివేకదా? ఇట్లుగొన్నినాళ్ళు గడువ నప్పిన్ననికి భయంకరవ్యాధి పొడసూపెను. అప్పుడ పంచమాంగన కంటికి మంటికి నేకధారగా మిగుల దుఃఖాకాంతయై యేడుచు చుండెను. ఒకప్పు డావనితకుఁ గలలో నొక మహాపురుషుఁడు కానిపించి, "అతివా! నీ వాడినమాటఁ దప్పితివి. కుమారుని బ్రహ్మన్న కర్పింతునని పుత్రప్రేమతో నాతని కర్పింపవైతివి. అందుచే నీసుతునకు రోగము వచ్చినది. నీవాడిన మాటఁ జెల్లించుకొందువేని నీ సుతుఁడు నీరోగియు, ధీరుఁడు వీరుఁడు నగు, మఱియుఁ జిరాయుష్మంతుఁడు నగు," ననియెను. కుమారుని కారోగ్యము కలుగగనే 'బ్రహ్మన్న' దేవున కర్పించు కొందునని మ్రొక్కికొనఁగనే క్రమక్రమముగాఁ బిల్లనికి నారోగ్యము కలిగెను. అప్పుడా మాలెత యొక శుభముహూర్తమున సుతుంగని, చని భక్తివిసయములతో బ్రహ్మనాయని పాదములం బడవేసి, "మహాత్మా! నీవర

ప్రాభవమున నాకీ తనయుండుడయించెను. జనించిన వెంటనే మీపాదములం బడవేయ మొక్కియుంటిని. అట్లొనర్పనందున నీనిసుఁగు నిన్న మొన్నటి వఱకు వ్యాధిచే జక్కియుండె. నేను జన్మకు మాత్రమే తల్లిని, నావాగ్దానముఁ బూర్తి సేయుదు నని మొక్కుకొనఁగా జీవించినాడు. మీధర్మపత్నియగు నైతాంబయే (ఈడమ్మ) తల్లి. మీరే జనకులు. ఈనాసుతునిఁ బోషించు భారము మీదే" యని కుమారునిఁ బలనాటి కృష్ణుని పాదకమలములపైఁ బడవేసెను. ఈపంచమాంగన పేరు పెమ్మసాని. ఈయమ భర్త పేరు తెప్పలి నాయకుఁడు. ఈమాట వినఁగనే బ్రహ్మనాయఁ డమితానందము నంది బాలునిఁ గైకొని మూర్ధాఘ్రాణం బొనర్చి పోషించుకొనుమని భార్యకొనంగెను. ఆసాధ్యము మిగుల నానందించి, దాదులచే బాలిప్పించి నిజసుతున ట్లప్పుంచమ బాలునిఁ బెంచుచుండెను. అబాలునకుఁ 'గన్నమదాసు'ని నామకరణం బొనర్చి తమకు సుతులులేని లోపముఁదీఱి మిగుల నల్లారుముద్దుగా నాతనిం బోషించుచుండిరి. వర్షాశ్రమాచార ధర్మములు మిక్కిలిగాఁ బాటించబఁడు నక్కాలమున నీమంత్రి పుంగవుఁడగు బ్రహ్మనాయఁడు మాలెత బిడ్డ నిట్లుఁ బెంచుటచే బెక్కురు గుసగుసలాడిరి. కొందఱు మొగముపైననే మాటలనిరి. అశ్రితవత్సలుఁడును, సర్వసముఁడు నగు బ్రహ్మన్న యీ మాటల సరకుఁగొనునా?

'కన్నమదాసు' పెరిగి పెద్దవాఁడై గురువులకడ సమస్త విద్యలను, సాముగరిడీలను, ధనుర్విద్యను, శస్త్రాస్త్రప్రయోగ చాతుర్యమును గూలంకషముగా నేర్చి జగజెట్టి యయ్యెను.

సాధ్వీశిరోమణీయగు నైతాంబ యీకుమారుతోఁ గాలక్షేపము సేయుచున్నను, స్వగర్భ జనితఁడగు సుతునికై పరమేశ్వరునిగూర్చి యెన్నియో నోములనోచెను. ఎందఱెందఱో సాధుసత్పురుషుల సేవయొనర్చెను. అనేకదాసము లొనర్చెను. మహాపురుషుల యుపదేశమున 'గజనిమ్మ' వ్రతమొక సంవత్సరకాల

చూచరించెను. చెన్న కేశవస్వామి కృపచే నామెకుఁ గొంతకాల మునకు సుతుఁ డుదయించెను. శుక్ల పక్ష సుధాకరుని మాడ్కిఁ బ్రకాశించు నాతనికి బాలచంద్రుఁడను నామకరణ మొనర్చిరి. జ్యోతిస్సాస్త్రనిష్ఠాతులగు బ్రాహ్మణులఁ బిలిపించి, జన్మతెధివార నక్షత్రాదుల నెఱింగించి, బాలుని భవిష్యజ్ఞేవిత మెట్లుండునో జాతకమును వ్రాసి యెఱింగింపుఁడని బ్రాహ్మన్న విన్నవించెను.

బ్రాహ్మనాయనికిఁ బుత్రుండు దుదముంచిన వార్త విని మా త్వర్వవతయగు నాయకురా లొక బ్రాహ్మణున కమితధనమొ సఁగి, యెఱులైన బ్రాహ్మన్న సుతుంగడతేచ్చుమని యుపాయ మెఱింగించి యనిపెను. ఆబ్రాహ్మణుఁడు కపటవర్తనుఁడై తన విద్యావిశేషములఁ బ్రదర్శించి, బ్రాహ్మనాయని వశమొనర్చుకొని జాతకము వ్రాయుటకుఁ గొన్ని దివసములు గడుపుఁగోరి యరి గెను. మఱిలఁ గొన్ని దివసములకు వచ్చి యాకుచ్చితంపు విపుండు జాతకమును వ్రాసి తెచ్చితినిని సభలోదాని నీవిధ ముగాఁ బఠించెను. ఈజాతకుఁడు మిగుల దుర్మార్గుఁడగును. జన్మర్షము దుష్టమైన దగుట నీబాలుఁడు వంశనాశకుఁడు, మఱి యు మహాధూర్తుఁడు నగును. అందుచే నీతనిఁ దుదముట్టించు టయే వంశమునకు, దేశమునకు శుభమని వచియించి మిన్నకుం డెను. సభలోనివారు, రాజబంధువులు మిగులఁ జిన్నవోయి, కింకర్తవ్యతామూఢులై కరుణరస మొలకించు చూడ్కుల బ్రాహ్మన్న మంత్రముఖమునఁ బఠిపిరి. బ్రాహ్మనాయఁడు మూఢభక్తివిశ్వాస ములు గలవాఁడగుట దుష్టనక్షత్రసంజనితుఁడగు సుతుఁడు జీవించియుండిన, దేశమునకు, వంశమునకు నేమి కీడు మూడునో యని పుత్రపేమను వీడి ధీరమనస్కుఁడై కానకకన్న సంతాన మైనను బంధువులు, మిత్రులు, పరివారజనంబులు మున్నగువారందఱు గుండె లవియునట్లు “కుమారుని వధ్యశిలపై వధింప నెంచితి” నని నుడివెను.

అప్పు డొక వృద్ధుండు లేచి “నాయకా! కన్న! కడుపును

జేతులార నెట్లువధింపవచ్చును? అయ్యది సాధ్యమును సామాన్యమును గాదు. సముద్రమునఁ బాఱవైచిన నాతఁడే చచ్చు” నని పలికెను. ‘బ్రహ్మనాయఁడు’ పొంగి పాఱివచ్చు దుఃఖము నాపుకొని, తన బంటును, నభిమాన పుత్రుఁడు నగు ‘కన్నమం’ జీరి, “వత్సా? మీతల్లికడ కేగి, తమ్మునిం గొనిపోయి సముద్రమునఁ బాఱవేసి రమ్ము, పొమ్ము. మాతాడకు” మనియానఁబెట్టె.

అప్పుడా కన్నమనీఁడు మిగుల విచారాక్రాంతమానసుండయ్యు, బ్రహ్మాన్నకు మాటుపలుకవెఱచి, సభ్యుల మౌనమును గాంచి, చేయునదిలేక తల్లికడఁ బాలుగోలుచున్న యమాయికుఁడగు నాబాలుంగొని సముద్రమునకుం గొనిపోవుటకు నుద్యుక్తుఁడయ్యెను. బ్రహ్మాన్న కుబుంబము నాఁడు దుఃఖాబ్ధిలో మునింగియుండెను. ఒక్క బ్రహ్మాన్న కుటుంబమే యననేల? మాచర్ల వారందఱు మిగులఁ బనవి పనవి దుఃఖించిరి. అస్వతంత్రుఁడనగు నేనీ నినుఁగు నెట్లు కాపాడఁగలననికన్నమవీరుఁడు మిగుల విచారించెను. బ్రహ్మాన్న యాజ్ఞ సుగీవాజ్ఞ. ముక్కుపచ్చలాఱి పసినిసువును దొట్టెలలోనుంచి మోసికొనిపోవుచుఁ గాళ్ళు తొట్రువడఁ గర్తవ్యతాశూన్యుడై యాతల్లి నాతల్లిని బ్రతిమాలి పాలిప్పించుచుఁ జందవోలుఁ జేరెను. అనాటి నగరములలోఁ జందవోలు పట్టణము మిగుల గొప్పది. నేటి ‘గుంటూరు’ మండలములోని బాపట్లకు సమీపమునఁ గలదు. సముద్ర ప్రాంత ప్రదేశము. సుదృఢదుర్గప్రాకార పరివృతమగు నాపట్టణమును జొఱివీలు గాక పసిపాపనితోఁ బట్టణము వెలువలనుండియే సముద్ర ప్రాంతమును జేరెను.

3

పశ్చిమదిశాభాగమంతయు నరుణకాంతులతో వ్యాప్త మయ్యెను. ఇసుక డపరగిరి శిఖరమునుండి, పగలంతయు విధి

విరామములేక నిరాధారమగు గగనసంచారము వలనఁ గల్గిన బడలికఁ బాపుకొన స్నానమొనర్చ నేగెనోయన ఫశ్చిమాంభోధీఁ బడెను. సందుగొందుల, గిరిగుహలం దాగియుండిన చీకట్లు మెల్లమెల్లగా నెల్లెయెడల నరాజకమగు ధేశమున జారచోరు లట్లు వ్యాపించెను. కృష్ణపక్షమగుట భూనభోంతరములో నెల్ల యెడలఁ దమము కాటుకపూసినట్లు దట్టముగా నలమి కొని యెను.

అట్టితఱి గన్నమదాసు పసిపాపనెట్లు సాగరముపాలు సేయనా? యని ధైర్యమునువీడి ముక్తకంఠముగా నేడువసాగెను. తొట్టెలలోని పసినినుగును నాకలిచే నేడ్చుచుండెను. గాడాంధ కాఠమున దూరమునుండి యొకవ్యక్తి అర్ధరాత్రమున నిట్టేడ్చు వాఁడ వెవఁడవని గద్దించి యడుగుచు సమీపించెను. ఎన్నిమాటు లిట్లు ప్రశ్నించినను రోదనముతప్ప వేఱుత్తరములేదు.

చివరకు వచ్చిన వ్యక్తి చేయిపట్టికొని గద్దించి యడిగెను.

కన్నమ: నే నెవఁడనో నీకేల!

వ్యక్తి: నీవీ బాలుని యాభరణముల హరించుటకు కల్లయేడ్పులు నటించుచు నీతనిం జంపనుంకించు చుంటివా? నిజము సెప్పవేని నిన్ను నిపుడ తునుమాడెద.

కన్నమ: నేనెవఁడనైన నీకేమి? అధికప్రసంగము లిట్లే యొనర్తువేని నీశిరము నీకు దక్కదని గద్దించెను.

ఈవిధముగా నిద్దఱు వాగ్వాదము యుద్ధముగా మఱతెను. విచిత్రఖడ్గచాలన, పరిభ్రమణములతో హోరాహోరిగాబోరిరి. ఇద్దఱు శరీరములు ఖడ్గాఘాతములతో మోదుగులు పూసినట్లయ్యెను. “శీలము బ్రహ్మనాయని సోదరుఁడనేని యీఖడ్గముతో నిప్పుడే నీశిరమును ఖండింతు” ననియె. బ్రహ్మనాయని పేరువిని నంతనే కన్న మనీఁడు ఖడ్గమును గ్రిందవైచి మోకరిల్లి, “తండ్రి!

నేను బ్రహ్మనాయని యభిమాన పుత్రుడను. ఈబాలుడు బ్రహ్మనాయని సుతు" డని జరిగిన సంగతి యంతయుఁ బూసగ్రుచ్చినట్లు నొడివెను.

అనూతనవ్యక్తి, "కుమారా! నేను బ్రహ్మనాయని యనుజుడను 'పేరిసీడ' నువాడను. చందవోలు రాజులకడ సేనానియై యున్నా" నని యుత్తరముసెప్పి "ఁ" యీకుమారుని సముద్రమునవైచుట మహాపాపము. నేను పెంచుకొందు" నని యాబాలునింగొని, చని, గారాబముగాఁ బెంచుకొనుచుండెను. కన్నమదాసు మనసు కుదుటఁబడఁ బేరిసీని యాజ్ఞాగొని 'మాచర్ల' కేగి బ్రహ్మనాయనికి "మీయాజ్ఞ నెఱవేర్చితి" నని పలికెను. పాణి పాయసమయమున నసత్యమాడుట దోసంబు గాదుకదా?

ఈవిధముగాఁ 'బలనాటిసింహమని ముందు పేర్వయుడ బాలచంద్రుడు పేరిసీనికడఁ బెరిగిపెద్దవాడయ్యెను.

తరువాతఁ గొంతకాలమునకుఁ బేరిసీడుకుమారునింగొని తెచ్చి యన్నకుం జూపి, సోదరా! సుగుణరత్నఖనియగు సుతు నెంతకఠినాత్ములైనను జంపుదురా? కన్నమనాయని దయచే నీతండు జీవించెను. నాకడఁ బెరిగి పెద్దవాడయ్యె. లేకున్న వంశాకూరమగు నీతండు మడిసియుండవలసినదే. గురువులకడ నన్ని విద్యలం గఱచెను. కైకొను మని యర్పించెను. ఐతాంబయు, నాయుడునుగుమారుండు జీవించియున్నందులకు కడుంగడు నానందించిరి. ఇదియంతయుఁ గన్నమదాసు దయచేగల్గి వందులకు నాతని బహువిధములం గొనియాడిరి.

కన్నమవీరుడును బాలచంద్రుని గారాబముగాఁ జూచుచుఁ దనవెంట నిడుకొని యస్త్రశస్త్రవిద్యలఁ గఱపుచుఁ దన పాణముకన్న నెక్కువగా నరయుచునాతనిఁ దనయంతవీరుగా నొనర్చెను.

కొంతకాల మిట్లు కుమారునితోఁ గాలక్షేపము సేయుచు బ్రహ్మనాయఁడు ప్రజానురంజకముగా రాజ్యపాలన మాచరించుచుండెను.

4

పితృభక్తి పరాయణుఁడును, స్వామికార్య నిర్వహణ చణుఁడును, మహావీరుఁడు నగు కన్నమదాసు సచివాగ్రణియగు బ్రహ్మనాయనికొ గుడిభుజమై మాచర్లకు నాయకురాలివలన నెట్టి యుపద్రవము కలుగకుండ వేయికన్నులతో నరయుచు, మిగుల జాగరూకుడై యుండెను.

చారులవలన మాచర్లవైభవమును, బ్రహ్మన్న పరిపాలనా సామర్థ్యమును, బాలమలిదేవాదుల కుశలవార్తను, బాలచంద్రుఁడు జీవించియుంచుటయును, కన్నమవీరుని యకుంత భుజా విక్రమమును, నాలించి, గురజాలరాజులను గీలుబొమ్మలుగాఁ జేసి సర్వరాజ్యచక్రమును ద్రిప్పచున్న 'నాయకురాలి'కిఁ గన్నులుకుట్టెను. బ్రహ్మన్న రాజ్యము శాంతిసాఖ్యములతోఁ దులఁదూగియుండుట యావనితకు మేన వేయివృశ్చికములు పొకినట్లయ్యెను. నాగమ్మకడ నెందతో దోపిడికాండ్రు. ముచ్చులు నామె కనుసన్నలో మెలఁగుచు నూళులదోచి ధనమును దెచ్చువారు గలరు. మెఱియలవంటి ముచ్చులం బిలిచి, మాచర్లను దోపిడిసేయ ముట్టఁ బలికియంపెను. దావానలమునకు వాయువు తోడైనట్లు ముచ్చులు నాయకురాలి యాజ్ఞ 'కలరి యొకనాఁడు మాచెర్లఁజేరి నిశీదినీనమయమున నిండ్లఁ జొరఁబడి, యిండ్లను గాలించి, చేతఁజిక్కిన ధనకనక వస్తువులనన్నిటినిఁ దనస్కరించి చంద్రీవంక నదియొడ్డును జేరుచుండిరి. ప్రజాహిత కారియు, బ్రహ్మన్న నమ్మిన బంటునునగు కన్నమవీరుఁడు మున్నే బ్రహ్మనాయనివలన నీవిషయ మెఱింగియుంట వారలఁ గాపలాగాయుచుండెను. 'చంద్రవంక' నదియొడ్డున నాయుధము

లోకచో నుంచి ధనరాసులం బంచుకొనుచున్న తస్కరుల వీర భటులతో నేగికన్నమవీరుడు ముట్టడించి వారినందఱను బట్టుకొనియెను. శౌర్య ధైర్య నిధియగు 'కన్నమ' చౌర్యము సేయఁబడిన ధనరాసుల రాచనగరుకంపి, యెవరిది వారి కొసఁగునట్లు కట్టడియొనర్చి ధనమునుగొనిపోవ నాముష్కరులు గొనివచ్చిన గోతముల నిండఁ జంద్రవంకలో యిసుము నింపించి చోరులచే మోయించుకొని యుదయమగుసరికిఁ దావెంటనుండి గురజాలకు వారిని నడిపించెను. ఆదోపిడిగాండ్ర నందఱనొక దొడ్డిలో నికిందోలి బయటి కెవ్వడేని యడుగిడిన వానిని రెండుతుండెము లొనర్తునని పలికి ద్వారసీమఁ దాను ఖడ్గహస్తుడై పచారులు సేయుచుండెను.

తనయేలుఁబడిలోనున్న గురజాలలోనే, తానంపిన వారిని, గన్నమదాసు బంధించినవాడని విని నాయకురాలు వ్రేటుపడ్డ యురగాంగనయుం బలె నాగ్రహోదగుగ్రాలై కన్నులనుండి విస్ఫులింగములు రాలఁ గన్నమవీరుంజేరి, "మాలండా? నిన్నుఁ జించిచెండాడి నీమాంసమును గాకఘూక సరీసృపములకు వేయుదాన" నని బిరుసునఁవాఁబరుసంబులాడెను. సహజశౌర్య ధైర్యుండగు 'కన్నమవీరుడు' నాయకురాలి బెదిరింపు మాటలకుఁ జలింపక, కొంకక, యిట్లుత్తరించెను.

'మాలం' డనుచు బుద్ధి మాలి పల్కిన నీదు
 నాలుక రెండుగా నఱకువాడఁ
 'గడజాతి' యనినన్నుఁ గడవఁబల్కిన నీర
 దంబుల రాల్చు శౌర్యంబువాడ
 'ముట్టరా' దని నన్నుఁ దిట్టిన నీకర
 ద్వయము కండలుగాగఁ దఱగువాడ
 'పంచముం' డని నన్ను నెంచిన నీక్రూర
 పంచశాఖలను ఖండించువాడ.

'నాయు' నాజ్జ లేక నాతినిఁ జంపఁగ
విహితమగునెయంచు విడచినాఁడ
నెందుఁబోయె దింక నిందీవరాక్షిసీ
కైశ్యమైనఁ గోసి కాని విడువ.

అని నాయకురాలిం బరిభవింపఁ 'గన్నమ' శూరుఁడు
వెనుదవిలియేగ నీశూరుం డెంతకైనఁ దెగించి, తానన్న కార్యం-
బుం జేయునని యాయమ బెబ్బులి వెంటాడిన హరిణాంగన
వోలె నడుగులు దడబడ నెందేని దప్పించుకొని పాణంబులఁ
గాపాడికొనియె.

మూగిన పొరజానపదుల కందఱకు నాగమ్మ దుష్కృ-
త్యంబు లుగ్గడించి, యాయమచేతఁజిక్కి నలగాఘరాజు సేయు
దుష్కృత్యంబులు వెఱవక సండియంపడక ధీరగంభీరముగా
నుపన్యసించెను. ధర్మపక్షపాతియు, సత్యవాదియునగు వానికి
జడుపేల?

కన్నమదాసు దొంగలఁ బట్టగ నేగి తెల్లవారినను రాకుం-
డుటచేఁ దన యభిమాన పుత్రున కేమి కీడు మూడినదో యని,
బ్రహ్మన్న సచివాగ్రణి యున్న తాశ్వమునెక్కి గురిజాలకేగి,
పుత్రునివీరకృత్యమునకు, సురక్షితముగా నున్నందులకు సంత-
సించి యాతని మాచర్ల కనిపెను.

5

బ్రహ్మనాయఁడు నలగా మరాజాదుల దర్శింప గురిజాల
లోనే యుండి రాజప్రాసాదమున కేగెను. వారితో నిష్ఠగోష్ఠినుండి
రాజకీయ విషయములఁ జర్చించెను. మాయావినియగు నాయకు
రాలు మిగుల నాదరించు దానివలెఁ బ్రియభాషణము లాడెను.
బ్రహ్మన్న కొఱకై రాజకుటుంబమువారు గొప్ప విందుఁ గావించిరి.
నాయకురాలు మాయోపాయ చతురురాలై బ్రహ్మన్నకు

నన్నములో విషమును బెట్టించెను. అహలహలము జాహ్నువీ (విషము) జలమువలె బ్రహ్మాన్న కారోగ్యదము, పుష్టిదము నయ్యెను.

ఆసమయముననే బ్రహ్మాన్న నాయకురాలితో గోడి పందెములాడెను. ఓడిపోయినవారేడు వత్సరములు రాజపుత్రులతో బరసీమల వసింపవలయునను బందెము వేసి పృమాణపత్రములను వ్రాసికొనిరి, మహాకోలాహలముగాఁ గుక్కుటయుద్ధము జరుగుచుండెను. మాయోపాయము, మంత్రబలము, దైవచౌర్య ల్యము వలన రేచర్ల సచివాగ్రణి కుక్కుటమోడి, నాయకురాలి చరణాయుధము గెలిచెను.

సత్యసంధుడగు బ్రహ్మాన్న సచివాగ్రణి రాజపుత్రులు పరివారమును నడవుల నేడెండ్లు గడపుటకు నేగెను. బ్రహ్మనాయని వెంటఁ గొమ్మభూపాలకుఁడు, నలరాచమల్లు, పెద్దన్న, పేర్నీఁడు సూరినీఁడు, మల్లీఁడు, సుంకరదామానాయఁడు, కన్నమనీఁడు నను నష్టదిగ్గజములవంటి శూరశిఖామణులు భక్తితత్పరులై యరిగిరి.

ఆగర్భ శ్రీమంతుడు, సాధుశీలుఁడు నగు బ్రహ్మాన్న రాజపుత్రులతో నడవులఁ బాండవులట్లు మిగుల నిడుమలఁ గుడిచెను. బ్రహ్మనాయని పశుబృంద, మడవిలోఁ బూరిమేసి చియ్యఁ బట్టి మిగుల నభివృద్ధి నందియుండెను. దుస్సంధయగు నాయకురాలడవిలోఁ గాలముఁ గడుపుచున్న బ్రహ్మనాయని పశుకదంబంబులఁబట్టఁ గిరాతుల సంపెను. అవ్యాధకదంబము 'బ్రహ్మనాయని' పశుకదంబములఁ గొరవులు విరాటుని గోవులట్టదలించికొనిపోయిరి. 'బ్రహ్మాన్న' సేనాపతియుఁ బశుపాలకుఁడు నగు 'లంకన్న' కిరాతులతోఁబోరి వీరస్వర్గము జూఱఁగొనియెను. కాని బ్రహ్మనాయని పాదసేవకుండును, విష్ణుభక్తుండు నగు 'కన్నమవీరుఁడు'

పండ్లెండు మూరల ఖైరవ ఖడ్గంబు
 నాఁజుమూరల కంచు టరిగె దనర
 మత్తదంతావళ మండలిపైఁ బాఁజు
 పంచాస్యడింభక భాతి నలర
 దరళజీమూత బృందంబుపై నేతెంచు,
 పృబల జంఝా సమీరంబు పొల్కి
 పశుకదంబంబుపైఁ బఱతెంచు భయదశా
 ర్థులంబులీల నద్భుతపరాకృ

మక్రమంబున వెడలి నిర్వకృవీర్య
 శౌర్యగాంధీర్య పటుభుజావిర్యముల న
 లంకరించి, తదీయబలంబు నెదిరి
 మొదవుల మఱియై రిపుల దుర్మదము సెదర.

ఈవిధంబుగాఁ జెంచులఁ గిరాతుల నోడించి, సంగ్రామ
 రంగవిజయుఁడై యాలమందల మఱలించెను. మండాదినుండి
 కిరాతులందఱిమి తఱిమి కొల్పెను. బ్రహ్మాన్న కన్నమదాసుని
 శౌర్యవీర్య పరాకృమాదులకు విస్మయంపడియెను. బ్రహ్మాన్న
 యీపాశ్రంతముననున్న నాయకురా లేవియో మాయోపాయములఁ
 జేసి తమ్ము బాధించునని యందఱతో శీఘ్రైలము మొదలుగాఁ
 బుణ్యక్షేత్రముల సేవింపనేగెను. రేచర్ల సచివసత్తముఁ డీవిధ
 ముగా వనవాసమున నుండియుఁ, బుణ్యకార్యముల నాచరిం
 చుచుఁ, బ్రతిజ్ఞావత్సరములను వీర మేడపియను పట్టణంబునం
 గడపెను.

‘కొమ్మరాజు’ ననుగుసుతుండును ‘నలగామరాజు’ నల్లం
 డునగు ‘నలరాచమ’ల్లను వానిని రాజకుమారుల పక్షమున గుర
 జాలకు రాయబార మంపుటకు యత్నింపఁగా వీరశిఖామణియగు
 ‘కన్నమదాసు’ ‘తండ్రీ! ‘నాయకురాలు’ సంధి వచనములు,
 రాయబారమును వినునా? దుస్స్వభావయుఁ గుతంత్ర చతురయు
 నగు ‘నాగమ్మ’ నలగామ రాజులను సామోపాయమున రాజ్య

భాగ మీయనిచ్చునా? చతుర్థోపాయ సాధ్యులయెడ సామమునఁ బ్రయత్నించుట వీఱిడితనముగాదే? అందుచే నాగమ్మ నణచి రాజ్యముఁ గొనుటకుఁ గదనమే శరణ్య” మనియెను. పలనాటి సింహమగు బాలచంద్రుఁడును గన్నమవీరుని మాటకుఁ దాళము వేసెను.

‘బ్రహ్మనాయఁడు,’ “కుమారా? మనమై యుద్ధమునకు దిగరాదు. కాల మన్నింటిని జక్కవఱచును. రాయబారము ఫలంపనినాఁడు యుద్ధముననే భాగము సాధింతము.” అని వచియించి, వృద్ధశిష్టాను మతంబున నలరాచమల్లును రాయబార మంపెను. ఈతండును రాజోచిత వేషముం దాల్చి గురజాల కేగి సభలో నందఱముందఱ భాగవిషయము నొడివెను. నాయకు రాలికి వశవర్తియగు నలగాముఁడు ‘బాలమలిదేవాదులకుఁ బూరిపుడక మోపిన యంత తావునేని యీయ” నని, బ్రహ్మన్న పక్షమువారిని మిక్కుటముగాఁ దూలనాడెను. అప్పుడు రాచమల్లు నిర్భీకుఁడై మామపై నలిగి కన్నమదాసాదుల పరాక్రమక్రమము నుగ్గడించి, బ్రహ్మనాయని కీవృత్తాంతమును నివేదింపఱులెను. కాని కపటవర్తనయు, దయాదాక్షిణ్యము లేని నాగమ్మ విషప్రయోగము సేయించి రాజజామాతయగు రాచమల్లును జంపించెను. అక్కటా? దుష్టవర్తను లొనర్పగూడని పనియుండునే?

రాయబారమున కరిగిన రాచమల్లు మరణించుట విని బ్రహ్మన్న మండిపడి యుద్ధోద్యోగం బొనర్చుచుండె. ఉభయ పక్షములను పలువురు రాజులు, బంధులు బహుళసేనాయుతులై వచ్చి, చంపను జావను సిద్ధపడియుండిరి. సంజయ, కృష్ణరాయ బారములవలె నుభయపక్షములనుండియు జరిగిన సంధి సందేశములు వ్యర్థములయ్యెను.

ఉభయపక్షముల యపార చమూతతియు కార్యమపూడి చెంత నాగులేటి తీరమున విశాలప్రదేశమున యుద్ధమొనర్చెను. బ్రహ్మన్న పక్షమున నాతని యభిమాన పుత్రుండగు కన్నమ

వీరుఁడు సేనానియై సేనల నడపెను. బ్రహ్మాన్న యానతిచే పీఠ
తాంబూలమునంది.

కరమున గుజ్జరి కడియముల్ మెఱయ
నేతైన పిడిగంట నెమలిసోగలును,
నల్లని ధట్టిని నయమొప్పు గట్టి
ఘోరభైరవగద కోరమీసములు

నెగుభుజంబులు మించు నెఱజేరుగుడ్డు
ఘనమైన దేహంబు కాలిపెండరము
వెరవైన భీకర వేషంబుతోడ
కదలె గన్నమనీఁడు కదనభూమికిని.

... ..

అకుంఠిత భుజాబల మేదురండగు కన్నమవీరుఁడు రణ
రంగమున నరివీరుల నరఁటిపిలకల నఱికినట్లుగా నఱుకుచుం
డెను. వీరులెవ్వరుఁ గన్నమనాయని నెదిరింపలేరైరి. ఇంకయు
రేచర్ల పేర్మీఁడు, సుంకర దామానాయఁడు మున్నగువారును
మొక్కవని బీరమునఁ బోరుచుండిరి. కదనరంగమంతయు
రుధిరాప్లతమయ్యెను. కన్నమనీఁడు శత్రు సైన్యముల నిరవశేష
ముగా వధించుచుండెను. అహవాభిమన్యుఁడును బలనాటిసింహ
మనఁదగు బాలచంద్రుడు యుద్ధమున నరసింగ రాజాదులతోఁ
బోరి వారి వధించి వీరస్వర్గముం జూఱఁగొనియెను. బాలమలి
దేవ రాజాదులును మరణించిరి. వీరందఱు మరణమునకు
బ్రహ్మనాయఁడు మిగుల విచారవిషాదాక్రాంత హృదయుడై
యుండ మహావీరుఁడగు 'కన్నమదా' నరుదెంచి నాయకురాలు
దప్ప నందఱు మరణించిరని మనవిచేసెను. బ్రహ్మాన్న కన్నమ
వీరుని పృథాక్రమక్రమమున కలిరి "కుమారా? ఇక నేకాకిని
యగు నాయకురాలేమిచేయఁగలదు! పితృణముఁ దీర్చితివి,
దుష్టశిక్షకుఁడ వైతివి. నీవీరగాఢ శాశ్వతమై యిలనిలువఁగల"

దని వీరమేడపిలోనున్న యవరోధకాంతలఁ బిలిపించి, యెవరికై
తానీ యుద్ధముఁ జేయవలసి వచ్చెనో యారాజపుత్రులందఱు
మరణించుటచే విరాగియై రణావని నసువులంబాసిన వీరుల
కందఱకు దహనసంస్కారాదు లొనర్పించి గుత్తికొండ(గుచ్చాద్రి)
బిలమున వేటవేట పేరులం జెప్పి తిలోదకము లిచ్చుచుం
డెను. అప్పుడు నాయకురాలు నాగుపాము పగగలదై బ్రహ్మాన్న
కులకాంతల నందఱం గొని బిలమున నున్నాడు. కాన నిప్పుడి
బిలద్వారమును మూయించితి మేని యందఱు మరణింతురని
యెంచి తనభటుల ద్వారములను మూయఁబంచెను. ఆసన్న
యెఱింగి స్వామి భక్తుఁడును, దుష్టశిక్షకుఁడగు కన్నమవీరుఁడు,
కాలభుజంగంబువోని నిశితకరవాలమున నాభటుల వధించి
యట్టి పనిఁ జేయించిన పలనాటి వీరనారియగు నాయకురాలినిఁ
బట్టి కట్టి తెచ్చెను. బ్రహ్మాన్న రణాంగణ మృతులగు వీరుల
కందఱకుఁ దిలోదకము లిచ్చిన యనంత మంతఃపుర కాంతలు
సహగమన మొనర్చిరి. నాయకురాలు బ్రహ్మాన్న సచివాగ్రణీ
పాదములపైఁబడి తెలియక యొనర్చిన సాహసమును మన్నింపు
మని వేడికొనియెను. సదయహృదయుఁడగు బ్రహ్మాన్న నాయకు
రాలిని మన్నించెను. ఆహా! మహాత్ములు దయాసారులు గదా!

సచివోత్తముఁడగు బ్రహ్మనాయఁడు బిలములోని ప్రవాహ
జలమునఁ బడి యదృశ్యుడయ్యెను. కన్నమవీరుఁడును నాయ
నికి భక్తిభావమునఁ దర్పణాదు లొసంగి, తానును బిలప్రవా
హమునఁబడి యదృశ్యుడయ్యెను.

ఆహా! కన్నమదాసుని జీవితము, దేశభక్తి, ధర్మదీక్ష,
స్వామికార్యపరత, అవకాశవిక్రమము, సోదర ప్రేమ మున్నగు
నాదర్శ గుణరత్నములకు ఖనియనఁజెల్లును.

నాయకురాలు యుద్ధరంగముననే కన్నమవీరునకు జిక్కి
ననియు, నప్పు డామె నాతండు బ్రహ్మాన్న పాదములపైఁ బడి
వేయఁగా నాతఁడాయమను క్షమించి విడచె ననియు నాయకు

రాలు చిక్కుటచే నిక చేయునదిలేక నలగామరాజు బ్రహ్మన్నను శరణుఁ జొచ్చెననియు నప్పుడు బ్రహ్మన్న యాతనిం బునరభిషిక్తుం గావించి, యపారయశంబునందెననియుఁ జరిత్రకారు లభిప్రాయపడినారు.

బ్రహ్మనాయఁడు వైష్ణవమతావ లంబకుఁడు. వర్ణాచార వ్యవహారములలో మిగులఁ బట్టింపుగల యాకాలమున నీతఁడు తక్కువజాతి వారికిని శీఘ్రవైష్ణవం బొసంగి వారితో సహపంక్తి భోజనాదు లొనర్చినట్లును దెలియుచున్నది.

కన్నమదానుఁడు, నీవెవఁడవని యొకప్పుడొకరు విచారింపఁగా నిట్లువాక్యచ్చినట్లు వీరచరితమున వర్ణింపఁబడి యున్నది.

మాలలకునుబుట్టి మాలనై పాక
విష్టుపాదముఁబట్టి విశ్వంబులోనఁ
దెప్పలినాయఁడు తెఱవయైనట్టి
యంబుజలోచన పెమ్మసానికిని
శ్రీమించు మాచర్ల చెన్నుని మేనఁ
బెంపొందెడు తులసిపెదవనమాల
వరమునఁ గన్నట్టి వరపుణ్యసుతుఁడఁ
గన్నమనాపేరు...

మఱియొకపఱి బాలనాయఁడు.

“ బ్రహ్మనాయఁడు నీకుబాంధవం బెట్లొ
వినిపింపు కన్నమ! వివరంబుగాఁగ ”

అని ప్రశ్నింపఁగా?

“నాయఁడు విష్టువు, నారాయణుండు.
ప్రకట దయాంబుధి వరములొసంగె

దగజనించితి నేను దల్లిగర్భమునఁ,
 బరమపావనమూర్తి బ్రహ్మనాయనికిఁ
 బాదసేవకుఁడనై పరఁగినవాఁడ
 భుజముల ముద్రలు పూనినవాఁడ
 క్షుద్రమార్గుల నెప్పు చూడనివాఁడ
 ప్రాసాదజీవినై ప్రబలినవాఁడ
 జ్యేష్ఠపుత్రుఁ డనంగఁజెలగినవాఁడ”

పలనాటి వీరులచరిత్రమున నొకరొకరిచరిత మొకొక
 మానవాదర్శమునకు దృష్టాంతము. కాని కన్నమదాసుని జీవితా
 దర్శమన్నిటికిఁ దలమానికమై యొప్పుచున్నది.

పలనాటి సీమలో నేటికినా యుద్ధరంగమున వీరస్వర్గము
 జూఱఁగొన్న వారి నారాధించుట కలదు. ప్రతివత్సరము కార్తీక
 శుద్ధ పూర్ణిమనాఁడు యుద్ధరంగమున నెఱ్ఱిని జండా యెత్తు
 టయు, వీరారాధనమును జేయఁబడుచున్నది. అందంతిమజాతి
 వారికన్న నగ్రవర్ణజులె కన్నమవీరు నారాధించుచున్నారు. శౌర్య
 ధైర్య సౌశీల్యాదిగుణములు గలకన్నమవీరుఁ డందఱకును వం
 ద్యుఁడె. ఆతఁడమరజీవి. పలనాటివీరుల యమరవీరగాధలను
 సర్వాండ్రప్రజానీకమును, గేయములు పల్లెపదములలోఁ బాడి
 నేటికిని యుద్రేకపూరితమగుచున్నది. శాంత్యహింసలతో శౌర్య
 సాహసముల జతఁగూర్చి చల్లగా సాగనెంచుచున్నది.

ఓ మ శాంతిః

